

MEDIAKASVATUSSEURAN JULKAISUJA 1/2013

Reijo Kupiainen, Sirkku Kotilainen, Kaarina Nikunen ja Annikka Suoninen (toim.):

LAPSET NETISSÄ

– Puheenvuoroja lasten ja nuorten netin käytöstä ja riskeistä

MEDIAKASVATUSSEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDIEFOSTRAN
FINNISH SOCIETY ON MEDIA EDUCATION

MEDIKASVATUSSEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDIEFOSTRAN
FINNISH SOCIETY ON MEDIA EDUCATION

Julkaisija/ jakaja

Mediakasvatusseura ry
Pohjoisranta 6
00170 Helsinki
puh: +358 50 594 2275
www.mediakasvatus.fi

Utgivare/ distributör

Sällskapet för Mediefostran
Norra Kajen 6
00170 Helsingfors, FINLAND
tel: +358 50 594 2275
www.mediekunskap.fi

Publisher/ distributor

Finnish Society on Media Education
Pohjoisranta 6
00170 Helsinki, FINLAND
tel: +358 50 594 2275

www.mediaeducation.fi
www.mediaeducation.fi/publications
mediakasvatus@mediakasvatus.fi

Taitto ja graafinen suunnittelu

Maija Luomala / Maijamedia Oy

ISBN 978-952-67693-3-2 (PDF)
ISSN 1797-1748

© Mediakasvatusseura, 2013

Tämä julkaisu on tekijänoikeussäännösten alainen. Teosta voi lukea ja kopioida eri muodoissaan henkilökohtaista sekä ei-kaupallista tutkimus-, opetus-, ja opiskelukäyttöä varten. Lähde on aina mainittava. Käyttö kaupallisiin tai muihin tarkoituksiin ilman nimenomaista lupaa on kielletty.

Sisällys

4	Saatteeksi
	OSA 1: Internetin käyttö
6	Reijo Kupiainen: <i>EU Kids Online</i> – suomalaislasten netin käyttö, riskit ja mahdollisuudet
16	Sirkku Kotilainen ja Annikka Suoninen: <i>Tyttöjen ja poikien nettikulttuurit mediakasvatuksen haasteena</i>
25	Hanna Hoppo: <i>Lapsiperheiden mediakysely 2012: 0-12-vuotiaiden lasten internetin käyttö ja mediakasvatus kotiympäristössä</i>
37	Mika Mustikkamäki: <i>Yleinen kirjasto lasten ja nuorten kolmantena tilana</i>
	OSA 2: Internetin haasteet
44	Niina Huhtala: <i>Verkkokiusaaminen lasten ja nuorten nettimaailman haasteena</i>
54	Tatjana Pajamäki: <i>Internetissä nähty porno kuuluu lasten ja nuorten puhelimessa ja netissä</i>
60	Marko Forss: <i>Nettipoliisi ja nuoret sosiaalisessa mediassa</i>
	OSA 3: Internetin mahdollisuudet
67	Maiju Haltia-Nurmi ja Piia af Ursin: <i>Osallisuus netissä – näkökulmia nuorten aktiiviseen kansalaisuuteen</i>
76	Leena Rantala: <i>Marsilainen, Laura ja koulutettu medialukutaito</i>
83	Sara Sintonen: <i>Internet ja itseohjautuva oppiminen</i>
92	Suvi Tuominen: <i>Toiminnallisuutta nettikasvatukseen</i>

Saatteeksi

Käsillä olevan julkaisun lähtökohtana on EU Kids Online -tutkimusverkoston tekemä tutkimus 9–16-vuotiaiden eurooppalaisten lasten ja nuorten internetin käytön riskeistä ja mahdollisuuksista. Tutkimusverkostoa johtaa professori Sonia Livingstone London School of Economicsista. Verkostossa oli laajan kyselyaineiston keräämisen aikaan 25 Euroopan maata. Nyt verkostoon on liittynyt lisää maita, myös Euroopan alueen ulkopuolelta: Australiassa ja Brasiliassa on toteutettu vastaava kysely kuin mainituissa 25 Euroopan maassa.

Suomesta EU Kids Online -tutkimusverkostoon kuuluvat professorit Reijo Kupiainen Aalto-yliopistosta ja Sirkku Kotilainen Tampereen yliopistosta ja erikoistutkijat Kaarina Nikunen Tampereen yliopistosta ja Annikka Suoninen Nuorisotutkimusverkostosta.

Verkosto on julkaissut useita raportteja ja projektin kestäessä vuoden 2014 loppuun asti raportteja on tulossa vielä lisää. Koska tutkimusprojektin raportit on pääasiassa julkaistu englanniksi ja paneurooppalaisesta näkökulmasta, päätimme tarkastella aihetta suomalaisittain ja laajentaa näkökulmaa pyytämällä kirjoituksia suomalaisilta lasten nettielämän asiantuntijoilta. Uskomme näin saavamme kattavamman kuvan erityisesti niistä haasteista, joita EU Kids Online -tutkimus nosti esiin, kuten myös netin suomista mahdollisuuksista. Luonnollisesti emme kuitenkaan kykene kattamaan lasten ja netin suhdetta kokonaan, sen verran moninaisesta ja muuttuvasta asiasta on kyse. Toivomme kuitenkin, että pystymme tarjoamaan erityisesti vanhemmille, opettajille, nuorisotyöntekijöille ja muille lasten ja nuorten parissa toimiville ja lasten mediasuhteista kiinnostuneille tietoa, jota voidaan käyttää kasvatustyössä ja myös nettipalveluiden ja valvonnan kehittämisessä.

Verkoston tutkimusta on rahoittanut EU:n Safer Internet -ohjelma ja Suomessa lisäksi opetus- ja kulttuuriministeriö sekä liikenne- ja viestintäministeriö. Suuret kiitokset Suomen mahdollisuudesta osallistua tutkimukseen kuuluu heille.

Kiitämme myös suomalaisia yhteistyökumppaneitamme Mediakasvatus- ja kuvaohjelmakeskusta, Pelastakaa lapset ry:tä ja Mediakasvatusseuraa. Suuret kiitokset myös asiantuntijakirjoittajillemme joiden avulla saamme tarkemman ja ajankohtaisemman kuvan lasten ja nuorten nettielämästä kuin paljolti määrälliseen tietoon ja maiden väliseen vertailuun keskittynyt EU Kids Online -tutkimus yksinään antaisi, sekä konkreettisia näkökulmia mediakasvatukseen.

Kaikki EU Kids Online -tutkimusverkoston julkaisut, raportit ja muu materiaali on ladattavissa internetistä sivulta www.eukidsonline.net

Kyseiseltä sivulta pääsee myös tarkastelemaan ja vapaasti käyttämään tutkimuksessa kerättyä isoa määrällistä aineistoa, joka sisältää noin 25 000 lapsen ja 25 000 vanhemman vastaukset lomakekyselyyn. Lisäksi sivuilla on julkaistu European evidence database, joka sisältää tutkimustietokannan eurooppalaisesta lapsiin ja internetiin kohdistuvasta tutkimuksesta. Tietokantaan on kerätty myös lukuisia suomalaisia tutkimuksia.

Tampereella, Jämsässä ja Jyväskylässä 26.2. 2013
Reijo Kupiainen, Sirkku Kotilainen, Kaarina Nikunen ja Annikka Suoninen

Johdanto

Lapset netissä -julkaisussa tarkastellaan lasten ja nuorten nettielämää suomalaisittain. Kirjan lähtökohtana on ollut EU Kids Online -tutkimusverkoston laaja selvitys eurooppalaisten 9–16-vuotiaiden lasten netin käytöstä, riskeistä ja mahdollisuuksista.

Vaikka EU Kids Online -tutkimuksessa puhutaan paljon riskeistä, netin arvoa informaatiovarantona, kommunikaatiovälineenä, viihdekeskuksena, leikki- ja pelipaikkana, julkaisualueena ja oppimisympäristönä ei pidä väheksyä. Tulevaisuus on lisäksi avoin ja internetin käyttäjät voivat vaikuttaa tulevaisuuden muotoutumiseen. Vaikka Googlella, Facebookilla ja monella muulla suuryrityksellä on vahva jalansija ja valta palveluiden tuottamisessa, kulutuksen ohjaamisessa ja käyttäjien tietojen keräämisessä, netti on moninainen ja ihmiset voivat jokapäiväisillä valinnoillaan myös vaikuttaa siihen miltä tulevaisuuden mediaympäristö näyttää ja mitä palveluita ja miten käytetään. Siksi on tärkeää tietää myös mitä netti on nyt, erityisesti lasten ja nuorten näkökulmasta.

Julkaisu jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa käsitellään netin käyttöä mutta sivutaan myös netin riskejä ja haasteita mediakasvatukselle. Internetiin ja nettiturvallisuuteen liittyvän mediakasvatuksen suunnittelu pohjautuu paljolti tietoomme netin käytöstä, riskeistä, mahdollisuuksista ja erityislaadusta. Siksi mediakasvatuksen kysymykset nousevat esille jo ensimmäisessä osassa ja otetaan huomioon monessa julkaisun artikkelissa.

Aluksi Reijo Kupiainen esittelee EU Kids Online -tutkimuksen tärkeimpiä tuloksia suomalaisittain ja Sirkku Kotilainen ja Annikka Suoninen täydentävät kuvaa suomalaislasten netin käytöstä vuosien 2010–2012 lasten mediabarometritutkimusten avulla keskittyen erityisesti netin käytön sukupuolieroihin ja näiden asettamiin haasteisiin mediakasvatuksessa. Hanna Hoppo kirjoittaa vuoden 2012 Mediakasvatus- ja kuvaohjelmakeskus MEKU:n toteuttamasta Lapsiperheiden mediakyselyn tuloksista 0–12-vuotiaiden lasten kohdalla ja heidän perheissään toteutettavasta mediakasvatuksesta. Artikkelit valottavat erityisesti EU Kids Online -tutkimuksessa varjoon jäänyttä pienten lasten nettielämää.

Ensimmäisen osan päättää Mika Mustikkamäen artikkeli, joka tarkastelee lasten ja nuorten netin käyttöä kirjaston näkökulmasta. Yleensä netin käyttö liitetään kotiin tai kouluun, mutta myös julkiset tilat tarjoavat mahdollisuuksia netin käyttöön ja koulusta ja kodista eroavina tiloina saattavat myös antaa hieman erilaisen kuvan netin käytöstä.

Toinen osa julkaisusta painottuu netin haasteisiin, joita myös EU Kids Online -tutkimuksessa nousi esille. Verkkokiusaaminen on yksi vaikeimmista haasteista ja liittyy usein myös verkon ulkopuolella tapahtuvaan kiusaamiseen. Verkkokiusaamisen erityislaadusta kirjoittaa Niina Huhtala ja tarjoaa myös näkökulmia miten verkkokiusaamiseen voidaan puuttua. Pornosta lasten ja nuorten nettielämässä, ja erityisesti siitä, miten se näkyy Mannerheimin lastensuojeluliiton Lasten ja nuorten puhelimesta ja netissä, kirjoittaa Tatjana Pajamäki. Porno on yleisin suomalaislasten kohtaama ”verkkoriski”, jonka kanssa lapsia ei ole syytä jättää yksin. Lopuksi Marko Forss keskittyy tarkastelemaan erityisesti sosiaalisen median ongelmia nettipoliisin näkökulmasta. Nettipoliisi on ollut tuloksellisesti läsnä erityisesti verkon yhteisöpalveluissa ja omaa hyvän näköalapaikan netin haasteisiin kuten myös omat keinot puuttua erilaisiin väärinkäytöksiin ja ongelmiin.

Kolmannessa osassa tarkastellaan netin mahdollisuuksia. Maiju Haltia-Nurmi ja Piia af Ursin nostavat esiin osallisuuden ja aktiivisen kansalaisuuden kysymykset, jotka ovat usein mediakasvatuksen tavoitteita. Mutta miten aktiivinen kansalaisuus tavoitetaan? Tässä erityisesti mediakasvatuksella on keskeinen rooli. Leena Rantala tarkastelee media- ja nettikasvatuksen toteutumista koulussa, Sara Sintonen nettiä hyväksi käyttävää itseohjautuvaa oppimista ja lopuksi Suvi Tuominen antaa konkreettisia ohjeita toiminnalliseen nettikasvatukseen.

Internetillä on keskeinen osa lasten ja nuorten arjessa ja tämän tulisi näkyä myös koulujen opetussuunnitelmissa. Kouluissa voidaan ohjata turvallisempaan netinkäyttöön, tavoittaa aktiivisen kansalaisuuden ideaalia, tarkastella kriittisesti internetin sisältöjä ja edistää luovia nettikäytäntöjä. Sillan rakentaminen arjen käytäntöjen ja koulun välillä on usein katsottu tärkeäksi. Nyt, opetussuunnitelmien uudistamisen aikaan on jälleen mahdollisuus rakentaa pohjaa tulevaisuuden kansalaisuudelle.

OSA 1: Internetin käyttö

EU KIDS ONLINE – SUOMALAISLASTEN NETIN KÄYTTÖ, RISKIT JA MAHDOLLISUUDET

REIJO KUPIAINEN

EU Kids Online -tutkimusprojekti on yksi suurimmista Euroopassa toteutetuista lasten ja nuorten internetin käytön kokemuksia, riskejä ja ongelmia luotaavista tutkimuksista. Jokaisesta tutkimukseen osallistuneesta maasta mukana on tutkimusryhmä toteuttamassa ja analysoimassa tutkimustietoa. Suomen tutkimusryhmää johtaa professori Reijo Kupiainen Aalto-yliopistosta ja tutkijoina mukana ovat erikoistutkija Annikka Suoninen Jyväskylän yliopistosta sekä professori Sirkku Kotilainen ja tutkija Kaarina Nikunen Tampereen yliopistosta.

Tutkimusaineisto kerättiin keväällä ja kesällä 2010. Tutkimuksessa haastateltiin 25 Euroopan maassa 25142 9–16-vuotiaasta lasta ja nuorta ja jokaisesta perheestä yhtä vanhempaa. Jokaisesta maasta kyselylomakkeen täytti noin 1000 lasta. Kyselylomake täytettiin lapsen kotona haastattelijan avustuksella ja osaan kyselylomakkeen vastauksista lapsi vastasi yksin ja yksilöimättömästi. Tällaiset kysymykset, joiden vastauksia haastattelija ei päässyt näkemään, koskivat erityisesti arkoja nettikokemuksia kuten netin välityksellä tapahtuvaa lapsen hyväksikäyttöä. Lapsella oli myös halutessaan mahdollisuus keskustella ja hankkia apua vaikeisiin kokemuksiin.

Lasten kokemukset nettiriskeistä tutkimuskohteena

EU Kids Online -tutkimuksen on rahoittanut EU:n Safer Internet -ohjelma ja Suomen osalta myös Kulttuuri- ja opetusministeriö sekä Liikenne- ja viestintäministeriö. Safer Internet -ohjelman mukaisesti pääpainoina tutkimuksessa ovat lapsen netissä kohtaamat riskit ja ongelmatilanteet, jotka lapset voivat kokea ikävinä ja vahingollisina. Riski ei automaattisesti tarkoita ikävää kokemusta. Tutkimusta johtava professori Sonia Livingstone onkin verrannut nettiriskeä liikennetietoon. Liikenteessä on monia riskejä, kuten tien ylittäminen, mutta varovaisuudella riskejä voidaan hallita. Nettriskejä ovat puolestaan muun muassa pornografia, vihasivustot, seksuaalinen ahdistelu, henkilötietojen väärinkäyttö, kiusaaminen tai ylenpalttiseen laihduttamiseen kannustavat sivustot.

Voisi tietysti ajatella, että esimerkiksi kiusaaminen on aina vahingollista. Kun asiaa kysyy lapsilta itseltään, kuten EU Kids Online -tutkimuksessa, näin ei kuitenkaan välttämättä ole. Itse asiassa suomalaislapsista viisi prosenttia esitti kokeneensa kiusaamista netissä mutta peräti 36 prosenttia heistä ei kokenut asiaa ollenkaan haitallisena, neljännes kuitenkin oli kiusaamisesta melko tai hyvin järkyttynyt. Lapset voivat ymmärtää ja kokea kiusaamisen hyvinkin eri tavoin, toisille kysymys on pienestä hetkittäisestä kiusanteosta, toisille paljon vakavammasta ja pitkäkestoisemmasta ongelmasta.

Pornografian voivat puolestaan varsinkin pienemmät lapset kokea järkyttävänä kun taas vanhemmat lapset jo kenties hakeutuvat pornografisten kuvien äärelle. Tutkimuksen lähtökohta onkin juuri lasten itsensä esittämässä kokemuksissa ilman että kokemukset luokitellaan etukäteen hyviin ja pahoihin.

Tutkimus kartoitti riskejä, mutta myös internetin mahdollisuuksia erilaisiin luovempiin nettiaktiviteetteihin kuten koulutehtävien tekemiseen, verkkoblogin kirjoittamiseen ja kommentointiin nettisivuilla. Myös sosiaalisen median käyttö ja kokemukset sisältyivät kysymyksiin.

Netin käytön muutokset

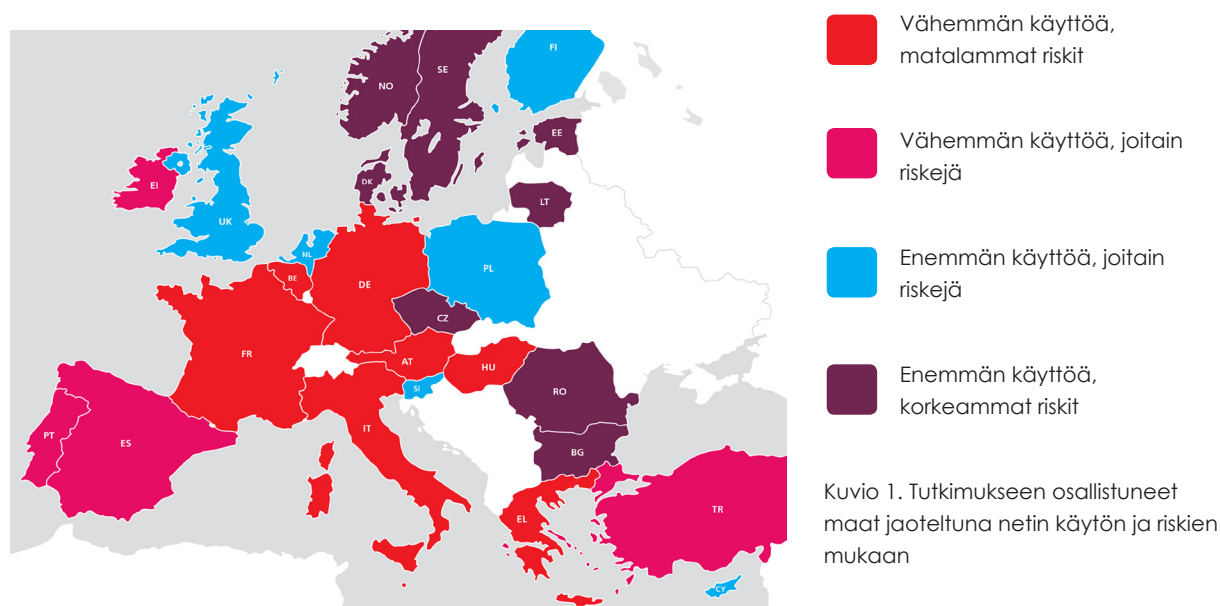
Kaiken kaikkiaan tutkimuksesta voi vetää yleiskuvan eurooppalaisen lapsen ja nuoren internetin käytöstä, riskeistä, ongelmista ja mahdollisuuksista vuonna 2010. On kuitenkin muistettava, että mediaympäristö ja erityisesti internetin käyttöön liittyvät piirteet muuttuvat nopeasti. Esimerkiksi sosiaalisella medialla ja Facebookilla ei ollut vielä niin hallitsevaa sijaa vuonna 2010 kuin sillä on vuoden 2013 alussa. Kuluneet reilut kaksi vuotta ovat tuoneet myös mukanaan uusia välineitä netin käyttöön, kuten yhä tehokkaammat ja yleisemmät taulutietokoneet ja mobiililaitteet. Tällä hetkellä tiedetään varmasti se, että yhä nuoremmat lapset käyttävät internetiä. Esimerkiksi ruotsalaisen Svenskarna och Internet 2012 (Findahl 2012) tutkimuksen mukaan jo 40 prosenttia 2-vuotiaista ruotsalaisista käyttää internetiä (Findahl 2012). Suomalaisen Pienten lasten mediabarometri -tutkimuksen mukaan puolet 4- ja 5- vuotiaista käytti nettiä vuonna 2011 ja nuorimmat aloittivat jo noin yksivuotiaina (Suoninen 2011). Tässä teoksessa pienempien lasten netin käytöstä kirjoittaa Hanna Hoppo tarkastellen vuonna 2012 toteutettua vanhemmille suunnattua kyselyä

0–12-vuotiaiden netin käytöstä ja perheiden mediakasvatuksesta. Kyseisen kyselyn mukaan 19 prosenttia 0–3-vuotiaista käyttää nettiä, mutta 4–6 vuotiaista jo 58 prosenttia.

EU Kids Online tutkimuksessa on myös eurooppalaisten keskiarvojen kohdalla huomioitava, että keskiarvoon vaikuttavat suuresti tutkimuksen suuret maat Turkki, Ranska, Saksa ja Iso-Britannia. "Eurooppalainen keskiarvo" on siis paljon lähempänä turkkilaisten lasten kokemuksia kuin Pohjois-Euroopan maiden lasten kokemuksia. Tässä artikkelissa tarkastelen kuitenkin suomalaislasten nettikokemuksia, jotka toki saavat merkitystä paljolti suhteessa eurooppalaisiin keskiarvoihin. Vertailussa mielenkiintoisia ovat erityisesti Pohjoismaat, joiden kanssa meillä on monia yhtäläisyyksiä, esimerkiksi koulutuksen, sosiaalisen tasa-arvon, tulotason ja yhteiskuntarakenteen osalta. Suomalaislasten internetkokemusten osalta ehkä yllättävintä onkin, että kokemukset kuitenkin monessa suhteessa eroavat muiden Pohjoismaiden lasten kokemuksista.

Suomalaislasten netin käyttö ja riskit

EU Kids Online -tutkimuksessa 25 Euroopan maata jaoteltiin neljään ryhmään sen mukaisesti kuinka usein 9–16-vuotiaat käyttävät nettiä ja miten paljon he kohtaavat riskejä. Maat jaoteltiin luokkiin (1) vähemmän käyttöä, matalammat riskit, (2) vähemmän käyttöä, joitain riskejä, (3) enemmän käyttöä, joitain riskejä ja (4) enemmän käyttöä, korkeammat riskit. Suomi sijoittuu ryhmään kolme – enemmän käyttöä, joitain riskejä – Kyproksen, Alankomaiden, Puolan, Slovenian ja Iso-Britannian kanssa (ks. kuvio 1). Huomionarvoista on, että muut Pohjoismaat ja Viro ovat ryhmässä neljä. Suomalaislasten mediankokemukset poikkeavat siis pohjoismaisesta kokemuksesta, eivätkä vain tässä, vaan monessa muussakin suhteessa, vaikka yhtäläisyyksiäkin löytyy. Esimerkiksi kaikkien 25 maan vertailussa suomalaislapset kokivat netissä julkaisemiensa henkilötietojen väärinkäyttöä kaikkein vähiten kun taas virolaislapset kaikkein eniten. Silti identiteettivarkauksia ja henkilökohtaisten tietojen väärinkäytöksiä tapahtuu, kuten esimerkiksi nettipoliisi on havainnut (ks. Marko Forssin kirjoittama artikkeli tässä julkaisussa).

Suomalaiset eroavat muista eurooppalaisista myös netin käytössä. Nettiä käytetään Euroopassa yleisimmin koulutyöhön, pelaamiseen ja videoklippien katseluun, mutta suomalaislapsilla koulutyö on vasta kolmannella sijalla ja peräti 15 prosenttiyksikköä matalammalla tasolla kuin eurooppalaislapsilla keskimäärin. Pelaaminen on puolestaan 11 prosenttiyksikköä korkeammalla tasolla. On tosin todettava, että tutkimusaineisto kerättiin keväällä ja kesällä 2010 ja kysymys kohdistui edellisen kuukauden tapahtumiin, jolloin koulutyö ei ollut kaikkein aktiivisimmillaan. Tosin myös muut tutkimukset ja huomiot ovat viitanneet siihen, että netti ja koulutyö eivät suomalaistodellisuudessa kulje parhaalla mahdollisella tavalla käsi kädessä. Muun muassa tässä julkaisussa Mika Mustikkamäki kirjoittaa, että kirjastossa lasten ja nuorten ei juurikaan nähdä keskittyvän tietokoneilla koulutyöhön, vaan pelaamiseen ja videoiden katseluun. Kirjaston roolikin tosin on tarjota enemmän ns. kolmatta tilaa kodin ja koulun välissä, paikkaa, johon kodin säätely ja koulun nettirajoitukset eivät yllä. Kirjastossa tosin on omat rajoituksensa ja sääntönsä.

Suomalainen kirjastoinstituutio on poikkeuksellinen ja lisää internetin saavutettavuutta ja voi myös monipuolistaa netin käyttöä. EU Kids Online -tutkimuksessa netin käyttö jaoteltiin kolmeen ryhmään: sisällöjen kuluttaminen (content), kommunikointi (communication) ja aktiivisemmat osallisuuteen ja omaan toimijuuteen liittyvät aktiviteetit (conduct/peer participation activities). Suomalaislapsilla erilaisten aktiviteettien määrä ylipäätään oli eurooppalaista keskiarvoa alhaisempi, mutta koko eurooppalainen aineisto osoitti, että lapset ja nuoret keskittyvät kaikkialla pikemminkin nettisisältöjen kuluttamiseen ja sosiaaliseen kanssakäymiseen kuin luovaan toimintaan ja julkaisemiseen, sikäli kuin näitä voidaan erottaa toisistaan. Esimerkiksi Sara Sintonen kirjoittaa tässä julkaisussa, että lapset myös käyttävät nettiä itseoppimisen välineenä samalla kun kuluttavat nettisisältöjä.

Nettituttavuudet riskinä

Suomalaislasten yleisin riski on kommunikointi ennestään tuntemattomien nettituttujen kanssa. Lapsilta kysyttiin "oletko koskaan ollut internetin kautta kontaktissa sellaisen ihmisen kanssa, jota et ole tavannut kasvokkain?" Noin puolet suomalaisista totesi olleensa, kun eurooppalainen keskiarvo oli 30 prosenttia lapsista. Kommunikointi nettituttujen kanssa oli tutkimuksen mukaan yleisintä juuri Pohjoismaissa, Virossa ja Liettuassa. Luku kertoo eniten siitä, että suomalaislapset käyttävät

*"Ihmisiä jotka
pyytävät tavata
oikeassa elämässä"*

(Tyttö, 9)

nettiä paljon ja kommunikoivat muiden kanssa. Suurin osa nettitutusta on kavereiden ja perheenjäsenten kavereita, mutta avoimissa vastauksissa osa lapsista totesi myös vieraiden olevan riski heidän ikäisilleen netin käyttäjille.

Kun lapsilta kysyttiin, ovatko he tavanneet tällaisen nettitutun kasvokkain, kuusi prosenttia suomalaisista kertoi tavanneensa henkilön, joka ei ole kenenkään tutun tai

* Tässä artikkelissa esiintyvät sitaattit ovat EU Kids Online -tutkimukseen saatuja suomalaislasten vastauksia kysymykseen "Mitkä asiat internetissä vaivaavat sinun ikäisiäsi?"

perheenjäsenen tuttu ja saman verran lapsista oli tavannut tutun tutun. Alle yksi prosentti vastaajista piti tapaamista epämiellyttävänä.

"Vieraan pelko" netissä on kuitenkin yksi suurimmista julkisessa keskustelussa olleista huolenaiheista, sillä siihen voi liittyä stalkkaamista ja mahdollista suostuttelua seksuaaliseen hyväksikäyttöön (grooming). Varsinaiset vaaratilanteet näyttävät olevan kuitenkin suhteellisen harvinaisia mutta sitäkin vaikeampia, jos ne todellistuvat.

EU Kids Online -aineiston tarkempi analyysi kaikkien 25 maan osalta paljastaa, että tietynlainen nettikäyttäytyminen lisää tutkimukseen osallistuneiden vanhempien lasten pyrkimystä hakea itse kontakteja netistä. Tällaisia ovat netin huomattava käyttömäärä, netin käyttäminen kodin ulkopuolella ja nettiaktiiviteettien määrä, kun taas vanhempien nettivalvonta vähentää "vieraskontakteja" (ks. Barbovschi, Marinescu, Velicu & Laszlo 2012). On kuitenkin huomioitava, että vieraskontaktit liittyvät olennaisesti moneen nettiaktiiviteettiin, kuten pelaamiseen, sosiaaliseen mediaan tai myös omiin nettijulkaisuihin, jotka luovat suhdetta nettiyleisöön, on kyseessä sitten blogi, nettisivu, video tai muu esitys. Lapset ja nuoret käyttävät nettiä ylläpitääkseen ja laajentaakseen sosiaalisia kontaktejaan. Riskikäyttäytymistä on syytä tarkastella tällaisesta erillisenä toimintana.

Havaitsimme itse (Kupiainen, Suoninen & Nikunen 2012), että riskikäyttäytyminen sisältää juuri aktiiviteetin hakeutua vieraskontakteihin, omien kuvien, videoiden ja henkilökohtaisten tietojen jakamisen vieraille ja vieraiden lisäämisen omiin yhteystietoihin. Tällainen toiminta lisäsi erityisesti henkilökohtaisten tietojen väärinkäyttöä. Tutkimus osoittaa myös, että lapsen psykologiset ongelmat ovat yhteydessä ikäviin nettikokemuksiin (Ságvári & Galács 2012; d'Haenens, Vandonick & Donoso 2013). Lapset, joiden on vaikeampi hallita tunteitaan ja käytöstään kokevat myös eniten haittaa nettiriskejä kohdatessaan.

Nettipornon yleisyys

Avoimissa vastauksissa lapset ja nuoret arvioivat nettipornon olevan yleisin riski heidän ikäisilleen (Livingstone, Kirwil, Ponte & Staksrud 2013). Kysyttäessä kuinka moni on nähnyt netissä ilmeisen seksuaalisia kuvia, piirroksia tai videoita, joissa ihmiset ovat alasti tai harrastavat seksiä, 29 prosenttia suomalaislapsista kertoi nähneensä tällaisia kuvia, kun eurooppalainen kesiarvo oli 23 prosenttia. EU Kids Online -tutkimuksen mukaan pornografinen kuvasto myös vaivasi 20

"Kun eksyin kavereitten kanssa aikuisviihdesivulle. En haluaisi kenenkään minun ikäiseni mennä sellaisille sivuille."

(Poika, 10)

"Joskus löytyy noloja, tyhmiä videoita ja on hirvittävän tyhmää ja ällöttävää ja ihan sairaita juttuja."

(Poika, 11)

prosenttia kuvia nähneitä suomalaisia ja kuutta prosenttia kaikista netin käyttäjistä. Lapset kuitenkin raportoivat, että suurimmassa osassa nähdyistä kuvista esiintyy vain alastomuutta ilman seksuaaliakteja. On myös huomattava, että netti ei ole ainoa paikka, jossa lapset esittivät näkevänsä pornografisia aineistoja, myös elokuvissa tai videolla pornografiaa nähtiin lähes yhtä paljon kuin netissä.

Nettiporno on lasten kohdalla vakavasti otettava ongelma ja valtava internetiä hallitseva teollisuuden haara. Siksi onkin ehkä hieman yllättävää, että vain noin neljännes lapsista ja nuorista Euroopan laajuudelta kertoo nähneensä seksuaalisia kuvia netissä. Toinen kysymys on sitten se miten paljon pornografia vaivaa lapsia, aiheuttaa haittaa tai vaikuttaa ymmärrykseen seksuaalisuudesta ja sukupuolisuudesta yleensä.

Tatjana Pajamäki esittää tässä julkaisussa, että Mannerheimin lastensuojeluliiton (MLL) Lasten ja nuorten puhelimesta ja netissä alakouluikäisten yhteydenotot nettipornoon liittyen ovat koko ajan lisääntyneet. Mitä nuorempi lapsi on, sitä hämmentyneempi hän on kohdatessaan yllättäviä pornografisia kuvia. Pornografiaa ei kuitenkaan esiinny sosiaalisessa tyhjiössä, vaan jos lapset oppivat, että seksuaalinen hyväksikäyttö on väärin ja että miehet ja naiset ovat tasa-arvoisia, tämä saattaa myös vaikuttaa asenteisiin pornografiaa ja sen edustamia sukupuolimalleja kohtaan (Rovolis & Tsaliki 2012). Samoin Pajamäki toteaa tässä julkaisussa, että aikuisten tehtävänä on kyseenalaistaa median tarjoamia sukupuolimalleja.

Verkkokiusaaminen huomion kohteena

Yksi julkisuudessa eniten puhutuista nettiriskeistä on verkkokiusaaminen. Tarkkaan ottaen kiusaamista esiintyy kuitenkin harvoin pelkästään netissä. Professori David Finkelhor totesi eräässä EU Kids Online -tutkimusverkoston kokouksessa, että netti on erityisesti auttanut kiinnittämään huomiota kiusaamiseen, jota ennen nettiaikaa vähäteltiin. Suomalaisista viisi prosenttia oli tutkimuksen mukaan kokenut kiusaamista netissä, kymmenen prosenttia netin ulkopuolella. Luvut vastaavat kutakuinkin eurooppalaista keskiarvoa. Kiusaaminen on kuitenkin riski, joka usein aiheuttaa huomattavaa haittaa uhrille ja on siksi erityisen ikävä.

On myös huomattava, että verkkokiusaamiseen liittyy piirteitä, joita ei esiinny kiusaamisessa netin ulkopuolella, kuten lähipiiriä laajempi anonyymi

"Internetissä on varmaan moni tullut kiusatuksi. Se pitäisi saada estettyä."

(Tyttö, 13)

"Huono käyttäytyminen ja toisten loukkaaminen."

(Poika, 14)

"Jos netissä lukee jotakin tyhmää sinusta itsestäsi, joka ei ole totta."

(Tyttö, 12)

yleisö. Tässä julkaisussa Niina Huhtala erittelee erityisiä verkkokiusaamisen piirteitä ja mahdollisuuksia puuttua verkkokiusaamiseen.

Netin käyttäjäryhmät

EU Kids Online -tutkimuksessa netin käyttäjät jaoteltiin kuuteen eri ryhmään: 1) noviisit (vähäinen riski), 2) verkostoitujat, 3) kohtuukäyttäjät, 4) riskien etsijät, 5) intensiiviset pelaajat ja 6) edistyneet verkostoitujat. Verrattuna muihin eurooppalaisiin suomalaislapset ovat verkostoitujia, intensiivisiä pelaajia ja edistyneitä verkostoitujia. Edistyneet verkostoitujat erottautuvat verkostoitujista erityisesti hallitsemalla laajemmin erityisiä sosiaaliseen mediaan, pikaviestintään, kuvien ja musiikin jakamiseen ja blogien kirjoittamiseen liittyviä käytäntöjä. (Hasebrink 2012.) Edistyneet verkostoitujat ovat erityisesti teini-ikäisiä tyttöjä. Esimerkiksi blogeja tai nettipäiväkirjaa tutkimuksen mukaan ylläpiti eurooppalaisittain 15 prosenttia 13–16-vuotiaista pojista ja 18 prosenttia samanikäisistä tytöistä, kun Suomessa vastaavat luvut olivat 8 prosenttia pojista ja peräti 27 prosenttia tytöistä (Kupiainen 2013).

Tästä näkökulmasta suomalaisista piirtyy perinteinen kuva netin käytöstä, jossa pojat pelaavat ja tytöt verkostoituvat yhteisöpalveluissa, kuten myös Sirkku Kotilainen ja Annikka Suoninen toteavat Suomessa toteutettujen lasten mediabarometrien perusteella. Suomalaisten nettiaktiiviteetit eivät ole yhtä moninaiset kuin monessa muussa Euroopan maassa, mutta nettitaitoja tai netin

*"Kaikki väkivaltasivut,
eläinräökkäysvideot.
Sitten jotkut uhkailee ja
haukkuu toisiaan paljon
helpommin netissä."*

(Poika, 15)

*"Laittomat videot kuten k-18
elokuvat, häiritsevät kuvat esim.
alastonkuvat joillakin nettisivuilla,
porno, hävyttömät tekstit, ilkumiset,
toisten ihmisten kiusaaminen."*

(Tyttö, 16)

turvataitoja he esittävät hallitsevansa kaikkein parhaiten (Sonck, Kuiper & de Haan 2012). Periaatteessa netinkäyttöön pätee nyrkkisääntö, mitä enemmän nettiä käyttää, sitä enemmän taidot kehittyvät mutta myös riskit kasvavat. Kun ajatellaan netin hyötyjä, tehokkain keino suojella lasta ei ole netin rajoittaminen, vaan tasapainon löytäminen erilaisten aktiviteettien välillä, tietoisuuden ja taitojen lisääminen.

Netti koulussa ja kotona

Eurooppalaisessa ja myös pohjoismaisessa tarkastelussa suomalaiset kertovat saaneensa varsin paljon neuvoja nettiturvallisuuteen koskevista asioista erityisesti vanhemmilta (70 % lapsista) ja opettajilta (70 % lapsista) mutta vähemmän kavereilta (39 % lapsista) (Livingstone, Haddon, Görzig & Ólafsson 2011a, 127). Tämä korostaa kodin ja koulun asemaa mediakasvatuksessa, varsinkin kun edelleen 30 prosenttia vanhemmista ei lasten mukaan ole esittänyt neuvoja nettiturvallisuuteen. Tosin eurooppalainen keskiarvo on reilut kymmenen prosenttiyksikköä suurempi. EU Kids Online -tutkimus kertoo kaiken kaikkiaan melko hyvää kuvaa vanhempien aktiivisesta nettivalvonnasta: 97 prosenttia lapsista ja 94 prosenttia vanhemmista kertoo vanhempien aktiivisesta nettivalvonnasta, mikä vastaa Norjan, Alankomaiden ja Ruotsin tasoa muiden jäädessä jonkin verran jälkeen (emt. 108). Ne, mitä Suomessa käytetään huomattavasti vähemmän kuin muissa maissa, ovat erilaiset tekniset valvontakeinot ja filtrit (emt. 114).

Kuten edellä on jo esitetty, EU Kids Online -tutkimuksen mukaan netin käyttö koulutyöhön laahaa Suomessa jäljessä muuta Eurooppaa. Tässä julkaisussa Leena Rantala tarkastelee median ja netin käyttöä koulussa kouluetnografiansa näkökulmasta päätyen myös toteamaan asian ongelmallisuuden. Netti kuitenkin mahdollistaa monia asioita, kuten vertais- ja itseopiskelun. Sara Sintonen käsittelee tässä julkaisussa erityisesti netin mahdollisuuksia itseohjautuvassa oppimisessä.

Itseohjautumista ja oppimista tapahtuu paljon netin sosiaalisissa verkostoissa. Suomalaislapsista lähes puolella 9–12-vuotiaista ja 84 prosenttia 13–16-vuotiaista oli profiili vähintään yhdessä sosiaalisen median palvelussa vuonna 2010. Käytännössä tämä tarkoitti Facebook-profiilia, jonka omisti reilut 30 prosenttia alle 13-vuotiaista. Julkisuudessa on paljon puhuttanut Facebookin 13-vuoden ikäraja ja alaikäiset lapset, jotka väärinkäyttävät ikätietonsa. Sosiaalinen media on varsin erikoinen ikärajojen suhteen, sillä ikäraja ei määrity niinkään palvelun sisällön suhteen, jonka käyttäjät paljon itse tuottavat, vaan rekisterisäädösten mukaan. Pienen lapsen toimiminen sosiaalisessa mediassa kuitenkin on riskialtista erityisesti kontaktipyyntöjen, kaveriverkoston julkisuuden ja henkilökohtaisten tietojen näkyvyyden suhteen. Verkostoitunut julkisuus (networked publics) on toimintaa kavereiden kanssa erilaisten yleisöjen edessä, joista vain osa on näkyvillä ja ajateltu yleiseksi (imagined audience). Osa yleisöstä saattaa olla piilossa tarkkailijana, joka ei anna kuulua itsestään. (Kupiainen 2013; Kupiainen, Suoninen & Nikunen 2012.) Tätä verkostoituneen julkisuuden mekanisme pienen lapsen on vaikea ymmärtää ja hallita, ja siksi häntä on myös suhteellisen helppo käyttää hyväksi nettijulkisuudessa varsinkin, jos profiilia pidetään julkisena, kuten noin neljännes suomalaislapsista tekee. Pelkkä julkinen profiili ei kuitenkaan tutkimuksen mukaan altista sen enempää henkilökohtaisten tietojen väärinkäyttöön, vaan tämä edellyttää erityistä riskikäyttäytymistä, josta jo aikaisemmin oli puhe (ks. Kupiainen, Suoninen & Nikunen 2012).

Mediakasvatus ja osallistuminen

EU Kids Online -tutkimuksen tulokset rikkovat monia myyttejä lasten ja nuorten nettiriskeistä. Syyskuussa 2011 julkaistuun raporttiin (Livingstone, Haddon, Görzig & Ólafsson 2011b) on kerätty

kymmenen yleisintä myyttiä. Kaksi ensimmäistä koskevat lasten ja nuorten tietoja ja taitoja. Ensinnäkään lapset eivät selvästi esitä olevansa parempia netin käyttäjiä kuin vanhempansa. Vain 36 prosenttia 9–16-vuotiaista yhtyy käsitykseen, että he ovat taitavampia kuin vanhempansa. Toiseksi lapset keskittyvät enemmän kuluttamaan netin sisältöjä kuin luomaan niitä, mikä on havaittu myös muussa tutkimuksessa (ks. esim. Bennett, Maton & Kervin 2008; Jones & Shao 2011). Zimicin ja Dalinin (2011) Ruotsissa tekemän tutkimuksen mukaan alle 10 prosenttia 12–16-vuotiaista lataa videoita nettiin ja hieman päälle 10 prosenttia kirjoittaa blogia. 17–31-vuotiaiden osalta luvut eivät juuri eroa nuoremmista netin käyttäjistä (emt. 144). Lähes puolet nuoremmista tunsivat osallistuvansa vain vähäisessä määrin osallisuuden kulttuuriin (emt.), jossa voisivat toimia aktiivisina kansalaisina ja käyttää hyväkseen internetin suomia mahdollisuuksia tiedon rakentamiseen ja sisältöjen jakamiseen.

Osallisuuden kulttuuri on kuitenkin mahdollisuus, jossa myös lapset ja nuoret voivat aktiivisesti toimia nettisisältöjen tuottajina, tuoda omaa ääntään esille ja pyrkiä vaikuttamaan mediaympäristöön ja yhteiskuntaan. Tässä julkaisussa Maiju Haltia-Nurmi ja Piia af Ursin tarkastelevat erityisesti osallisuuden kysymyksiä lasten nettielämässä. Suvi Tuominen täydentää kuvaa tarkastellessaan toiminnallisia keinoja, joita mediakasvattajat voivat käyttää aktivoitakseen lapsia ja nuoria ja lisätäkseen nettiturvallisuutta. Internet on lasten ja aikuisten yhteinen asia, osa arkipäivää kaikessa moninaisuudessaan.

Lähteet

- Barbovschi, M., Marinescu, V., Velicu, A. & Laszlo, E. (2012). Meeting new contacts online. Teoksessa S. Livingstone, L. Haddon & A. Görzig (toim.) *Children, risk and safety on the internet. Research and policy challenges in comparative perspective*. Bristol: Policy Press, 177–189.
- Bennett, S., Maton, K., & Kervin, L. (2008). The "digital natives" debate: A critical review of the evidence. *British Journal of Educational Technology*, 39(5), 775–786.
- d'Haenens, L., Vandonick, S., & Donoso, V. (2013). How to cope and build online resilience? EU Kids Online Network. Saatavissa verkossa: <http://eprints.lse.ac.uk/48115/> (luettu 26.3. 2013).
- Finfahl, O. (2012). *Svenskarna och Internet 2012*. se, internetstatistik. Saatavana verkossa: <http://www.internetstatistik.se/rapporter/svenskarna-och-internet-2012/> (luettu 26.3.2013).
- Jones, C. & Shao, B. (2011). The net generation and digital natives: Implications for higher education. York: Higher Education Academy. Saatavana verkossa: <http://www.heacademy.ac.uk/resources/detail/evidencenet/net-generation-and-digital-natives> (luettu 26.3.2013).
- Kupiainen, R. (2013). Young people's creative online practices in the context of school community. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 1(1), article 1 (tulossa).
- Kupiainen, R., Suoninen, A. & Nikunen, K. (2012). Between public and private: privacy in social networking sites. Teoksessa S. Livingstone, L. Haddon & A. Görzig (toim.) *Children, risk and safety on the internet. Research and policy challenges in comparative perspective*. Bristol: Policy Press, 99–111.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. & Ólafsson, K. (2011a). Risk and safety on the internet. The perspective of European children. Full findings and policy implications from EU Kids Online survey of 9-16 year olds and their parents in 25 countries. EU Kids Online Network. Saatavana verkossa: [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineReports/D4FullFindings.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20(2009-11)/EUKidsOnlineReports/D4FullFindings.pdf) (luettu 26.3.2013).

- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. & Ólafsson, K. (2011b). EU Kids Online. Final report. EU Kids Online Network. Saatavana verkossa: [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(2009-11)/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf) (luettu 26.3.2013).
- Livingstone, S., Kirwil, L., Ponte, C. & Staksrud, E. (2013). In their own words: What bothers children online? EU Kids Online Network. Saatavana verkossa: <http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20III/Reports/Intheirownwords020213.pdf> (luettu 26.3.2013).
- Rovolis, A. & Tsaliki, L. (2012). Pornography. Teoksessa S. Livingstone, L. Haddon & A. Görzig (toim.) Children, risk and safety on the internet. Research and policy challenges in comparative perspective. Bristol: Policy Press, 265–176.
- Ságvári, B. & Galács, A. (2012). Relating online practices, negative experiences and coping strategies. Teoksessa S. Livingstone, L. Haddon & A. Görzig (toim.) Children, risk and safety on the internet. Research and policy challenges in comparative perspective. Bristol: Policy Press, 297–308.
- Sonck, N., Kuiper, E. & de Haan, J. (2012). Digital skills in the context of media literacy. Teoksessa S. Livingstone, L. Haddon & A. Görzig (toim.) Children, risk and safety on the internet. Research and policy challenges in comparative perspective. Bristol: Policy Press, 87–98.
- Suoninen, A. (2011). Lasten mediakäytöt vanhempien kertomina. Teoksessa S. Kotilainen (toim.) Lasten mediabarometri 2010. 0–8-vuotiaiden lasten mediankäyttö Suomessa. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2011, 15–44. Saatavana verkossa: <http://www.mediakasvatus.fi/publications/ISBN978-952-99964-6-9.pdf> (luettu 26.3.2013).
- Zimic, S. & Dalin, R. (2011). Actual and perceived online participation among young people in Sweden. Teoksessa M. Thomas (toim.) Deconstructing Digital Natives: Young People, Technology, and the New Literacies. New York: Routledge, 137–150.

TYTTÖJEN JA POIKIEN NETTIKULTTUURIT MEDIAKASVATUKSEN HAASTEENA

SIRKKU KOTILAINEN JA ANNIKA SUONINEN

Suomessa on viime vuosina toteutettu useita lasten ja nuorten mediankäyttöä tarkastelevia laajoja empiirisiä tutkimuksia, joissa kaikissa on todettu sukupuolittuneita mediankäytön tapoja ja käytänteitä. Tällaisia tutkimuksia ovat esimerkiksi lasten mediabarometrit (Kotilainen 2010; Pääjärvi 2011), Mediakasvatus- ja kuvaohjelmakeskus MEKU:n kysely vanhemmille (Happo tässä julkaisussa; Lapsiperheiden mediakysely 2012) ja eurooppalainen EU Kids Online -tutkimushanke (Livingstone, Haddon & Görzig, 2012; Livingstone, Haddon, Görzig & Ólafsson 2011). Varhaisnuoriin keskittyvä Lasten mediabarometri 2012 (Suoninen 2013) lienee kuitenkin ensimmäinen tutkimus, jossa kuvataan juuri tyttöjen ja poikien eroja mediasuhteissaan. Kyseisen tutkimuksen perusteluissa haasteena nähdään mediakasvatus. Myös me kysymme tässä artikkelissa, miten tyttöjen ja poikien erilaisiin nettikulttuureihin tulisi suhtautua mediakasvatuksessa? Pohdintojen pohjaksi vedämme ensin yhteen Lasten mediabarometri-tutkimusten keskeisiä tuloksia sukupuolen näkökulmasta.

Tässä artikkelissa suhtaudumme sukupuolittuneisiin netinkäyttötapoihin kulttuurisina käytänteinä, joita määrittävät tyttötapaisuus ja poikatapaisuus. Erot nähdään erityisesti kulttuurisina muun muassa viestintäteollisuuden pakottamina valintoina, jotka jäsentävät lasten toimintaa ja tekevät siitä heille ymmärrettävää (Tolonen 2008; Lehtimäki ja Suoranta 2005). Artikkelin tavoitteena on tehdä tutkimuksissa esiin tulleet sukupuolittuneet erot näkyviksi, jotta tulosten pohjalta voidaan käydä keskustelua kotona, koulussa ja viestintäteollisuudessa. Mielestämme eroja ei pidä ottaa varsinkaan mediakasvatuksessa itsestäänselvyyksinä, koska me emme voi tietää millaisia seurauksia tyttöjen ja poikien erilaisilla nettikulttuureilla on lasten arjessa (ks. myös Törrönen 2013).

Vanhempien valinnoista omiin mediasuosikkeihin

Lasten median- ja netinkäytöissä alkaa näkyä sukupuolittuneita eroja jo hyvinkin pienillä lapsilla. Pääosin vanhempien vastausten perusteella 0–8-vuotiaiden lasten mediankäyttöä tarkastelleen vuoden 2010 Lasten mediabarometri -tutkimuksen tulosten mukaan pojat aloittivat internetin säännöllisen käytön hieman tyttöjä varhemmin. Kolmannes 3–4-vuotiaista pojista, mutta vain reilu kymmenesosa samanikäisistä tytöistä käytti internetiä viikoittain. 5–6-vuotiaista pojista internetiä käytti viikoittain 40 prosenttia ja tytöistä kolmasosa. Kouluikään tultaessa tyttöjen ja poikien välillä ei ollut enää eroa internetin käyttöiheydessä, vaan internetiä käytti vähintään viikoittain jo yli kaksi kolmasosaa ja lähes päivittäin neljännes sekä 7–8-vuotiaista tytöistä että pojista. (Suoninen 2011, 25–26.)

Pienimmät lapset käyttivät internetiä yleensä yhdessä vanhempiensa kanssa eikä internetin käyttötavoissa (sitä käyttäneiden lasten osalla) ollut merkittäviä eroja tyttöjen ja poikien välillä; internetistä katseltiin pääasiassa videoita tai lastenohjelmia joko YouTubesta tai televisiokanavien tilausohjelmapalveluista, vierailtiin television lastenohjelmien puuhasivuilla tai pelattiin digitaalisia

pelejä jollain internetin (ilmaisella) pelisivustolla. Onkin vaikea sanoa, miksi poikien vanhemmat aloittivat näiden asioiden tekemisen internetissä yhdessä lapsensa kanssa 1–2 vuotta aikaisemmin kuin tyttöjen vanhemmat. (Suoninen 2011, 26–28.)

Kouluikään tultaessa internetin käyttötavat alkoivat eriytyä selvemmin sukupuolittuneesti lasten omien mediasuosikkien mukaan. Vanhempien ilmoittamat 7–8-vuotiaiden tyttöjen suosikkisivustot olivat pitkälti samoja kuin nuoremmillakin lapsilla: television lastenohjelmien sivustot, lähinnä lapsille suunnatut peli- ja puuhasivustot sekä televisio-ohjelmien tilausohjelmapalvelut. Poikien kohdalla pienille lapsille suunnatut sivustot alkavat nopeammin korvaantua erilaisilla pelisivustoilla (erityisen suosittu poikien keskuudessa on lego.com -sivusto) ja YouTube-videopalvelulla. 7–8-vuotiaista pojista 40 prosenttia pelasi internetissä vähintään kolmena päivänä viikossa ja yli kolme neljäsosaa vähintään kerran viikossa, kun tytöistä vähintään kolme kertaa viikossa internetissä pelasi neljännes ja vähintään viikoittain 57 prosenttia. Tässä suhteessa lasten internetin käyttötavat heijastavat hyvin heidän muitakin mediankäyttöjään: digitaalisia pelejä pelasi vähintään kolmena päivänä viikossa lähes kolme neljäsosaa 7–8-vuotiaista pojista, mutta vain vajaa puolet samanikäisistä tytöistä. (Suoninen 2011, 26–28 ja 30–32.)

Vuoden 2011 Lasten mediabarometri -tutkimuksessa kysyttiin lasten mediankäytöistä suoraan ensimmäisen, kolmannen ja viidennen luokan oppilailta itseltään. Käytettyjen internetin palveluiden ja suosikkisivustojen kohdalla tyttöjen ja poikien välillä oli tässäkin tutkimuksessa havaittavissa selvä ero. Ensimmäisen luokan oppilaiden mainitsemat suosikkisivut olivat pitkälti samoja kuin mitä vanhemmat olivat ilmoittaneet 7–8-vuotiaiden lastensa suosikeiksi edellisen vuoden kyselyssä: tytöillä internetin erilaiset ilmaiset pelisivustot, lastenohjelmien sivut sekä televisiokanavien tilausohjelmapalvelut ja pojilla pelisivustot sekä YouTube. Kolmasluokkalaisten poikien suosikkisivut olivat pitkälti samoja kuin ensimmäisen luokan pojilla, mutta tytöillä lastenohjelmien sivustot saivat väistyä (lapsille suunnattujen) yhteisöpalvelujen tieltä ja televisiokanavien tilausohjelmapalvelut YouTuben tieltä. Viidesluokkalaisten kohdalla erilaisten yhteisöpalvelujen osuus suosikkisivumaininnoista kasvoi erityisesti tytöillä. (Hirvonen 2012, 24.)

Kolmasluokkalaisten yleisimmin käyttämät internetpalvelut olivat pelisivustot, hakukoneet ja videopalvelut, joita käytti yli kolme neljäsosaa kolmasluokkalaisista vastaajista. Viidesluokkalaisten yleisimmin käyttämiä nettipalveluja olivat videopalvelut, hakukoneet, netin tietosanakirjat, pelisivustot, sähköposti ja yhteisöpalvelut, joita käytti vähintään noin 80 prosenttia viidesluokkalaisista. Selvästi yleisimmin käytettyjä näistä olivat videopalvelut ja hakukoneet, joita kertoi käyttävänsä usein kaksi kolmasosaa ja ainakin silloin tällöin lähes jokainen viidesluokkalaisista. Lasten keskuudessa suosituimmista internetpalveluista erityisesti nuoremmat pojat käyttivät videopalveluita tyttöjä useammin, kun tytöt taas olivat selvästi innokkaampia yhteisöpalvelujen käyttäjiä. (Hirvonen 2012, 25–26.)

Internet neljäs- ja kuudesluokkalaisten tyttöjen ja poikien elämässä

Vuoden 2012 Lasten mediabarometri -tutkimuksen kohderyhmänä olivat peruskoulun neljännen ja kuudennen luokan oppilaat, jotka olivat tutkimusaineistoa kerättyäessä 10–13-vuotiaita. Tutkimuksen

erityisteemana olivat juuri tyttöjen ja poikien mediankäyttäjien mahdolliset erot. Lomakekyselyn lisäksi tutkimusaineistoa kerättiin myös ryhmähaastatteluilla, joihin osallistui kaikkiaan 86 neljäs- ja kuudesluokkalaista.

Internet kuului varsin tiiviisti useimpien neljäs- ja kuudesluokkalaisten elämään, sillä 83 prosenttia neljäsluokkalaisista ja 96 prosenttia kuudesluokkalaisista käytti internetiä viikoittain ja lähes päivittäin sitä käytti 59 prosenttia neljäsluokkalaisista ja 85 prosenttia kuudesluokkalaisista. Kaikista tutkimuksessa kartoitetuista mediankäytöistä yhtä suuri viikoittainen kattavuus oli vain kuvaohjelmien (televisio-ohjelmat ja tallenteet) katselulla ja musiikin kuuntelulla. (Suoninen 2013, 58–59).

Neljäsluokkalaiset pojat käyttivät internetiä jonkin verran useammin kuin samanikäiset tytöt, mutta kuudesluokkalaisten kohdalla tyttöjen ja poikien välinen ero internetin käyttötiheydessä oli hävinnyt lähes olemattomiin. Tyttöjen ja poikien välillä oli kuitenkin havaittavissa selvä ero siinä, mitä internetpalveluja he käyttivät – ja erityisesti siinä, mitä nettipalveluita he pitivät itselleen tärkeimpinä. Yleisimpiä netinkäyttötapoja olivat videoklippien katselu, sosiaalisen median käyttö, pelien pelaaminen, hakukoneiden tai nettitietosanakirjojen käyttö sekä radion- tai musiikkikuuntelu, joita kaikkia teki säännöllisesti (noin viikoittain) vähintään puolet kaikista neljäs- tai kuudesluokkalaisista. Samat nettikäytöt mainittiin yleisimmin myös itselle tärkeimmiksi internetin käyttötavoiksi; poikkeuksena vain hakukoneet ja nettitietosanakirjat, joita kyllä käytettiin paljon, mutta joita ei koettu henkilökohtaisesti tärkeiksi. (Suoninen 2013, 58–65).

Pojat pelasivat internetissä pelejä ja katselivat videoklippejä (esim. YouTube) selvästi tyttöjä useammin. He myös nimesivät nämä itselleen tärkeimmiksi netinkäyttötavoiksi huomattavasti useammin kuin tytöt. Videoklippejä katseli säännöllisesti 68 prosenttia pojista ja 58 prosenttia tytöistä, ja tämän ilmoitti itselleen erityisen tärkeäksi nettikäytöksi lähes kaksi kolmasosaa pojista ja vajaa puolet tytöistä. Pelejä internetissä pelasi säännöllisesti 61 prosenttia pojista ja 42 prosenttia, ja tämän nimesi itselleen erityisen tärkeäksi netinkäyttötavaksi puolet pojista, mutta vain 29 prosenttia tytöistä. (Suoninen 2013, 60–65).

Tytöt taas käyttivät sosiaalista mediaa poikia useammin ja pitivät sitä useammin myös itselleen erityisen tärkeänä netinkäyttötapana. Tytöistä 60 prosenttia ja pojista 47 prosenttia käytti sosiaalista mediaa säännöllisesti ja itselleen erityisen tärkeäksi nettikäytöksi sen nimesi reilut kaksi kolmasosaa tytöistä ja vajaa puolet pojista. (Suoninen 2013, 60–65).

Siihen, miksi useammat pojat kuin tytöt katselivat internetissä videoklippejä ja pitivät näiden katselua itselleen erityisen tärkeänä netinkäyttötapana, ei saanut selvää selitystä myöskään tutkimushaastattelujen kautta. Sekä pojat että tytöt katselivat esimerkiksi YouTuben kautta paljon musiikkivideoita tai ylipäätään kuuntelivat musiikkia. Monilla pojilla videoklippien katselu liittyi varsin kiinteästi myös johonkin muuhun harrastukseen, sillä videopalveluista katseltiin esimerkiksi lumilautailu-, skeittaus- tai parkour-videoita. Videoklippien katselu liittyi innokkailla digitaalisten pelien harrastajilla myös tiettyjen pelien pelaamiseen, kun videopalveluista katsottiin hyvien pelaajien tekemiä pelivideoita. Kaikissa näissä tapauksissa videonkatselun avulla pyrittiin kehittymään omassa harrastuksessa. Pojat myös julkaisivat itse tekemiään videoita internetin videopalveluissa selvästi tyttöjä useammin. Neljäsluokkalaisista pojista neljäsosa

ja kuudesluokkalaisista pojista 29 prosenttia oli julkaissut itse tekemiään videoita internetin videopalveluissa, kun tytöillä vastaavat osuudet olivat 4 prosenttia neljäsluokkalaisista ja 19 prosenttia kuudesluokkalaisista. (Suoninen 2013, 118–120).

Tyttö- ja poikatapaista pelaamista

Yksi tyttöjen ja poikien mediankäyttäjien ja nettikulttuurien selvimmistä eroista on heidän erilainen suhteensa digitaalisiin peleihin. Useammat pojat kuin tytöt pelaavat säännöllisesti digitaalisia pelejä, pojat pelaavat pelejä tyttöjä useammin ja digitaaliset pelit ovat tärkeä osa mediankäyttöä ja arkielämää huomattavasti useammille pojille kuin tytöille. Tämä ero tyttöjen ja poikien suhteessa digitaalisiin peleihin alkaa kehittyä jo varhain ja ero tuntuu vain kasvavan iän myötä. Pelien pelaaminen internetissä on tärkeä osa sekä tyttöjen että poikien pelikulttuuria, mutta tyttötapainen ja poikatapainen pelikulttuuri eroavat selvästi toisistaan.

Huomattava osa tyttöjen digitaalisten pelien pelaamisesta tapahtuu juuri internetissä. Tytöt pelaavat pelejä pääasiassa internetin ilmaisilla pelisivustoilla (esim. 1001pelit ja Pelikone) tai internetin yhteisöpalvelujen sisällä (esim. GoSuperModel ja Facebook). Tytöt saattavat pelata digitaalisia pelejä varsin säännöllisesti, mutta ne eivät tunnu olevan heille erityisen tärkeitä. Digitaalisten pelien pelaamismentaliteetteja tyypittävää mallia soveltaen voidaan sanoa, että valtaosa tyttöjen pelaamisesta edustaa joko sosiaalista tai kasuaalista pelaamista, kun valtaosa poikien pelaamisesta edustaa sitoutunutta pelaamista. (Suoninen 2013, 167–168; Kallio, Mäyrä ja Kaipainen 2009.)

Useimmille pojille digitaalisten pelien pelaaminen on varsin tärkeä vapaa-ajantoiminto ja monille se on tärkeä harrastus, jossa halutaan kehittyä, ja jonka harjoitteluun käytetään mahdollisesti hyvinkin paljon aikaa. Digitaalisia pelejä pelataan myös yksin, mutta internetissä pelaaminen on erittäin tärkeä osa poikien pelikulttuuria. Siinä missä tytöt pelaavat usein ajanviete- ja pulmapelejä internetin ilmaisilla pelisivustoilla, pojat pelaavat yleisemmin esimerkiksi taistelu- ja toimintapelejä näiden pelien omilla peliservereillä toisia pelaajia vastaan. Nämä peliserverit ovat useimmiten kansainvälisiä, joten pojat pelaavat usein myös yhdessä ulkomaalaisten pelaajien kanssa. Samoja pelejä pelataan myös yksin konetta vastaan, mutta yksinpelaaminen on usein vain harjoittelua internetissä oikeita vastustajia vastaan tapahtuvaa pelaamista varten.

Tytöt yhteisöpalveluissa, pojat julkaisufoorumeilla

Jos pojat pelaavat tyttöjä enemmän digitaalisia pelejä – niin internetissä kuin muuallakin – niin tytöt käyttävät poikia enemmän sosiaalista mediaa ja erityisesti yhteisöpalveluja. Selvästi useammat tytöt kuin pojat myös kokevat yhteisöpalvelut itselleen erittäin tärkeäksi mediaksi. Vaikka pojillakin oli paljon profileja yhteisöpalveluissa, niin etenkin haastatteluista kävi selvästi ilmi, että yhteisöpalveluiden käyttö oli tytöille paljon tärkeämpää kuin pojille. Pojat käyttivät

profilejaan harvemmin kuin tytöt, niitä ei koettu itselle tärkeiksi eikä niitä käytetty henkilökohtaiseen viestintään.

Tytöt aloittivat yhteisöpalvelujen käytön selvästi poikia nuorempina. Jo vuoden 2010 Lasten mediabarometri -tutkimuksessa kävi ilmi, että vanhempien ilmoittamiin 7–8-vuotiaiden tyttöjen suosikkisivuihin kuului paljon sellaisia sivustoja, jotka ovat lapsille ja nuorille suunnattuja pelisivustojen ja yhteisöpalvelujen yhdistelmiä (panfu.fi, littlestpetshop.com ja GoSuperModel.fi) (Suoninen 2011, 28). Nämä ja muut vastaavantyyppiset sivut kuuluivat myös vuoden 2011 Lasten mediabarometri -tutkimukseen osallistuneiden alakouluikäisten tyttöjen suosikkisivuihin (Hirvonen 2012, 24–25).

Vuoden 2011 Lasten mediabarometri -tutkimuksen mukaan yhteisöpalveluja käytti 41 prosenttia kolmasluokkalaisista tytöistä, mutta vain neljäsosa pojista. Viidesluokkalaisista yhteisöpalveluita käytti lähes 90 prosenttia tytöistä ja reilut kaksi kolmasosaa pojista, ja niitä kertoi käyttävänsä usein selvästi yli puolet tytöistä ja reilu kolmannes pojista. (Hirvonen 2012, 26) Vuoden 2012 Lasten mediabarometri -tutkimuksen mukaan oma profiili jossain internetin yhteisöpalvelussa oli 89 prosentilla kuudesluokkalaisista, 82 prosentilla neljäsluokkalaisista tytöistä ja 69 prosentilla neljäsluokkalaisista pojista. (Suoninen 2013, 65–66.)

Neljäsluokkalaisten poikien profiilit olivat yleisimmin jollain internetin pelisivustolla (esim. Aapeli.com), eikä näitä sivustoja käytetty kovinkaan paljon varsinaisesti yhteisöpalveluina (esimerkiksi kaveriverkostojen luomiseen, asioiden jakamiseen kavereiden kesken tai henkilökohtaiseen viestintään), vaan kyse oli enemmänkin vain "pelaajaprofiilista", jota näiden sivujen käyttö edellyttää. Myös neljäsluokkalaisten tyttöjen profiilit olivat yleisimmin erilaisissa tytöille suunnatuissa pelillisissä yhteisöpalveluissa. Selvästi suosituin näistä sivustoista oli GoSuperModel, mutta myös MovieStarPlanet, Howrse ja Stardoll nousivat vahvasti esille sekä kyselyssä että haastatteluissa. Näillä sivustoilla neljäsluokkalaisten tytöt pelasivat melko paljon pelejä, mutta vähintään yhtä tärkeää heille olivat sivustojen yhteisöpalvelutoiminnot kuten kaveriverkostojen luominen, keskustelut julkisilla foorumeilla ja ystävien kanssa keskustelu joko chatissa tai yksityisviesteillä. (Suoninen 2013, 66 ja 73–78.)

Kuudesluokkalaisten yleisimmin käyttämä yhteisöpalvelu oli Facebook, jota käyttivät niin tytöt kuin pojatkin, vaikka heidän käyttötapansa erosivat melkoisesti toisistaan. Pojat vierailivat Facebookissa tyttöjä harvemmin ja käyttivät sivua enemmän esimerkiksi video- ja musiikkilinkkien jakamiseen kuin henkilökohtaiseen viestintään. Myös tytöt jakoivat näitä linkkejä, mutta useimmille ystävien kanssa viestittely ja chattaaminen oli yhteisöpalvelun tärkein käyttötarkoitus. Tytöt vierailivatkin Facebookissa selvästi poikia useammin ja pitivät tiiviimmin yhteyttä kaveriverkostoonsa. (Suoninen 2013, 66 ja 73–78.)

Myös tyttöjen ja poikien yhteisöpalvelujen profiilit ja kaveriverkostot erosivat melkoisesti toisistaan. Tyttöjen profiilit olivat pääasiassa yksityisiä ja he olivat varsin tarkkoja siitä, ketä hyväksyvät kavereikseen. Poikien profiilit taas olivat useimmiten julkisia ja he hyväksyivät kavereikseen herkemmin myös tuntemattomia ihmisiä. (Suoninen 2013, 76.) On kuitenkin mahdotonta sanoa, olivatko pojat kuitenkaan erityisen huolimattomia tietoturvasuojatensa ja yksityisyydensuojansa kanssa: henkilökohtaisten asioiden kertominen yksityisessä profiilissa "vain" parillesadalle lähimmälle ystävälle voi olla tietosuojan kannalta paljon vaarallisempaa kuin julkinen profiili, jossa ei

kuitenkaan paljasta mitään henkilökohtaisia asioita itsestään. Poikien julkiset yhteisöpalveluprofiilit liittyivät myös luontevasti heidän digitaalisten pelien pelaamiseensa internetin pelipalvelimilla, sillä yhteisöpalvelimia käytettiin usein peleihin liittyvään viestintään. Monista Facebook-kavereistaan pojat eivät tietäneetkään muuta kuin että nämä pelasivat heidän kanssaan samalla pelipalvelimella.

Sukupuolisensitiivistä mediakasvatusta tarvitaan

Tyttöjen ja poikien internetin käyttö – ja mediankäyttö yleensäkin – on selvästi sukupuolittunutta jo koulun alkaessa ja ero tuntuu vain vahvistuvan iän mukana. Lasten mediabarometri -tutkimusten tulosten pohjalta voidaan kuvata kulttuurisia tyttö- ja poikatapaisuuksia netinkäytöissä Taulukon 1 mukaan. Tilastollisista tuloksista on taulukkoon poimittu erottavia esiin tulleita piirteitä ja käytänteitä. Kannattaa kuitenkin huomioida, että erottelu analyttinen ja kulttuurinen. Esimerkiksi tytöt toimivat myös poikatapaisesti ja päinvastoin arjessaan.

TYTÖT	POJAT
Henkilökohtainen viestintä	Tiedon välittäminen
Julkaiseminen oman verkoston sisällä	Julkaiseminen laajemmille yleisöille
Sosiaalisuus	Kilpailu
Sosiaalinen media	Digitaaliset pelit

Taulukko 1. Tyttöjen ja poikien nettikulttuurit

Tulosten mukaan tytöt keskittyvät enemmän henkilökohtaiseen viestintään sosiaalisen median ja yhteisöpalvelujen kautta, ja he jakavat myös itse tekemiään kulttuurituotteita (lähinnä valokuvat ja piirustukset) omalle kaveriverkostolleen yhteisöpalvelujen sivuilla. Pojat taas sitoutuvat digitaaliseen pelaamiseen ja motivoituvat kilpailusta. He jakavat yhteisöpalvelun profiileissaan ja julkaisevat itse tekemiään kulttuurituotteita (lähinnä videot ja valokuvat) sekä yhteisöpalveluiden että erillisten julkaisufoorumien kautta myös omaa kaveripiiriä laajemmille yleisöille. Nämä erilaiset sukupuolitapaisuudet tulisi ottaa huomioon lasten mediakasvatuksessa kotona ja koulussa.

Vanhempien ja opettajien olisi hyvä miettiä, missä määrin nämä mediankäyttöjen erot ovat "luonnollista" seurausta tyttöjen ja poikien erilaisista kiinnostuksenkohteista ja missä määrin erot ovat kulttuurisesti tuotettuja? Entä missä määrin kasvattajat vaikuttavat itse toiminnallaan erojen syntymiseen ja vahvistumiseen? Miksi esimerkiksi vanhemmat alkavat käyttää internetiä poikien kanssa 1–2 vuotta aiemmin kuin tyttöjen kanssa? Miksi tyttöjen ja poikien mediankäyttöön sovelletaan perheissä erilaisia sääntöjä ja rajoituksia? Sukupuolierojen kiistäminen tai niiden jättäminen huomiotta ei edistä tasa-arvoa sen paremmin medioiden ja mediasisältöjen saatavuudessa kuin lapselle tarpeellisten mediataitojen oppimisessakaan.

Päinvastoin, mediakasvatuksessa tulisi nostaa esiin sukupuolisensitiivisyys, jossa tiedostetaan sukupuolitapaisuudet ja kohdataan ne kriittisen mediakasvatuksen hengessä yhdessä lasten ja nuorten kanssa keskustelemalla niistä ja siitä mikä näitä tapaisuuksia tuottaa (esim. Herkman 2007).

On mahdotonta sanoa, missä määrin tytöt ja pojat suuntautuvat juuri tällaisiin sukupuolittuneisiin mediankäyttöihin oman henkilökohtaisen kiinnostuksensa takia ja missä määrin esimerkiksi vertaisryhmän painostamana tai jopa vanhempien tai opettajien ohjailemina. Miten perhe, ystäväpiiri tai opettajat suhtautuvat tyttöön, joka innostuu taistelu- ja toimintapeliin pelaamisesta, tai poikaan, jonka kiinnostus suuntautuu vaikkapa oman avatar-hahmon ulkonäön ja vaatetuksen suunnitteluun yhteisöpalvelun sivulla?

Vanhempien olisi myös hyvä miettiä, miten – ja miksi – lapsen sukupuoli vaikuttaa heidän omaan suhtautumiseensa tämän mediankäyttöihin. Lasten mediabarometri -tutkimusten mukaan perheissä säädeltiin selvästi enemmän tyttöjen kuin poikien mediankäyttöä. Huomattavasti useammat tytöt kuin pojat kertoivat, että heillä oli kotona sääntöjä siitä, millaisia mediasisältöjä he saivat käyttää, kun poikien kohdalla käytösäännöt keskittyivät useammin vain käyttömääriin (Hirvonen 2012, 41–47; Suoninen 2013, 137–140).

Poikien käyttämiin mediasisältöihin ja näiden ikärajoihin ei tunnuta kiinnittävän paljonkaan huomiota. Miten muuten on selitettävästi esimerkiksi se, että lähes puolet kuudesluokkalaisista ja yli viidesosa neljäsluokkalaisista pojista nimesi suosikkipelikseen jonkun First Person Shooter -tyyppisen pelin, jotka on yleisimmin varustettu K-18 ikärajalla? Poikien vastausten perusteella syntyi myös vaikutelma, etteivät vanhemmat olleet ylipäättään kiinnostuneita poikiensa käyttämistä mediasisällöistä – etenkin digitaalisista peleistä. Vanhemmat eivät olleet poikien mukaan kiinnostuneita kuulemaan heidän mediasuosikeistaan, eivät käyttäneet mediaa (etenkin pelejä) yhdessä heidän kanssaan eivätkä keskustelleet peleistä heidän kanssaan (Suoninen 2013, 131–137). Vanhempien toivoisikin ottavan selvästi aktiivisemmän lähestymistavan suhteessa poikien pelaamiseen; kyse on monelle pojalle erittäin tärkeästä asiasta, jota hän luultavasti mielellään esittelisi myös vanhemmillaan, jos nämä vain osoittaisivat kiinnostuksensa asiaa kohtaan riittävän varhain. Koulussa poikien kiinnostusta peleihin voisi hyödyntää myös esimerkiksi kulttuurien välisen viestinnän ja vieraiden kielten opetuksessa, sillä pojat luovat tyttöjä useammin kansainvälisiä ystävyysuhteita pelipalvelimilla.

Huomioitavaa on myös se, että tyttöjen vanhemmat rajoittivat, säätelivät ja opastivat lapsiaan internetin tietoturvasuuteen liittyvissä asioissa selvästi poikien vanhempia useammin. Tyttöjen vanhemmat olivat huomattavasti tarkempia siitä, mille palvelimille – ja missä iässä – he antoivat tyttärensä luoda käyttäjäprofiilin, mitä tietoja profilissa sai julkaista, ketä tytöt saivat hyväksyä kaverilistoilleen, millaista informaatiota he saivat netissä jakaa, kenen kanssa he saivat viestiä internetissä ja ketä he mahdollisesti saivat mennä tapaamaan. Pojat kertoivat tällaisista rajoituksista, keskusteluista ja neuvonnasta selvästi tyttöjä harvemmin; tuntui, että ainoa monen pojan saama evästys yhteisöpalvelujen käyttöön oli, ettei netissä saa kiroilla. Kaiken kaikkiaan vaikuttaakin siltä, että vanhemmat mieltävät internetin käytön olevan selvästi suurempi turvallisuusriski tytöille kuin pojille. Kuitenkin on selvää, että myös poikien on mahdollista päätyä

internetin kautta vaikkapa pedofiilien lähentymisyritysten kohteiksi. (Suoninen 2013, 79–85; Hirvonen 2012, 46)

Kasvattajien olisi hyvä keskustella myös lasten itsensä kanssa median ja internetin sukupuolittuneista sisällöistä ja median mies- ja naiskuvasta. Millä perusteella lapset valitsevat käyttämänsä mediasisällöt ja onko median tarjoamalla sukupuolikuvalla merkitystä heidän valinnoilleen?

Lasten nykyisenkaltaiset sukupuolittuneet mediankäytöt ovat myös omiaan edelleen vahvistamaan stereotyyppisiä sukupuolirooleja, mutta missä määrin lapset ovat itse tietoisia tarjottujen roolimallien stereotyyppisyydestä – ja mahdollisista vaihtoehtoisista nais- tai miesmalleista? Poikien pelaamisen taistelu- ja toimintapeliin pelihahmot ovat pääsääntöisesti vahvoja ja aggressiivisesti toimivia miehiä. Nuorempien tyttöjen suosimien pelillisten yhteisöpalveluissa (esim. GoSuperModel ja MovieStarPlanet) tyttöjen avatareina (pelihahmoina) ovat nuoret ja kauniit naiset, ja näillä palvelimilla pelattujen pelien ja avatarien muokkaamisen keskeisenä sisältönä on omasta ulkonäöstä ja muodikkuudesta huolehtiminen. Miten näin stereotyyppisiä roolimalleja sisältävien ja sukupuolittuneiden mediasisältöjen käyttö vaikuttaa lasten oman sukupuolikuvan tai jopa seksuaalisen identiteetin muodostumiseen (esim. Salonen 2008)?

Lähteet

Herkman, J. (2007). Kriittinen mediakasvatus. Tampere: Vastapaino.

Hirvonen, R. (2012). Lasten mediankäytöt ja kotien mediakasvatus lasten kertomina. Teoksessa S. Pääjärvi (toim.) (2012) Lasten mediabarometri 2011: 7-11-vuotiaiden lasten mediankäyttö ja kokemukset mediakasvatuksesta. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2012. Helsinki: Mediakasvatusseura ry, 17–53. Saatavana verkossa:

<http://www.mediakasvatus.fi/sites/default/files/ISBN978-952-67693-1-8.pdf> (luettu 17.2.2013).

Kallio, K.-P. & Mäyrä, F. & Kaipainen, K. (2009). Pelikulttuurin monet kasvot. Digitaalisen pelaamisen arkiset käytännöt Suomessa. Teoksessa J. Suominen, R. Koskimaa, F. Mäyrä & O. Sotamaa (toim.) Pelitutkimuksen vuosikirja 2009. Tampere: Tampereen yliopisto, 1–15. Saatavana verkossa: <http://www.pelitutkimus.fi/wp-content/uploads/2009/08/ptvk2009-01.pdf> (luettu 17.2.2013).

Kotilainen, S. (toim.) (2011). Lasten mediabarometri 2010: 0–8-vuotiaiden mediankäyttö Suomessa. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2011. Helsinki: Mediakasvatusseura ry.

Lapsiperheiden mediakysely 2012 (2013). Helsinki: Mediakasvatus- ja kuvaohjelmakeskus. www.meku.fi (tulossa).

Lehtimäki, H. & Suoranta, J. (2005). Tytöt ja pojat tietoyhteiskunnassa ja sen tutkimuksessa. Teoksessa A. R. Lahikainen, P. Hietala, T. Inkinen, M. Kangassalo, R. Kivimäki & F. Mäyrä (toim.) Lapsuus mediamaailmassa. Näkökulmia lasten tietoyhteiskuntaan. Helsinki: Gaudeamus, 185–199.

Livingstone, S., Haddon, L. & Görzig, A. (2012) Children, risk and safety on the internet. Research and policy challenges in comparative perspective. Bristol: Policy Press.

Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). Risk & safety on the internet. The perspective of European children. Full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9–16 year olds and their parents in 25 countries. London: London School of Economics and Social Sciences. Saatavana verkossa: [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%2011%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineReports/D4FullFindings.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%2011%20(2009-11)/EUKidsOnlineReports/D4FullFindings.pdf) (luettu 17.2.2013).

- Pääjärvi, S. (toim.) (2012). Lasten mediabarometri 2011: 7–11-vuotiaiden lasten mediankäyttö ja kokemukset mediakasvatuksesta. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2012. Helsinki: Mediakasvatusseura ry. Saatavana verkossa: <http://www.mediakasvatus.fi/sites/default/files/ISBN978-952-67693-1-8.pdf> (luettu 17.2.2013).
- Salonen, M. (2008). Mitä seksuaali-identiteettejä koskevissa keskusteluissa tapahtuu? Teoksessa A. R. Lahikainen, R.-L. Punamäki & T. Tamminen (toim.) Kulttuuri lapsen kasvattajana. Helsinki: WSOY, 266–279.
- Suoninen, A. (2011). Lasten mediankäyttö vanhempien kertomana. Teoksessa S. Kotilainen (toim.) Lasten mediabarometri 2010: 0–8-vuotiaiden mediankäyttö Suomessa. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2012. Helsinki: Mediakasvatusseura ry., 15–44.
- Suoninen, Annikka (2013) Lasten mediabarometri 2012. 10–12-vuotiaiden tyttöjen ja poikien mediankäyttö. Verkkojulkaisuja 62. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Saatavana verkossa: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/lastenmediabarometri2012.pdf> (tulossa).
- Tolonen, T. (2008) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino.
- Törrönen, S. (2013). Toimijaroolit yleisödestä julkisouteen, sukupuolitapaisuus ja keskiluokkaisuuden ideaali. Haastattelututkimus ammattikoulussa opiskelevien poikien mediasuhteista. Tiedotusopin pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto: Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. (Tulossa).

LAPSIPERHEIDEN MEDIAKYSELY 2012: 0–12-VUOTIAIDEN LASTEN INTERNETIN KÄYTTÖ JA MEDIAKASVATUS KOTIYMPÄRISTÖSSÄ

HANNA HAPPO

Lasten internetin käytöstä ja kokemuksista on etenkin kouluikäisten osalta kerätty 2000-luvulla jo melko laajasti tutkimustietoa (Livingstone ym. 2011; Aarnio & Multisilta 2011; Pääjärvi 2012). Kuitenkin aivan pienimpien lasten osalta tietoa on olemassa melko vähän (Kotilainen 2011). Samoin kotien mediakasvatuskäytännöistä tarvitaan lisää tutkimustietoa.

Mediakasvatus- ja kuvaohjelmakeskus MEKU toteutti keväällä 2012 laajan Lapsiperheiden mediakyselyn, jonka aineisto kerättiin suomalaisista perheistä, joissa on 0–12-vuotiaita lapsia. Vastauksia palautui yhteensä 1438 kappaletta. Vanhemmat vastasivat lastensa mediankäyttöä, perheissä toteutettavaa mediakasvatusta sekä lapsissa havaitsemiaan median vaikutuksia koskeviin kysymyksiin.

Kyselyn lasten mediankäyttöön liittyvät kysymykset koskivat televisio-ohjelmia, elokuvia, digitaalisia pelejä, internetiä ja kännykkää. Lisäksi kysyttiin mitä mediavälineitä lapsilla on kotona käytettävissään, ja keiden kanssa lapsi eri medioita useimmiten ja mieluiten käyttää. Internetin ja kännykän käytön osalta kysyttiin tarkemmin myös mitä lapsi netissä tai puhelimella tekee. Televisio-ohjelmien ja elokuvien, pelien ja nettisivustojen osalta kartoitettiin lasten suosikkeja sekä eniten käyttämiä ohjelma- tai peligenrejä. Tässä artikkelissa keskitytään erityisesti Lapsiperheiden mediakyselyn internet-aiheisiin vastauksiin.

Mediakasvatus voidaan määritellä ja ymmärtää hyvin monin eri tavoin. Tässä yhteydessä sillä tarkoitetaan vanhempien erilaisia tapoja osallistua ja vaikuttaa lastensa mediasuhteisiin ja mediankäyttöön. Tutkimuskysymysten mediakasvatuksellisia teemoina olivat mm. vanhempien ja lasten välinen media-aiheinen keskustelu, vanhempien lastensa käyttämien mediasisältöjen tuntemus sekä kodeissa käytetyt mediankäyttöön liittyvät säännöt ja rajoitukset. Vanhemmilta kysyttiin myös, saavatko he mielestään riittävästi tietoa ja opastusta liittyen lasten turvalliseen mediankäyttöön ja mistä he sitä mahdollisesti etsivät. Lisäksi kyselyn avulla pyrittiin kartoittamaan millaisia mahdollisia vaikutuksia mediankäytöllä on lasten ja perheiden arkeen.

Kyselylomaketta suunniteltiin pohjoismaisessa yhteistyössä norjalaisten (Medietilsynet) ja ruotsalaisten (Statens Medieråd) mediakasvatustahojen sekä vuoden 2012 lasten mediabarometritutkimuksen tutkijan, Annikka Suonisen kanssa.

Vastausten kohteena olevista lapsista puolet oli tyttöjä ja puolet poikia. Nuorimmat lapset olivat muutaman kuukauden ikäisiä, kun taas vanhemmat lapset lähestyivät 13-vuoden ikää. Vastaukset käsitellään pääosin neljään ikäluokkaan jaoteltuina: 0–3-vuotiaat, 4–6-vuotiaat, 7–9-vuotiaat, 10–12-vuotiaat.

Vastaajista ylivoimaisesti suurin osa (93 %) oli äitejä. Noin puolet vastaajavanhemmista (51 %) oli iältään 30–39-vuotiaita. Nuorin vastaaja oli 18-vuotias, vanhin 58-vuotias; vastaajien keski-ikä oli 37 vuotta. Vanhemmista 95 % vastasi kyselyyn suomen kielellä ja 5 % ruotsin kielellä.

Aineisto painotettiin vastaamaan väestöjakaumaa vastaajan asuinpaikan, vastauskielen, lapsen sukupuolen ja lapsen iän suhteen. Lapsen ikä on huomioitu kaikissa lapsen mediankäyttöä koskevilla tarkasteluilla, ja tulokset raportoidaan pääsääntöisesti erikseen eri ikäryhmille. Myös lapsen sukupuolta on käytetty taustamuuttujana pääsääntöisesti kaikissa lapsen mediankäyttöä koskevilla tarkasteluilla.

Tietokone, kännykkä ja internetyhteys

Lähes kaikista kyselyyn vastanneiden talouksista löytyy tietokone ja internetyhteys (99 %). Kodin tietokone oli lapsen käytettävissä lähes kolmanneksella (29 %) 0–3-vuotiaista, kahdella kolmasosalla (66 %) 4–6-vuotiaista sekä melkein kaikilla 7–9-vuotiaista (85 %) ja 10–12-vuotiaista (98 %).

Joka kolmannella 10–12-vuotiaalla lapsella oli tietokone omassa huoneessa ja 7–9-vuotiaista noin joka kymmenennellä. Vanhempien mukaan internetyhteys oli yhtälailla käytössä noin joka kolmannen 10–12-vuotiaan ja noin joka kymmenennen 7–9-vuotiaan omassa huoneessa. 10–12-vuotiailla tytöillä oli tietokone ja nettiyhteys omassa huoneissa hieman useammin kuin samanikäisillä pojilla. Pienimpien lasten omassa huoneissa tietokoneita oli hyvin harvoin: alle 4-vuotiaista yhdellä prosentilla ja 4–6-vuotiaista 5 prosentilla oli tietokone omassa huoneessa.

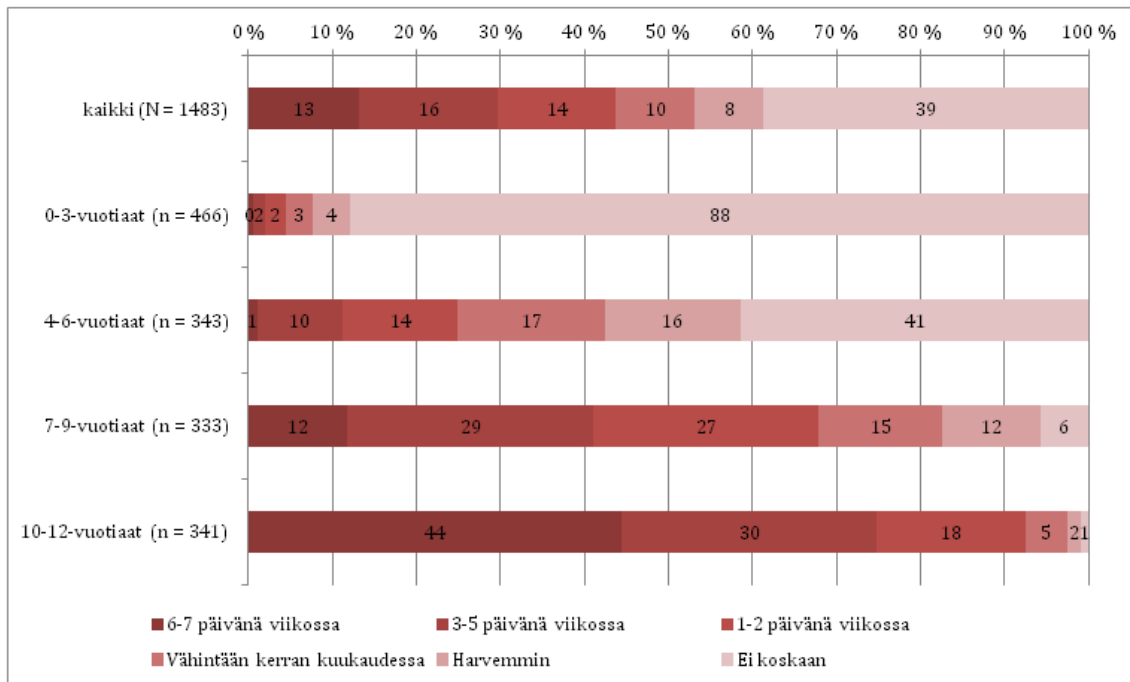
Lasten omien kännyköiden yleistymisen ajoittuu suomalaislapsilla selkeästi kouluikään: 7–9-vuotiaista lapsista 91 prosentilla on oma kännykkä, 10–12-vuotiaista lähes kaikilla (99 %). 4–6-vuotiaiden vastaava luku on 13 prosenttia ja 0–3-vuotiaista vain yhdellä prosentilla on oma puhelin. 7–9-vuotiaiden lasten omista puhelimista joka viidennessä on internetyhteys, 10–12-vuotiaiden puhelimissa nettiyhteys on jo melkein puolella lapsista (45 %).

Vanhemmat eivät huomioineet lastenhuoneiden internetyhteyksiä koskevilla vastauksissaan lasten kännyköissä olevia nettiyhteyksiä, sillä ne mukaan lukien lasten omassa huoneissa olevia internetyhteyksiä kuvaavien lukujen tulisi olla nyt ilmoitettuja suuremmat. Vanhempien mukaan esimerkiksi vain joka kolmannella 10–12-vuotiaalla on nettiyhteys omassa huoneessaan, vaikkakin 45 prosentilla samanikäisistä on nettiyhteys omassa kännykässään.

Internetin käyttö

Yli puolet (62 %) suomalaisista 0–12-vuotiaista lapsista käyttää vanhempiensa mukaan internetiä. Käyttäjien määrä kasvaa huomattavasti lapsen iän myötä: 0–3-vuotiaista internetin käyttäjiä on noin viidennes (19 %), 4–6-vuotiaista yli puolet (58 %), 7–9-vuotiaista lapsista internetiä käyttää jo 89 prosenttia ja 10–12-vuotiaista lähes kaikki (99 %).

Myös käyttötiheys kasvaa lapsen mukana (kuvio 1). Internetin käyttö on osa alakouluikäisten lasten arkipäivää. Kaksi kolmannesta 7–9-vuotiaista lapsista internetiä käyttää internetiä vähintään viikoittain, 10–12-vuotiaista kolme neljästä päivittäin tai lähes päivittäin.

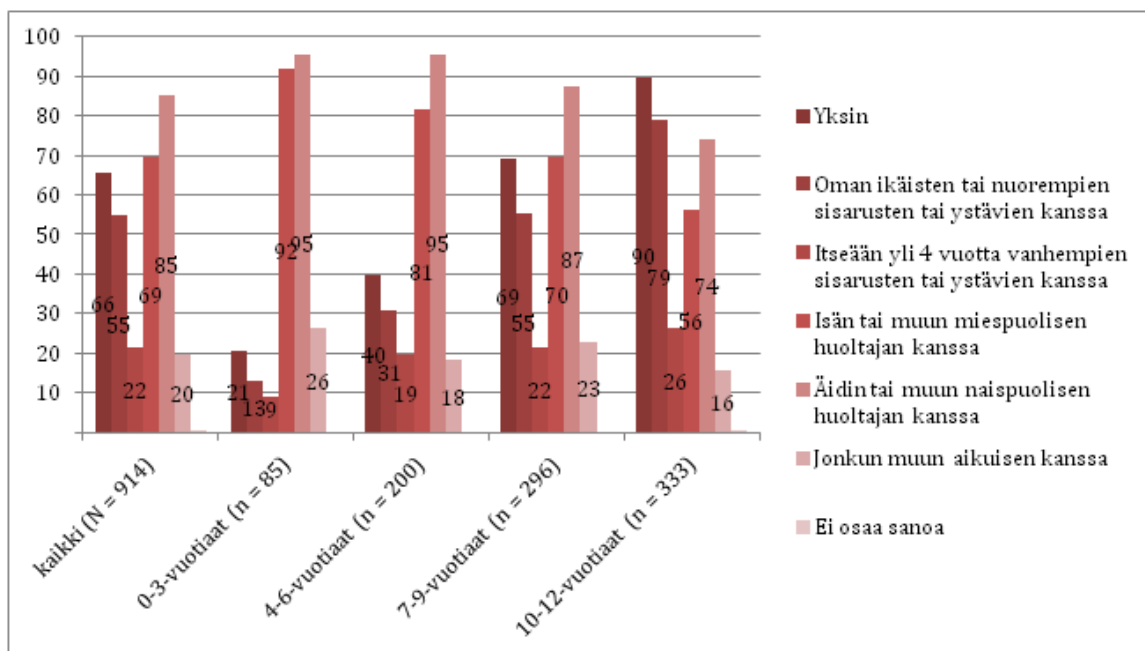

Kuvio 1. Kuinka usein lapsi vapaa-ajallaan käyttää internetiä? Prosenttia vastaajista.

Vanhempien vastaukset siitä, käyttääkö lapsi internetiä, poikkeavat hieman internetin käytön useuteen annetuista vastauksista. Esimerkiksi 0–3-vuotiaiden lasten osalta 19 % vanhemmista vastasi internetin käyttöä kartoittavaan kysymykseen "kyllä", mutta kun kysyttiin kuinka usein lapsi vapaa-ajallaan käyttää internetiä, pienimpien lasten vanhemmista 88 prosenttia vastasi "ei koskaan". Voi olla, että osa vanhemmista ei vielä vapaa-ajanviettoa koskevan yleisen kysymyksen yhteydessä tullut ajatelleeksi kaikkia netinkäytön muotoja. Vasta internetin käyttöä tarkemmin kartoittavien kysymysten äärellä on saatettu havahtua esimerkiksi siihen, että lapsi "käyttää nettiä" vaikkapa silloin kun televisio-ohjelmia katsotaan jonkun TV-kanavan nettisivuilta.

Internetin käyttöseura

Vanhempia pyydettiin kertomaan, keiden kanssa lapsi käyttää internetiä ainakin joskus, useimmiten ja mieluiten. 0–3-vuotiaista internetin käyttäjistä kaksi kolmasosaa (67 %) käyttää internetiä vain aikuisen seurassa, ja 4–6-vuotiaista enää 41 prosenttia käyttää nettiä ainoastaan aikuisten seurassa. Internetin yksin käyttäminen lisääntyy tasaisesti iän myötä: 0–3-vuotiaista internetinkäyttäjistä joka viidennes käyttää nettiä ainakin joskus myös yksin, 4–6-vuotiaista 40 prosenttia, 7–9-vuotiaista 69 prosenttia ja 10–12-vuotiaista 90 prosenttia käyttää internetiä myös yksin (kuvio 2).

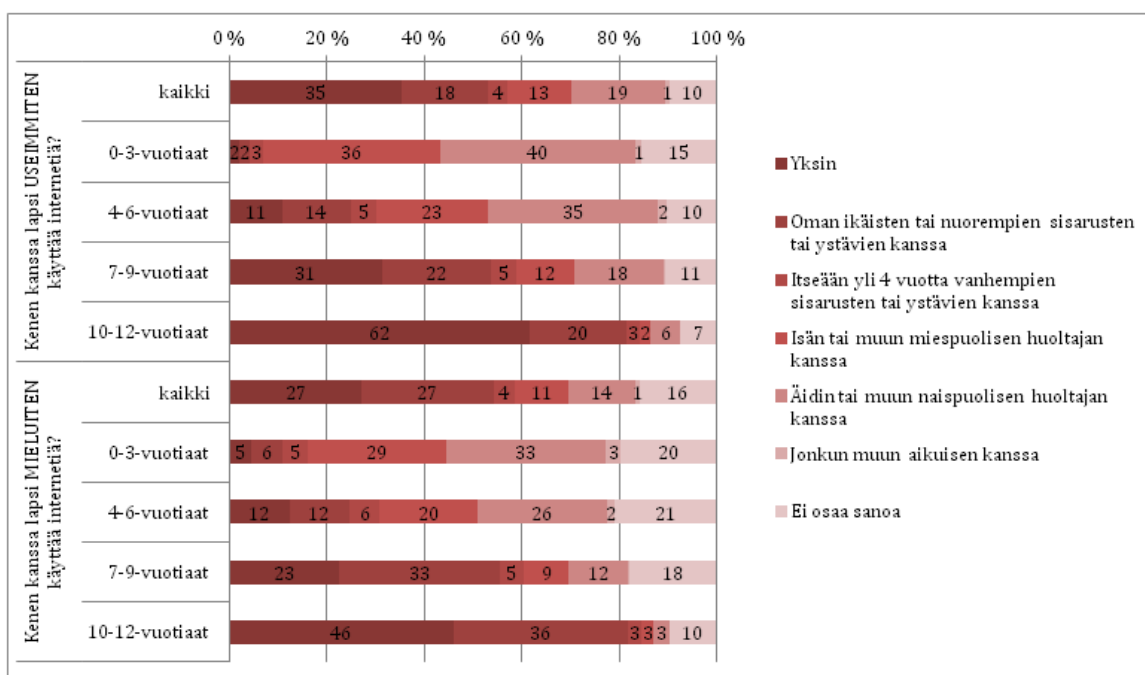

Kuvio 2. Kenen seurassa lapsi käyttää internetiä? Kyllä-vastausten osuus prosentteina niistä vastaajista, joiden lapsi käyttää kyseistä mediaa.

Alle kouluikäisten ryhmässä omat vanhemmat ovat useimmiten netinkäytön seurana. Jo 7–9-vuotiaiden ikäryhmässä yksin käyttäminen on niukasti yleisin vaihtoehto, mutta noin kolmannes käyttää internetiä edelleen yleisimmin joko äidin tai isän kanssa. Suurin osa 10–12-vuotiaista lapsista käyttää internetiä vanhempien mukaan useimmiten yksin (kuvio 3).

Mieluisinta internetin käytön seuraa alle kouluikäisille lapsille olivat äiti tai isä, kun taas 7–9-vuotiaiden suosikkiseuraa ovat useimpien vanhempien mukaan oman ikäiset tai nuoremmat ystävät tai sisarukset. 10–12-vuotiaista lähes puolet käyttää nettiä vanhempien arvion mukaan mieluiten yksin (kuvio 3).

Kuvio 3. Kenen kanssa lapsi USEIMMITEN käyttää internetiä? Kenen kanssa lapsi MIELUITEN käyttää internetiä? Prosenttia niistä vastaajista, joiden lapsi käyttää kyseistä mediaa.

Nettisisältöjen tuntemus

Mitä nuoremasta lapsesta on kysymys, sitä paremmin vanhemmat tuntevat lapsensa käyttämät internetsisällöt. 0–3-vuotiaiden vanhemmat vastasivat tuntevansa lapsen käyttämät nettisisällöt joko erittäin hyvin (80 %) tai melko hyvin (18 %). 4–6-vuotiaiden ikäluokassa lukemat ovat hieman alhaisemmat (69 % erittäin hyvin ja 25 % melko hyvin), mutta 10–12-vuotiaiden lasten vanhemmista enää 19 % tuntee lastensa käyttämät nettisisällöt erittäin hyvin, melko hyvin 47 %. Internetsisältöjen hyvä tuntemus on loogisessa yhteydessä vanhempien ja lasten yhteiskäyttöön, mutta jättää toivomisen varaa. Alakouluikäiset tarvitsevat edelleen vanhempiensa apua monimuotoisten internetsisältöjen käsittelyyn ja turvallisen nettikäyttäytymisen tueksi.

Lasten suosikkisivustot

Vanhempia pyydettiin nimeämään yhdestä kolmeen omalle lapselle erityisen mieluista nettisivua, joilla hän haluaa vierailla säännöllisesti. Yli puolet vanhemmista nimesi vähintään yhden suosikkisivuston. Ylivoimaiseksi ykköseksi nousi YouTube, yhteensä 363 mainintaa (pojat 215, tytöt 148).

Tyttöjen osalta YouTuben jälkeen toiseksi suosituin oli Pikku Kakkosen nettisivusto (yli 100 mainintaa), lisäksi tyttöjen suosikiksi mainittiin usein myös Yle.fi (tarkennuksella Areena tai lastensivut). Kolmanneksi suosituin tyttöjen sivusto oli goSupermodel.

YouTube oli etenkin poikien ylivoimainen suosikki. Seuraaviksi sijoittuivat Lego-sivusto, Pikku Kakkonen, Facebook ja Yle (joko Areena tai lastensivut). Facebookin nimesi lapsensa suosikkineettisivustoksi yhteensä 83 pääosin 10–12-vuotiaiden lasten vanhempaa (pojat 46, tytöt 37), vaikka sivuston ikäraja on 13 vuotta.

Lisäksi molempien sukupuolten suosikkilistoilta löytyi paljon erilaisia pelisivustoja (yhteensä noin 200 mainintaa), kuten esimerkiksi 1001 peliä, Pelikone, Miniclip, Minecraft ja Aapeli. Suosikkien joukosta erottui myös hakukone Google.

Niiltä vanhemmilta, joiden lapset pelasivat digitaalisia pelejä, kysyttiin erikseen kuuluuko lapsi johonkin internetin peliyhteisöön. Pelaavien lasten joukosta (N=948) noin joka viidennes kuului vanhempien mukaan johonkin peliyhteisöön. Peliyhteisöihin kuuluminen oli yleisintä 10–12-vuotiaiden ikäryhmässä (38 % kuuluu peliyhteisöön). 7–9-vuotiaista johonkin internetin peliyhteisöön kuului vanhempien mukaan joka viides lapsi (20 %), 4–6-vuotiaista 3 prosenttia ja 0–3-vuotiaista ei yksikään. Sukupuolten välinen ero näyttäytyi suurimpana 7–9-vuotiaiden kohdalla: tytöistä johonkin internetin peliyhteisöön kuului samanikäisiä poikia isompi osuus (tytöistä 28 %, pojista 15 %). Muiden ikäryhmien kohdalla ei ilmennyt merkittävää sukupuolten välistä eroa. Tyttöjen suurempi osuus tässä selittyy etenkin goSupermodel -nettiyhteisön suosiolla.

Noin 10 prosenttia vanhemmista nimesi lastensa käyttämiä peliyhteisöjä. Pienen vähemmistön vastauksista erottui selvästi neljä tyttöjen suosimaa internetin yhteisösivustoa: goSupermodel (33 mainintaa), MovieStarPlanet (18 mainintaa), Howrse (14 mainintaa) ja Panfu (13 mainintaa).

Poikien suosikeiksi nimettiin useimmin Minecraft (9 mainintaa), Panfu (8 mainintaa) ja Habbo Hotel (7 mainintaa).

Mitä internetissä tehdään?

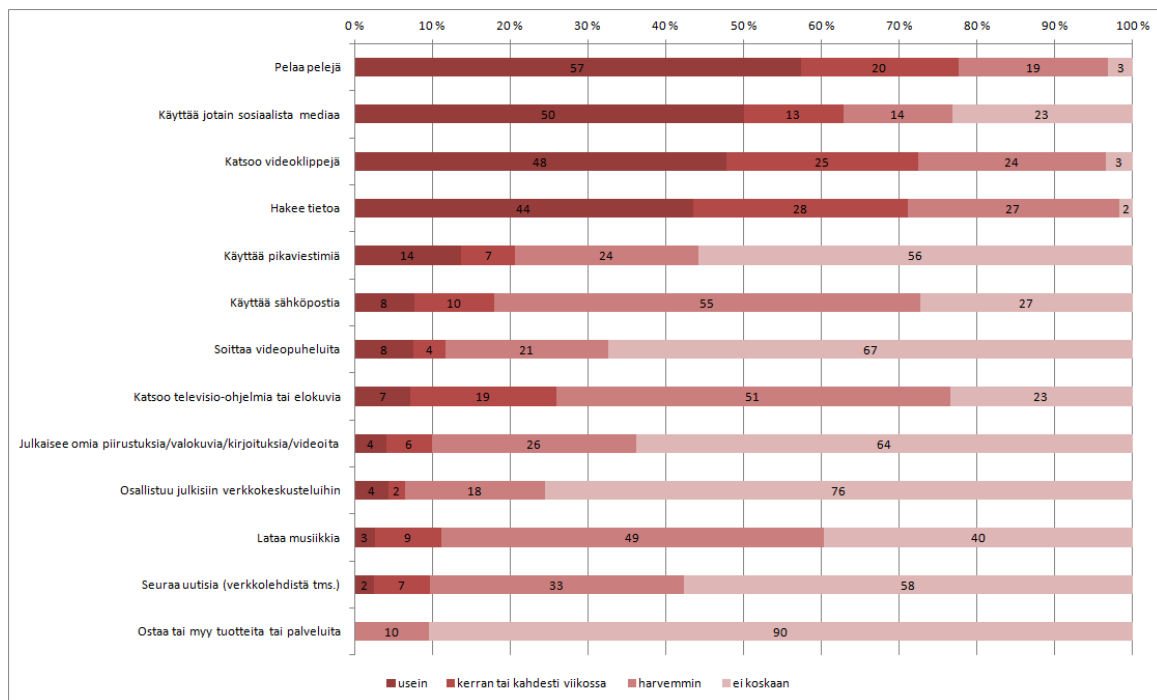
Vanhempien mukaan lapset käyttävät internetiä eniten juuri pelien pelaamiseen. Internetiä käyttävistä lapsista 90 prosenttia oli pelannut netissä ainakin joskus, vähintään viikoittain netissä pelasi 62 prosenttia internetiä käyttävistä lapsista. Toiseksi suosituinta oli videoklippien katselu (esimerkiksi YouTube-sivustolta). Ainakin joskus videoklippejä oli katsellut 87 prosenttia internetiä käyttävistä lapsista, vähintään viikoittain niitä katseli puolet lapsista. Seuraavaksi eniten internetissä katsottiin televisio-ohjelmia tai elokuvia (ainakin joskus 70 %, viikoittain 26 %), haettiin tietoa (ainakin joskus 44 %, viikoittain 37 %) tai käytettiin jotain sosiaalista mediaa (ainakin joskus 39 %, viikoittain 30 %).

Sähköpostia käytti ainakin joskus noin kolmannes internetiä käyttävistä lapsista (35 %). Muita internetin käyttömuotoja olivat musiikin lataaminen (29 % lapsista), videopuhelut (25 % lapsista) ja pikaviestimien (esim. MS Messenger) käyttö (20 % lapsista). Noin viidennes lapsista käytti internetiä ainakin joskus uutisten seuraamiseen. Kaikkia tässä mainittuja aktiviteetteja käytettiin kuitenkin melko harvatahtisesti (vähintään viikoittain alle 10 % lapsista).

Vähiten internetiä käytettiin vanhempien arvion mukaan tavaroiden, palveluiden tai tuotteiden myymiseen (96 % internetiä käyttävistä lapsista ei koskaan), julkiseen verkkokeskusteluun osallistumiseen (87 % ei koskaan) tai omien piirustusten, valokuvien, tekstien tai videoiden julkaisemiseen. Vain 16 prosenttia internetiä käyttävistä lapsista oli vanhempien mukaan julkaissut jotain edellä mainituista netissä ainakin kerran.

Pienimpien lasten internetin käyttö oli enimmäkseen pelaamista ja videoklippien, televisio-ohjelmien ja elokuvien katselua. Yli puolet 7–9-vuotiaista lapsista käytti internetiä edellä mainittujen lisäksi ainakin joskus myös tiedonhakuun (54 %).

10–12-vuotiaiden ikäluokassa internetin käyttö monipuolistui ja yleistyi (kuvio 4). Pelaamisen ja videoklippien katselun rinnalle nousevat usein tai vähintään viikoittain käytettävinä myös sosiaalinen media ja tiedonhaku. Myös omien kuvien, kirjoitusten tai videoiden julkaisu yleistyi hieman tässä ikäryhmässä. Vanhempien mukaan omia tuotoksiaan (esimerkiksi piirroksia, valokuvia, kirjoituksia tai videoita) julkaisi ainakin joskus noin kolmannes 10–12-vuotiaista lapsista.

Kuvio 4. Kuinka usein lapsi tekee seuraavia asioita internetissä? Prosenttia niistä 10-12-vuotiaista, jotka käyttävät kyseistä mediaa. N=330.

Internetin käyttöä koskevat säännöt ja rajoitukset

Lähes kaikissa perheissä internetin käyttöä rajoitettiin tietyillä säännöillä. Yleisimmin kodeissa säänneltiin sitä, kuinka kauan lapsi saa käyttää internetiä yhtenä päivänä, toiseksi eniten sitä, että lapsi ei saa vierailla tietyillä sivustoilla. Kolmanneksi yleisimmin kodeissa säänneltiin maksullisten internetpalveluiden käyttöä. Yleisiä olivat myös säännöt siitä, kenen kanssa lapsi saa käyttää internetiä ja saako internetissä kommunikoida tuntemattomien henkilöiden kanssa. Hieman yli puolessa kodeista oli käytössä sääntö myös siitä, mitä sisältöjä lapsi saa internetiin laittaa. Vähiten käyttöä oli ollut säännölle siitä, saako internettuttavuuksia tavata kasvotusten.

Sääntöjen määrä ja sisältö muuttuivat huomattavasti lapsen iän myötä. 0–3-vuotiailla lapsilla oli käytössä kaikkein vähiten sääntöjä. Ikäryhmän yleisimmät säännöt olivat: kenen kanssa internetiä saa käyttää (sääntö käytössä lähes puolella 0–3-vuotiaista), kuinka kauan sitä saa yhtenä päivänä käyttää (40 %) ja se, ettei lapsi saa vierailla tietyillä sivustoilla (32 %).

4–6-vuotiaiden yleisin sääntö koski sitä, kuinka kauan lapsi saa yhtenä päivänä käyttää internetiä (81 % 4–6-vuotiaista). Seuraavaksi useimmin heitä koski sääntö siitä kenen kanssa lapsi saa käyttää internetiä (62 %) sekä siitä, ettei lapsi saa vierailla tietyillä sivustoilla (49 %). Internetin käyttöön liittyvät säännöt koskivat yleisemmin niitä 4–6-vuotiaita lapsia, joilla oli vanhempia sisarusia.

Käytön itsenäistyessä ja monipuolistuessa myös sääntely lisääntyy. 7–9-vuotiaiden yleisin sääntö oli se, kuinka kauan lapsi saa yhtenä päivänä käyttää internetiä (85 % 7–9-vuotiaista pojista ja

75 % tytöistä). Toiseksi eniten säänneltiin sitä, ettei lapsi saa vierailla tietyillä sivustoilla (70 %) sekä maksullisten internetpalvelujen käyttöä (69 %). Yleisiä olivat myös säännöt siitä, saako internetissä kommunikoida tuntemattomien kanssa (67 %), kenen kanssa lapsi saa käyttää internetiä (P 69 %, T 57 %), mitä sisältöjä lapsi saa internetiin laittaa (61 %) ja saako internettuttavuuksia tavata kasvotusten (59 %).

Vanhimpien lasten kohdalla yleisin sääntö koski maksullisten internetpalvelujen käyttöä (85 % 10–12-vuotiaista). Yleisesti säänneltiin myös sitä, kuinka kauan lapsi saa yhtenä päivänä käyttää internetiä (76 %) ja saako lapsi vierailla tietyillä sivustoilla (66 %).

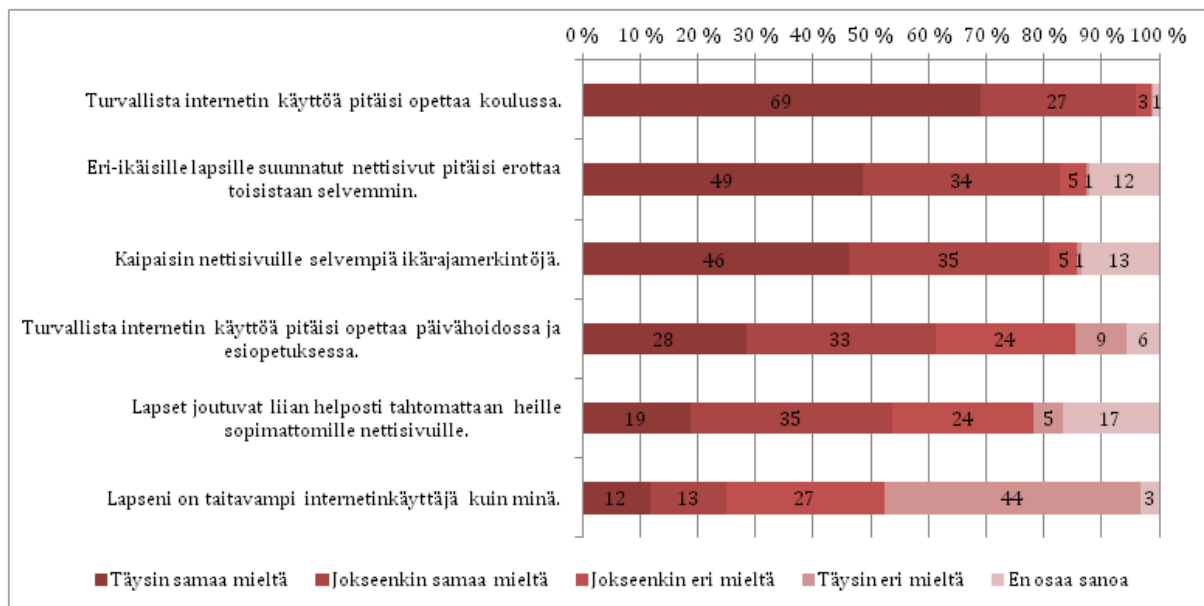
Sääntö siitä, saako internetissä kommunikoida tuntemattomien kanssa koski huomattavasti useammin 10–12-vuotiaita tyttöjä (87 %) kuin poikia (71 %). Tyttöjä koskivat enemmän myös säännöt siitä, mitä sisältöjä lapsi saa internetiin laittaa (T 80 %, P 64 %) ja saako internettuttavuuksia tavata kasvotusten (T 72 %, P 62 %). Vanhemmat näyttivät siis olevan enemmän huolissaan juuri tyttöihin internetissä mahdollisesti kohdistuvista riskeistä. Myös Lasten Mediabarometri 2011 tutkimuksen mukaan tyttöjen mediankäyttöä säännellään yleisemmin kuin poikien, kun taas poikien osalta mediankäyttöä rajoitetaan enemmän jälkikäteen rangaistukskeinona esimerkiksi huonosta käytöksestä johtuen (Pääjärvi 2012).

Suodatin- ja esto-ohjelmien käyttö

Suodatin- tai esto-ohjelma oli noin joka kolmannen lapsen eniten käyttämässä tietokoneessa. Niitä ei ollut lähes puolessa lapsen ensisijaisesti käyttämässä tietokoneessa. Huomionarvoista on myös se, että 15 prosenttia vanhemmista ei osannut vastata tähän kysymykseen. Internetin sisältöjä suodattava suodatin tai esto-ohjelma oli hieman useammin käytössä tyttöjen (39 %) kuin poikien (34 %) eniten käyttämissä tietokoneissa.

Keskustelut lapsen nettikokemuksista

Vanhemmilta kysyttiin, kuinka usein he keskustelevat lastensa kanssa asioista, joita lapsi on tehnyt tai nähnyt internetissä. Vain 10–12-vuotiaiden lasten vanhemmista yli puolet kertoi keskustelevänsä lapsensa kanssa tämän nettikokemuksista vähintään viikoittain. 7–9-vuotiaiden lasten vanhemmista hieman alle puolet keskusteli lapsen netissä tekemistä tai näkemistä asioita vähintään viikoittain. 4–6-vuotiaiden lasten kanssa aiheesta keskusteli vähintään viikoittain noin viidennes vanhemmista, alle 4-vuotiaiden kanssa joka kymmenes. Vertailun vuoksi: esimerkiksi 4–12-vuotiaiden lasten vanhemmista lapsen muista kuin mediaan liittyvistä vapaa-ajan harrastuksista tai leikeistä keskusteli lapsen kanssa vähintään viikoittain yli 90 prosenttia, televisio-ohjelmien kohdalla vastaavat luvut olivat noin 80 prosentin luokkaa.

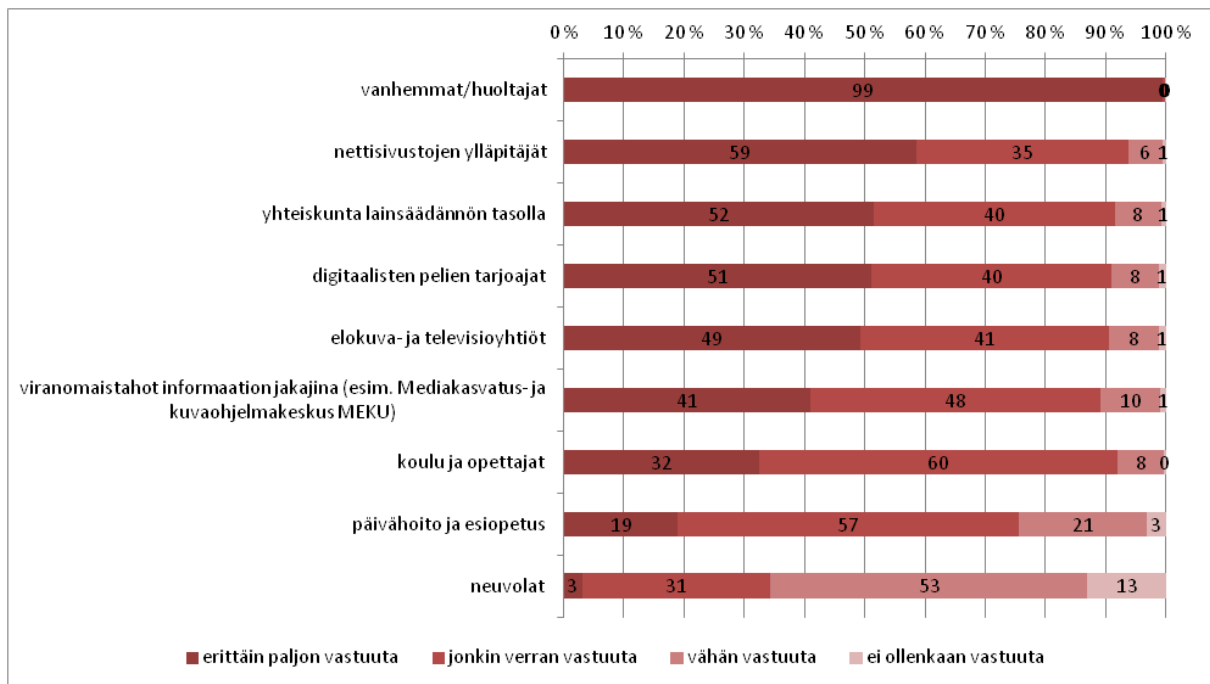
Kuvio 5. Missä määrin olette samaa tai eri mieltä seuraavien väittämien kanssa? Prosenttia niistä vastaajista, joiden lapsi käyttää internetiä. N=907.

Internet ja mediakasvatusvastuu

Vanhemmille esitettiin erilaisia internetiin liittyviä mediakasvatusta ja -sääntelyä koskevia väittämiä (kuvio 5). Eniten kannatusta vanhemmilta sai väittämä, jonka mukaan turvallista internetin käyttöä pitäisi opettaa koulussa (täysin tai jokseenkin samaa mieltä 96 prosenttia vanhemmista). Toiseksi eniten vanhemmat olivat ainakin jokseenkin samaa mieltä siitä, että eri-ikäisille suunnatut nettisivut pitäisi erottaa toisistaan selvemmin. Vanhemmat kaipasivat nettisivuille myös selvempiä ikärajamerkintöjä. Reilusti yli puolet vanhemmista oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä myös siitä, että turvallista internetin käyttöä pitäisi opettaa päivähoitossa tai esiopetuksessa.

Vanhemmat olivat eniten eri mieltä väittämästä "lapseni on taitavampi netinkäyttäjä kuin minä". Etenkin 0–9-vuotiaiden lasten vanhemmat pitivät itseään pääsääntöisesti lastaan taitavampina netinkäyttäjinä (80–95 %). Kuitenkin noin puolet 10–12-vuotiaiden lasten vanhemmista oli sitä mieltä, että lapsi on heitä itseään taitavampi netinkäyttäjä.

Vaikka lähes kaikki vanhemmat toivoivat kouluissa opetettavan turvallista internetin käyttöä, vastuu lasten turvallisesta mediankäytöstä kuuluu vanhempien mielestä ensisijaisesti heille itselleen (kuvio 6). Nettisivustojen ylläpitäjien pitäisi vanhempien mielestä kantaa toiseksi eniten vastuuta lasten turvallisesta mediankäytöstä. Kolmannelle sijalle ylsi yhteiskunta lainsäädännön tasolla. Vähiten vastuuta vanhemmat odottivat neuvoloilta, päivähoitolta ja esiopetukselta – jonkin verran kuitenkin myös heiltä.

Kuvio 6. Kuinka paljon eri tahojen pitäisi mielestänne kantaa vastuuta lasten turvallisesta mediankäytöstä? Prosenttia kaikista vastaajista. N=1495.

Iso osa vanhemmista koki saavansa riittävästi tietoa ja opastusta lasten turvalliseen mediankäyttöön liittyen. Toisaalta lähes sama määrä vastasi, ettei sille ole ollut tarvetta. Tämä vastaus korostui etenkin aivan pienimpien lasten vanhempien vastauksissa. Jos tietoa saatiin tai etsittiin, yleisin lähde oli vanhempien mukaan internet.

Mediankäytön vaikutukset vanhempien havainnoimina

Vanhemmille esitettiin erilaisia väittämiä koskien mediankäytön mahdollisia (joko hyödyllisiä tai haitallisia) seurauksia. Yleisimpiä arjessa havaittuja medianliitännäisiä vaikutuksia olivat:

- lapsi oppi median kautta uusia tiedollisia asioita tai taitoja (esim. kielitaito)
- lapsi sai mediankäytön kautta kimmokkeen omaehtoiseen tekemiseen (esim. piirtäminen, laulu)
- lapsi halusi ostettavaksi tuotteen, jonka on nähnyt mediassa.

Edellä mainittuja oli tapahtunut viimeisen vuoden aikana ainakin kerran vähintään 75 prosentilla lapsista. Seuraavaksi yleisimpiä havaittuja mediankäyttöön liittyviä vaikutuksia (tapahtunut viimeisen vuoden aikana ainakin joskus reilusti yli puolelle lapsista) olivat:

- lapsen kanssa tuli ristiriitoja liittyen mediankäytön rajoittamiseen
- lapsi leikki leikkejä, joissa esiintyy medioista tuttuja hahmoja ja tapahtumia
- lapsi säikähti tai pelästyi jotain mediaesitystä.

Noin kolmannes lapsista oli viimeisen vuoden aikana käyttäytynyt levottomasti tai aggressiivisesti mediaesityksen päättymisen jälkeen, nähnyt koettuun mediaesitykseen liittyviä painajaisia, tai unen laatu ja määrä oli muuten heikentynyt mediankäyttöön liittyen. Lisäksi noin kolmannes lapsista oli viimeisen vuoden aikana halunnut vanhempien mukaan pelata tai käyttää internetiä häiritsevän paljon. Vain joka kymmenes lapsista oli solminut internetin avulla uusia ihmissuhteita. Kysytyistä medialiiännäisistä vaikutuksista harvinaisin oli nettikiusatuksi tuleminen: vanhempien mukaan viimeisen vuoden aikana internetissä oli kiusattu vain kolmea prosenttia 0–12-vuotiaista lapsista.

Vanhemmat olivat havainneet internetiin liittyviä vaikutuksia yleisimmin 10–12-vuotiaiden kohdalla. Heidän ikäisistään kaksi kolmasosaa oli vanhempien mukaan halunnut viimeisen vuoden aikana pelata tai käyttää internetiä häiritsevän paljon. Noin kolmannes 10–12-vuotiaista oli vanhempien mukaan solminut viimeisen vuoden aikana uusia nettituttavuuksia. Nettikiusaamista oli vanhempien arvion mukaan kokenut 10 prosenttia ikäryhmästä, lisäksi 11 prosenttia vanhemmista ei osannut vastata tähän kysymykseen.

Yhteenveto

Internetin käyttö alkaa jo ennen kouluikää, mutta arkipäiväistyy vasta alakoululaisilla. 0–3-vuotiaista netinkäyttäjiä on noin viidennes ja 4–6-vuotiaiden ikäryhmässä heitä on jo yli puolet lapsista. Internet on keskeinen mediaympäristö lähes kaikille alakouluikäisille lapsille. Pienimmät lapset käyttävät internetiä enimmäkseen äidin tai isän kanssa. Yksin tai kavereiden kanssa käyttäminen yleistyy kouluikäisillä.

Tietokone ja nettiyhteys löytyvät lähes joka kodista, mutta lastenhuoneissa niitä on melko harvoin. 10–12-vuotiaista lapsista joka kolmannella on tietokone omassa huoneessa, pienemmillä lapsilla huomattavasti harvemmin. Nettiyhteys löytyy lastenhuoneista vähintään yhtä usein kuin tietokone. Lähes puolella 10–12-vuotiaista lapsista on internetyhteys omassa kännykässä.

Suosituimpia internetaktiiviteetteja ovat pelaaminen sekä videoklippien, televisio-ohjelmien ja elokuvien katselu. Isommilla lapsilla yleistyvät etenkin sosiaalisen median käyttö ja tiedonhaku. Etenkin pienten lasten internetin käyttö on enimmäkseen valmiiden sisältöjen kuluttamista. Oma sisällöntuotanto alkaa yleistyä 10–12-vuotiaiden ikäryhmässä. Ylivoimaisesti suosituin sivusto 0–12-vuotiaiden keskuudessa on YouTube. Sekä tyttöjen että poikien suosikkilistojen kärkeen ylsivät myös Pikku Kakkonen sekä erilaiset pelisivustot. Myös yhteisöpalvelu Facebook mainittiin suosikkilistoilla usein, 13-ikärajasta huolimatta.

Lähes kaikissa perheissä internetin käyttöä rajoitetaan tietyillä säännöillä. Yleisimmin kodeissa säänneltiin sitä, kuinka kauan lapsi saa käyttää internetiä yhtenä päivänä ja toiseksi eniten sitä, että lapsi ei saa vierailla tietyillä sivustoilla. Kouluikäisten lasten kohdalla säänneltiin myös maksullisten internetpalvelujen käyttöä. Säännöt siitä, saako tuntemattomien kanssa kommunikoida netissä, mitä sisältöjä nettiin saa laittaa ja saako nettituttuja tavata kasvotusten,

olivat yleisimpiä 10–12-vuotiailla tytöillä. Noin joka kolmannen lapsen eniten käyttämässä tietokoneessa on jokin sisältöjä suodattava suodatin- tai esto-ohjelma.

Nettikiusaamista oli viimeisen vuoden aikana kokenut ainakin 10 prosenttia 10–12-vuotiaista lapsista, mutta todellinen luku saattaa olla tätä suurempi, sillä yhtä suuri osa vanhemmista ei osannut vastata kysymykseen. Vanhempien arvion mukaan 10–12-vuotiaista lapsista ainakin kolmannes oli solminut internetin avulla uusia ihmissuhteita. Noin kolmannes kaikista lapsista oli viimeisen vuoden aikana halunnut vanhempien mukaan pelata tai käyttää internetiä häiritsevän paljon, 10–12-vuotiaista kaksi kolmannesta.

Vanhemmat keskustelevat lastensa netissä tekemistä ja näkemistä asioista melko harvoin. Vanhempien osoittama kiinnostus lasten internetissä tekemiä asioita kohtaan sekä jatkuva, avoin keskustelu olisivat ensisijaisen tärkeitä, sillä ne luovat lapsille väylän tukeutua vanhempiinsa mahdollisissa ongelmatilanteissa.

Vanhemmat kokivat itse olevansa ensisijaisesti vastuussa lasten turvallisesta mediankäytöstä. Samalla lähes kaikki vanhemmat olivat sitä mieltä, että turvallista internetin käyttöä pitäisi opettaa koulussa. Noin puolet 10–12-vuotiaiden vanhemmista piti lastaan itseään taitavampana internetin käyttäjänä, joten internetin käyttöön liittyvälle laaja-alaiselle kouluopetukselle lienee todellinen tarve.

Lähteet:

Aarnio, A. & Multisilta, J. (2011). Facebook ja YouTube – ne on meidän juttu! Kansallinen tutkimus lasten ja nuorten sosiaalisen median ja verkkopalveluiden käytöstä. Helsinki: Helsingin yliopisto, CICERO Learning. Saatavana verkossa: <http://www.cicero.fi/sivut2/documents/LastenjanuortensomeCICERO2012.pdf> (luettu 17.2.2013).

Lapsiperheiden mediakysely 2012. Mediakasvatus- ja kuvaohjelmakeskus MEKU. www.meku.fi

Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). Risk & safety on the internet. The perspective of European children. Full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9–16 year olds and their parents in 25 countries. London: London School of Economics and Social Sciences. Saatavana verkossa: [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%2011%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineReports/D4FullFindings.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%2011%20(2009-11)/EUKidsOnlineReports/D4FullFindings.pdf) (luettu 17.2.2013).

Kotilainen, S. (toim.) (2011). Lasten mediabarometri 2010: 0–8-vuotiaiden lasten mediankäyttö Suomessa. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2011. Helsinki: Mediakasvatusseura ry. Saatavana verkossa: <http://www.mediakasvatus.fi/publications/ISBN978-952-99964-6-9.pdf> (luettu 17.2.2013).

Pääjärvi, S. (toim.) (2012). Lasten mediabarometri 2011. 7–11-vuotiaiden lasten mediankäyttö ja kokemukset mediakasvatuksesta. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2012. Helsinki: Mediakasvatusseura ry. Saatavana verkossa: <http://www.mediakasvatus.fi/sites/default/files/ISBN978-952-67693-1-8.pdf> (luettu 17.2.2013).

YLEINEN KIRJASTO LASTEN JA NUORTEN KOLMANTENA TILANA

MIKA MUSTIKKAMÄKI

Normaali iltapäivä suurehkon kaupunginkirjaston lasten ja nuorten osastolla. Asiakkaita istuu kirjojen kanssa pehmustetuilla tuoleilla, joillakin on kirjan lisäksi kuulokkeet päässä heidän kuunnellessaan ja katsellessaan kuuntelukirjoja. Osa asiakkaista ahmii lasten ja nuorten aikakauslehtiä, jotkut ovat löytäneet hyllystä lautapelin, jota ovat siirtyneet pelaamaan rauhallisempaan nurkkaukseen lukutilojen viereen. Muutamat asiakkaista tekevät hiljaa supisten läksyjä yhdessä luokkakavereiden kanssa, mutta äänekkäämpää toimintaa löytyy kirjaston lasten ja nuorten osaston tietokoneilta, jossa neljä kaverusta on kerääntynyt yhden näytön äärelle kannustamaan näppäimistöä ankarasti naputtavaa ja hiirellä viuhkovaa ystäväänsä. Äänenvoimakkuus nousee kunnes kirjastonhoitaja kävelee hiljaksen ovelle ja luo hieman kulmien alta nousevan katseen pelaajiin – kirjastossa on myös muita asiakkaita, jotka haluaisivat ehkä keskittyä rauhassa omiin puuhiinsa. Kirjasto on omaehtoinen paikka, jossa lapset ja nuoret pääsevät osalliseksi lähes kaikista tämän päivän mediasisällöistä.

Kirjasto ja kolmas tila

Kirjasto on fyysisenä tilana erityinen: se ei ole yksityiseen ja kotiin liittyvä paikka (ensimmäinen tila), jossa toimittaisiin lapsen ja nuoren näkökulmasta vanhempien säännöillä ja viime kädessä heidän lähtökohdistaan. Kirjasto ei ole myöskään formaaliin oppimiseen ja yhteisölliseen kouluun rinnastuva paikka (toinen tila), jossa olemisen ja toimimisen reunaehdot määrittyisivät opettajien auktoriteetin ja ohjeiden, tai koulun yleisemmän toimintakulttuurin näkökulmista. Kirjasto hahmottuukin näiden kahden paikan väliin kolmantena tilana tai kolmantena paikkana (ks. Oldenburg 1999). Kirjastossa ei yhtäältä toimita kodin eikä koulun käytäntöjen mukaan, eikä toisaalta kodin ja koulun asettamien, identiteettiin liittyvien odotusten mukaan. Näiden jälkimmäisten tekijöiden takia kirjasto on kolmas tila myös psyykkisesti ja sosiaalisesti.

Psyykinen kolmas tila liittyy erityisesti identiteetin rakentamiseen kysymykseen ”kuka minä olen?” vastaamisen kautta. Tämä tilan käsitteellistys on vahvasti yhteyksissä myös kirjaston lakiperustaiseen tehtävään: kirjasto ”edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen” (Kirjastolaki 904/1998, 2§). Kirjasto antaa siis monenlaisia sivistymisen, oppimisen ja kulttuurin harrastamisen mahdollisuuksia, joiden materiaaliset resurssit eivät ole kiinni kodin, koulun tai muun toimintayhteistön materiaalisista resursseista tai opetussuunnitelmista. Kolmas tila rakentuu näin ollen oppijan tai harrastajan sisäisenä, psyykkisenä prosessina (vrt. Kuhlthau ym. 2012).

Sosiaalisesti kolmas tila rakentuu kirjaston julkisen tilan luonteesta, sillä kirjaston asiakkaana kuka tahansa on toimijana julkisesti jaetussa tilassa, jossa opetellaan ja toteutetaan sekä yhteisöllisyyttä että kansalaisena toimimista. Kuten edellä, sosiaalisenakin kolmantena tilana kirjasto on itsenäinen

ja omalakinen, lähtökohdaltaan irrallinen ideologioista, avoin monipuoliselle ja moniarvoiselle toiminnalle. Tällä hetkellä kirjastoissa on käynnissä voimakas tapahtumatuoottamisen lisääntyminen, mikä on johtanut siihen, että eräissä suuremmissa kaupungeissa kirjastot ovat nousseet alueen aktiivisimmiksi tapahtumien järjestäjiksi. Tapahtumat liittyvät usein kirjalliseen kulttuuriin, näyttämötaiteeseen tai musiikkiin, mutta esimerkiksi Tampereen kaupunginkirjastossa kirjaston sosiaaliseen tilaan on tuotu myös poliittista keskustelua ja monikulttuurisia kohtaamisia (ks. esim. Sauna-aho 2010).

Tyypillisiä ominaisuuksia kolmannelle tilalle ovat vakioasiakkaat, jotka käyttävät tilaa säännöllisesti ja omasta halustaan, tilan ilmaisuus tai edullisuus, ruoan ja juomien saatavuus (jota ei pidetä välttämättömänä, mutta tärkeänä), helppo saavutettavuus sekä tunne siitä, että tilan käyttäjä on siihen tervetullut, häntä rohkaistaan viettämään tilassa aikaa sekä palaamaan siihen aina niin halutessaan. (Oldenburg 1999.) Nämä ominaisuudet kuuluvat lähes itsestään selvänä yleisiin kirjastopalveluihin. Erityisen kirjastosta kolmantena tilana tekevät sen lähtökohtainen epäkaupallisuus palveluiden käyttämisessä. Se on myös asiakkaille tarjottavien tieto- ja viestintätekniisten palveluiden kannalta tasa-arvoistava toimija. Koska kirjastopalveluiden käyttö ei vaadi asiakkaalta rahallista panostusta – edes kirjastokortista ei peritä panttimaksua – kirjasto täyttää myös kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan osallistumisen kuiluja huolimatta käyttäjiensä primaarin (koti) tai sekundaarien (työ, koulu, opiskelu) tilojen lähtöasetelmista. Viimeisimpänä kehityksenä kirjastoja tarkastellaan kolmansina tiloina yhteisöisten toimintakeskusten tai "kansakunnan olohuoneiden" näkökulmista (esim. YKN 2011; Martin 2012). Näissä kirjasto nähdään enemmän kohtaamispaikkana kuin medioiden ja sisältöjen varastona.

Viime vuosina kirjastoa on siis pyritty kehittämään yhä enemmän kolmannen paikan tai tilan näkökulmasta, mutta erityisesti Suomen ulkopuolella kehitystä on tapahtunut yleistä kirjastoa enemmän koulukirjastoissa. Tämä johtuu osittain esimerkiksi yhdysvaltalaisen yleisen kirjastojärjestelmän luonteesta, ja siten koulujen merkittävämmästä panoksesta kirjastotoiminnan kehittämiseen (esim. Johnson 2009). Suomessa peruskouluissa ei ole suuria omia aineistokokoelmia, vaan useammin koulut ja kirjastot ovat maantieteellisesti toisiaan lähellä, ja näin kolmansien tilojen muodostuminen on siirtynyt luonnollisemmin yleisen kirjaston tiloihin. Tämä on hyvä kehitys siinäkin mielessä, että yleisissä kirjastoissa on vahvistumassa näkemys kirjastojen roolista mediakasvatuksessa ja lukutaitojen edistämisessä (Verho 2009). Toisaalta kouluissakin ollaan vasta laajemmin heräämässä ajatukseen kirjastoista mediakasvatuksen yhteistyökumppaneina, vaikka periaatteellisella tasolla erilaisia yhteistyösopimuksia koulujen ja kirjastojen välillä ollaankin jo jonkin verran laadittu. Tästä näkökulmasta kirjasto on siis myös mediakasvatuksen kolmas tila, koulun ja kodin ulkopuolella oleva toimija, joka itsessään on mediasisältöjen aarreaaita.

Lasten ja nuorten tieto- ja viestintätekniikan käyttö kirjastossa

Kuten alussa viittasin, tietokoneet ja internet kuuluvat myös vahvasti kirjaston tarjoamiin lasten ja nuorten palveluihin. Suuremmissa kirjastoissa lapsille ja nuorille on omat, erilliset tietokoneensa mutta pienemmistäkin kirjastoista löytyy yleensä ainakin yksi tietokone, joka on myös lasten ja

nuorten käytettävissä. Kolmannen tilan ajatukseen lasten ja nuorten netin käyttö kirjastossa liittyy erityisesti suhteessa kouluun ja kotiin, sekä suhteessa tieto- ja viestintätekniikan (tv) tasoon ja teknologiaan. Kouluissa tv:n käyttö on lähes poikkeuksetta rajattu oppituntien sisällölliseen tekemiseen tai netin resursseihin tutustumiseen opettajan johdolla. Kodeissa tietokoneiden ja netin käyttö lienee vapaampaa hieman vanhempien mediakasvatuksellisista asenteista riippuen, mutta harvassa kodissa lasten ja nuorten tietokoneiden ja netinkäyttö lienee täysin autonomista. Kouluissa ja kodeissa ei myöskään olla samalla lähtöviivalla tv:n käytön määrällisissä tai laadullisissa lähtökohdissa.

Kirjasto on edellä mainittuun liittyen oivallinen kolmas tila lapsille ja nuorille, ja he myös tiedostavat ja toteuttavat sitä käyttötavoissaan. Kirjastoon voi kokoontua kaveriporukalla pelaamaan, chattailemaan, kuuntelemaan musiikkia tai katselemaan videoita, vaikka se ei kotona tai koulussa onnistuisikaan. Koulussa kyse on usein käytön rajoituksesta oppituntien sisälle, kotona surffailua rajoitetaan pikemminkin ajankäytön tai muiden puuhien, kuten harrastusten perusteella. Ei lienekään kovin tavatonta, että kotona tietokoneelle porttikiellon saanut nuorempi netinkäyttäjä kipaisee kaverille jatkamaan kesken jäänyttä peli- tai surffailuhetkeään. Jos koneelta häädetään pois myös kaverilla, on lähellä oleva kirjasto seuraava etappi – kirjaston henkilökunnalla ei ole tietoa kotien asettamista aikarajoituksista tai käyttökielloista, vaan päästää asiakkaansa ilman sen kummempaa kuulustelua jatkamaan keskeytyneitä sessioitaan.

Joskus esiin nousee myös tapauksia, joissa vanhemmat ovat olleet suoraan yhteydessä tuttuun kirjaston henkilökuntaan ja pyytäneet, ettei kyseisen perheen lasta päästettäisi kirjastoonkaan tietokonetta käyttämään. Tällaisissa tilanteissa pääsyn salliminen on paljon kiinni kyseisestä kirjaston työntekijästä, mutta useimmiten kuitenkin lienee niin, ettei kirjastossa haluta lähteä ”tilauksesta” soveltamaan yksittäisten kotien mediakasvatusperiaatteita: oma palvelu on kaikille avointa, ja mikäli kyse ei ole käyttösääntöjen rikkomisesta tai muista väärinkäytöksistä, asiakkaat päästetään tietokoneille. Jos kyseessä on vakioasiakas, ja hänen tiedetään toimineen aiemminkin vastaavalla tavalla, saatetaan häntä kyllä ystävällisesti jututtaa ja kehottaa keskustelemaan asioista vanhempiensa kanssa.

Netin käyttö liittyy nykyään paljon myös pelaamiseen. Pelaaminen onnistuu kirjaston tietokoneilla useimmiten, joskin kuntien tietohallinnon ylläpitämät laiteympäristöt estävät suurelta osin omien pelien asentamisen. Nettiselaimella pelattavat, kevyemmät pelit toimivat kuitenkin moitteettomasti, ja niinpä niiden pelaaminen onkin kaikkein yleisintä. Pelien näkökulmasta kirjastoissa ovat alkaneet yleistymään myös erilaiset pelikonsolit. Pelikonsolit ovat kuitenkin harvakseltaan aktiivisesti internetiin kytkettyinä, joskin ajoittain kirjastoissa on järjestetty peliturnauksia, joissa on hyödynnetty myös konsolien välisiä verkkoyhteyksiä. Sen sijaan kirjastoissa on käyty enemmän keskustelua pelien sisällöllisestä annista, esimerkiksi ikäsuositusten ja väkivaltaisempien sisältöjen soveltumisesta kirjastoaineistoksi. Niissä paikoissa, joissa tällaista keskustelua on käyty, on nähty yleensä parhaaksi suhtautua peleihin samoin kuin muuhun audiovisuaaliseen materiaaliin, eli eriyttää lapsille, nuorille ja aikuisille suunnatut sisällöt omille osastoilleen.

Pelien ikäsuositusten osalta kirjastot ovat olleet aktiivisesti ottamassa käyttöön yhteis-eurooppalaisia PEGI-merkintöjä. Niissä kirjastoissa, joissa lainattavaan aineistoon sisältyy digitaalisia pelejä, ja joissa kirjastojärjestelmä sen sallii, pelien lainaoikeudet on sidottu asiakkaiden kirjastokorteista ilmenevään syntymäaikaan. Tällä tavoin rehellisin aikein lainaamassa olevat lapsi- ja nuorisoasiakkaat eivät pysty lainaamaan omaa ikäänsä korkeammalla suosituksella varustettua peliä. Vaikka kirjastojen käytösäännöt poikkeuksetta kieltävät henkilökohtaisen kirjastokortin ja siihen liitetyn PIN-koodin luovuttamista kolmannelle osapuolelle, ikäsuosituksia ja aineiston lainaamisrajoituksia kierretään helpoiten lainaamalla vanhemman sisaruksen kirjastokorttia, tai pyytämällä lainaan korttia omalta vanhemmalta. Itsepalvelulainauksen yleistyessä ikäsuositukset ylittävän aineiston lainaaminen toisen henkilön kortilla on helpottunut, ja niin kauan kuin lainatun aineiston palauttaa ajallaan ei kortin lainanneellekaan tule seuraamuksia. Edellä kuvattu pätee myös tietokoneajan varaamiseen sellaisissa kirjastoissa, joissa on käytössä koneiden käyttöaikaa rajoittava järjestelmä. Tuttavapiirin kirjastokortteja kierrättämällä ja koneita pienissä ryhmissä käyttämällä aikarajoituksia voidaan kiertää melkoisesti.

Internet ja digitaaliset pelit ovat mielenkiintoinen kirjastopalvelun ja -aineiston muoto myös kolmannen tilan näkökulmasta. Kun lapset ja nuoret käyttävät kirjastossa nettiä tai viettävät aikaa pelimaailmoissa, he ovat eräällä tavalla kaksinkertaisesti irrottautuneita ensimmäisen ja toisen tilan toimintaympäristöistään. Pelimaailman ja internetin yhteisöt voidaan nimittäin nähdä itsessään kolmansina tiloina (Steinkuehler & Williams 2006). Olipa kyse kirjaston tietokoneiden käytöstä nettisurffailuun tai kirjaston tarjoamien pelikonsolien ja pelien pelaamisesta kirjastotilassa, asiakkaat ovat näissä tapauksissa huomattavan irrallaan ensi- ja toissijaisista toimintaympäristöistään. Internetin käytön osalta on usein myös niin, että kohdesivustoja tai -palveluita ei seurata kirjaston toimesta, jolloin tällaiset asiakkaat ovat todellakin itsenäisiä toimijoita.

Toisaalta mediakulttuurin ja palvelujen käyttökulttuurien muuttuessa voidaan kysyä hämärtääkö juuri internet- ja pelimaailmat aikaisemmin käsittämämme ensi- ja toissijaisten tilojen rajanvetoa. Ovatko siis paljon netissä aikaa viettävät lapset ja nuoret muokkaamassa verkon yhteisöistä ja palveluista jo nyt korvikkeita kodin ja koulun perinteisille tilan dikotomioille? Entä pitäisikö kirjaston toimijana nostaa näitä asioita näkyvämmiin keskusteluun esimerkiksi vanhempien ja opettajien kanssa? Jos kirjastoa tarkastellaan linkkinä mediakasvattajien vastuuketjussa ja kolmantena tilana, myöntävä vastaus tulee ilmeiseksi.

Kirjastot tietokoneiden ja netinkäytön tarjoajina

Tämän luvun pohjaksi tehtiin lokakuussa 2012 pieni, Facebookin Mediakasvatusta kirjastossa -sivun kautta levitetty kyselytutkimus. Kyselyyn vastaavia pyydettiin arvioimaan lasten ja nuorten netinkäyttöä omassa kirjastossaan, sekä vastaamaan joihinkin palvelun tarjoamiseen liittyviin kysymyksiin. Tarkoituksena oli tuottaa pieni (N=21) katselmus tämän hetken tilanteeseen ja käytäntöihin. Esittelen tässä tiivistetysti kyselyn tuloksia. Kyselyyn vastasi kirjastoja koko Suomen alueelta Ahvenanmaata ja Lappia lukuun ottamatta. Eniten vastauksia tuli Etelä-Suomen alueelta (9 kpl).

Kaikki vastanneet kirjastot tarjoavat lapsille ja nuorille pääsyn tietokoneille. Näissä kirjastoissa on vähintään yksi tietokone, jolla asiakkaat voivat käyttää nettiä. Jokaisessa kirjastossa myös rajoitetaan tietokoneiden ja netin käyttöä jollain tavalla. Yhdeksässätoista vastanneista kirjastoista on käytössä aikaraja, jonka ylittyessä tietokonetta ei voi tai saa enää käyttää. Kahdessatoista on käytössä ikäraja, ja yhtä monessa kirjastossa koneen käyttöön vaaditaan kirjautuminen kirjastokortilla tai erillisellä käyttäjätunnuksella. Yli 80 prosenttia vastanneista ilmoittaa, ettei kirjaston tietokoneilla ole käytössä sisältösuodatus netin osalta; muutama ei tiedä millainen kirjaston tilanne sisältöjen kontrolloinnin osalta on. Yksi vastaaja viittaa kaupungin tietohallinnon toteuttamaan suodatuksen, mutta tästä ei voida vetää suoria johtopäätöksiä nettisisältöjen sensurointiin. Kyseessä voi siis olla pelkkä tietoturvaan liittyvä suodatus internetistä kaupungin tietoverkkoon kohdistuvalle nettiliikenteelle.

Vastaajia pyydettiin arvioimaan myös kirjaston tietokoneita ja nettiä eniten käyttävien lasten ja nuorten ikäjakamaa. Vastaukseen sai merkitä kolme eniten kyseisiä palveluja käyttävää ikäryhmää. Eniten mainintoja sai 7–12-vuotiaat, jonka merkitsi 95 prosenttia vastanneista. 13–15-vuotiaiden ryhmän merkitsi 71 prosenttia, ja 16–18-vuotiaat merkitsi 19 prosenttia vastanneista. 0–6-vuotiaat jäivät odotetusti ilman mainintoja, mutta niin jäivät myös yli 18-vuotiaat nuoret. Tietokoneiden ja netin käytön ikäryhmät osuvat näin ollen hyvin vahvasti peruskoulun ylä- ja ala-asteikäisiin käyttäjiin. Kirjasto kolmantena tilana korostuukin tässä erityisesti iltpäivisin koulun jälkeisen ajan puitteissa. Ohjattu toiminta ”mediakerhojen” tai lapsille ja nuorille kohdennettujen tapahtumien muodossa voisi olla eräs tapa korostaa kirjaston roolia paikkana, joka loiventaa siirtymää koulupäivästä kotiin ja harrastuksiin.

Seuraavaksi kysyttiin tietokoneiden sijoittamisesta kirjastotilaan. Taustalla oli ajatus kirjaston suorittamasta pehmeästä valvonnasta ja kontrollista tietokoneiden ja netin käyttöön. Monissa kirjastoissa laitteiden sijoitteluun vaikuttaa ajatus sosiaalisen kontrollin luomisesta verkossa seikkailuun, eli esteettömän näkyvyyden ruuduille ajatellaan takaavan asiallisen käyttäytymisen ja asiattomien sisältöjen välttämisen. Kaikki kyselyyn vastanneet ilmoittavat tietokoneiden sijaitsevan yleisessä kirjastotilassa, joskin kolme vastaajaa mainitsee tietokoneille olevan oman, erillisen tilan. Yhdeksässä vastanneista kirjastoista kirjaston henkilökunta pystyy esteettömästi tarkkailemaan tietokoneiden käyttöä, mikäli tarve niin vaatii. Kolmessatoista vastanneista kirjastoista tietokoneiden näytöt ovat myös sijoitettu niin, että muut asiakkaat näkevät mitä koneilla tapahtuu. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että asiakkaat yleisesti ottaen vakoilisivat toisensa tekemisiä, mutta se tarkoittaa käytännössä sitä, ettei esimerkiksi siveettömäksi luokiteltavaa sisältöä ole helppo kuluttaa samassa tilassa nettiä käyttävien lasten ja nuorten nähdessä.

Hieman yli puolet vastanneista kirjastoista järjestävät lapsille ja nuorille opastusta tietokoneiden ja netin käyttöön joko osana kouluvierailuja tai osana kirjaston tapahtumia ja kursseja. Tästä kuitenkin selvästi pienempi osa tapahtuu kirjaston omissa tapahtumissa tai kursseilla. Koulukäyntien yhteydessä tapahtuva opastaminen liittyy usein kirjastojärjestelmän käyttöön ja tiedonhaun ohjaamiseen. Lähes neljä viidestä vastaajasta mainitsee lasten ja nuorten saavan opastusta osana normaalia kirjaston toimintaa, eli niin sanotun ”arkisen kirjastotyön” yhteydessä. Kolme vastaajista ilmoittaa, ettei opastusta anneta lainkaan. Lapsille ja nuorille suunnattua tieto- ja viestintätekniikan käytön opastamista voitaisiin ottaa mukaan kirjaston tarjoamiin palveluihin enemmänkin, ja

yhteistyötä koulujen suuntaan voitaisiin tässä suhteessa tiivistää. Samalla kirjastossa voitaisiin ottaa konkreettisia askeleita mediakasvatuksen suuntaan: yhdistää tietokoneiden käyttöä netin mahdollisuuksiin esimerkiksi lasten ja nuorten tarpeista lähtevän itseilmaisun ja sisältöjen tuotannon näkökulmista.

Sosiaalinen media, verkkoyhteisöt ja pelaaminen ovat luonnollisesti näkyvimpiä netinkäytön muotoja kirjastoissa. Vastaajista 95 prosenttia ilmoittaa nimenomaan pelaamisen olevan kirjaston tietokoneiden pääasiallinen käyttötarkoitus. 86 prosenttia vastanneista mainitsee myös yhteydenpidon keskeisen roolin, nykyisin pääasiallinen väline on Facebook. Myös muita pikaviesti- ja keskustelupalveluita käytetään. 52 prosenttia mainitsee musiikin kuuntelun tai videoiden katselun olevan yleisempiä käyttötarkoituksia. Sen sijaan koulutöiden tekeminen erilaisten oppimisympäristöjen kautta ja tiedonhaku eivät saa vastaajilta ainuttakaan mainintaa. Yleisen nettisurffailunkin mainitsee käytön tarkoituksena 38 prosenttia vastaajista, joten melko turvallisesti voidaan luonnehtia kirjaston tietokoneita käytettävän yksinomaan viihtymiseen ja yhteydenpitoon.

Sisältöjen omaan tuottamiseen kyselyssä ei pyydetty ottamaan kantaa, mutta on muistettava että usein nämä mahdollisuudet ovat kirjaston tietokoneilla melko rajoittuneita kuntien tiukkojen tietoturvakäytäntöjen vuoksi. Poikkeuksia lukuun ottamatta myös erilaisia tallennusvälineitä kuten kameroita tai mikrofoneja on niukasti tarjolla (hyvin edullisienkin oheislaitteiden hävikki kirjastojen työasemilta on melkoisen suurta). Lähes 40 prosenttia vastanneista kirjastoista kerää tai saa muuten palautetta kirjaston tarjoamista palveluista tietokoneisiin ja internetiin liittyen. Tästä palautteesta noin 62 prosenttia on positiivista. Suurimpia valituksen aiheita ovat tietokoneiden vähyys tai niiden hitaus. Viimeisimmät nettipalvelut eivät välttämättä suostu toimimaan lainkaan vanhentuneilla laitteilla tai ohjelmistoilla. Myös tietoisesti tehdyt estot, kuten omien muistitikujen käytön estäminen, saa negatiivista palautetta. Nämä estot ovat kuitenkin hyvin harvoin kiinni kirjastoista itsestään. Kuten edellä todettiin, kirjastojen laiteympäristöt ovat osa kuntien infrastruktuureja, ja tietohallintopolitiikka kävelee usein asiakkaiden tarpeiden yli.

Lopuksi

Kirjasto siis avautuu lasten ja nuorten netinkäytön sekä tieto- ja viestintätekniikan hyödyntämisen paikkana mielenkiintoisiin näkökulmiin. Se on erinomaisen omalaatuinen paikka ajan viettämiselle ja nettielämän harrastamiselle. Merkittävä osa kirjaston omalaatuisuudesta rakentuu kolmannen tilan ajatuksen perustalle. Kun kirjasto jatkossa vahvistaa yhä enemmän rooliaan mediakasvatuksen kentällä, olisi sen hyvä tehdä ominaisuuksiaan ja toimintaansa enemmän näkyväksi myös lähimmille mediakasvatuksen yhteistyökumppaneilleen: kodille ja koululle.

Osa kirjaston todellisuudesta ja lasten ja nuorten toimintatavoista siellä on näkymätöntä vanhemmille ja opettajille. Nuorempien kirjastoasiakkaiden autonomian ja toimijuuden kehittymisen näkökulmasta tämä on varmasti myös hyvä. Nähdäkseni se ei kuitenkaan estä lapsiin ja nuoriin liittyvien sidosryhmien välistä vuoropuhelua tai kirjaston mahdollisuuksia kehittää omaa toimintaansa. Päinvastoin, lasten ja nuorten nettikulttuurien kukoistaessa kirjastoissa ne itse

takaavat toimijoina itselleen paikan ja tilan myös niissä elämissä, joita nuo kulttuurit rakentavat ja tuottavat.

Lähteet

Johnson, D. (2009). School libraries as a "third place". The Boo Skunk Blog. Saatavana verkossa: <http://doug-johnson.squarespace.com/blue-skunk-blog/2009/2/16/school-libraries-as-a-third-place.html> (luettu 27.10.2012).

Kirjastolaki (1998). Kirjastolaki 4.12.1998/904.

Kuhlthau, C. & Maniotes, L. & Caspari, A. (2012). Guided inquiry design. A framework for inquiry in your school. Santa Barbara, CA: Libraries Unlimited.

Martin, K. (2012). Public libraries evolve as the "third space". Saatavana verkossa: <http://kendramartin.ca/2012/03/public-libraries-third-space/> (luettu 27.10.2012).

Oldenburg, R. (1999). The great good place: cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of the community. New York: Marlowe.

Sauna-aho, M. (2010). Kohtaamisia kirjastossa -tapahtumasarjan raportti. Tampereen kaupunginkirjasto. Saatavana verkossa: http://www.tampere.fi/material/attachments/k/5mARyBgs/Kohtaamisia_raportti_2010.pdf (luettu 28.10.2012).

Steinkuehler, C. & Williams, D. (2006). Where everybody knows your (screen) name: online games as "third places". Journal of Computer-Mediated Communication, 11 (4), s. 885-909.

Verho, S. (2009). Mediakasvatus kirjastossa. Helsinki: BTJ.

YKN (2011). Yleisten kirjastojen neuvoston strategia 2011-2016. Saatavana verkossa: <http://www.kirjastot.fi/File/aca26e87-a1eb-4925-8c56-0491d5751bcf/Ykn-strategia-kirjastoversio-fin.pdf> (luettu 27.10.2012).

OSA 2: Internetin haasteet

VERKKOKIUSAAMINEN LASTEN JA NUORTEN NETTIMAAILMAN HAASTEENA

NIINA HUHTALA

Internetistä ja erilaisista viestintäteknologioista on tullut lapsille ja nuorille osa arkipäivää. Lähes jokaisella suomalaisella koululaisella on nykyään käytössään matkapuhelin ja mahdollisuus internetin käyttöön. Myös älypuhelimet, joissa yhdistyvät kännykän ja internetin ominaisuudet ovat yleistyneet lasten ja nuorten käytössä. Nuoret ottavat uudet teknologiat haltuunsa nopeasti ja luovat uusia käytäntöjä (Oksanen & Näre 2006). Lapset käyttävät nettiä viihtymiseen ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Pelastakaa Lapsen Ry:n (2010) kartoituksen mukaan netin käytön tärkein motivaattori on yhteydenpito kavereihin erilaisten pikaviestiohjelmien ja sosiaalisten medioiden välityksellä. Myös musiikin kuuntelu ja elokuvien katselu ovat tärkeässä roolissa. Tekniset viestintävälineet ja nuorten tekniset taidot mahdollistavat myös kiusaamiselle uuden, vaikeammin todennettavan kanavan, missä on käytössä moninaisia väyliä henkiseen kiusantekoon ja häpäisyyn. Verkossa tapahtuvalle kiusaamiselle tyypillisiä tekijöitä ovat nimettömyys, aikuisten poissaolo ja se, että internetissä on läsnä suuri, mutta suurelta osin tuntematon yleisö. (Hamarus 2008, 71; Patchin & Hinduja 2006, 154.)

Verkkokiusaaminen on viime vuosina herättänyt paljon huomiota mediassa. Uutisjutut ilmiön yleisyydestä ja haitoista ovat omiaan lisäämään kasvattajien tunnetta voimattomuudesta suuren ja monelta osin tuntemattoman nettimaailman edessä. Usein kasvattajat saattavat myös tuntea itsensä neuvottomiksi teknisesti taitavien lastensa edessä: miten kasvattaja, jolle itselleen sosiaaliset mediat eivät ole välttämättä ole niin tuttuja, voi ohjata lasta netinkäytössä? Verkkokiusaamisen ennaltaehkäisy perustuu sille, että ilmiö tiedostetaan ja siitä keskustellaan lasten kanssa avoimesti. On tärkeää, että lapsi ja kasvattaja ymmärtävät, mistä ilmiössä on kyse ja keskustelevat siitä, millaisia seurauksia kiusaamisella voi olla. Tämän artikkelin tavoitteena on helpottaa ilmiön tunnistamista tarkastelemalla verkkokiusaamisen muotoja, erityispiirteitä ja sen seurauksia kiusatulle. Tarkastelun alla ovat myös erilaiset puuttumiskeinot verkkokiusaamiseen.

Mitä verkkokiusaaminen on?

Verkkokiusaaminen viittaa kiusaamiseen erilaisten viestintäteknologioiden välityksellä. Patchin ja Hinduja (2006, 152) määrittelevät verkkokiusaamisen (cyberbullying) tarkoitukselliseksi ja toistetuksi toisen ihmisen vahingoittamiseksi median tai elektronisen tekstin välityksellä. Vandeboschin ja Van Cleemputin (2008) mukaan verkkokiusaamiselle on tyypillistä se, että toinen pyrkii tahallaan satuttamaan toista ja toinen kokee itsensä satutetuksi tai loukatuksi. Toistuvuus on toinen olennainen tekijä: kyseessä ei ole vain yksittäinen teko, vaan osa laajempaa prosessia. Kolmas

tyypillinen tekijä on voimasuhteiden epätasapaino, joka voi netissä syntyä esimerkiksi kiusaajan anonyymiydestä tai paremmista tietoteknisistä taidoista. Pörhölän ja Kinneyn (2010, 83) mukaan verkkokiusaaminen on pienen ihmisryhmän keino luoda sosiaalista järjestystä. Yhteen yksilöön kohdistuva kiusaaminen internetissä voi lujittaa muun ryhmän koheesiota ja nostaa kiusaajien sosiaalista statusta oman pienryhmän sisällä.

Verkkokiusaamista voi tapahtua kännykän välityksellä ja internetissä. Kiusaaminen kännykän välityksellä voi tarkoittaa esimerkiksi pilasoittoja tai ikävien tekstiviestien lähettämistä kiusatulle. Tekstiviestit saattavat sisältää uhkailua, nimittelyä tai epämääräisiä tapaamishdotuksia. (Huhtala 2007, 65.) Myös kuvien tai videoiden ottaminen kännykän kameralla ja niiden luvaton levittäminen voi olla yksi osa kännykkäkiusaamista (Smith, Mahdavi, Carvalho & Tippet 2006, 1). Internetissä kiusaamista voi tapahtua esimerkiksi internetin sosiaalisissa ympäristöissä, kuten sosiaalisen median yhteisöpalveluissa (esim. Facebook ja Twitter), kuvagallerioissa (esim. IRC-Galleria), chateissa (esim. Suomi24 -chat-huoneet), vuorovaikutteisissa peliympäristöissä (esim. Habbo Hotel ja Aapeli), sähköpostin sekä pikaviestinohjelmien välityksellä (esim. Messenger ja Skype) (katso esim. Vandebosch & Van Cleemput 2008; Huhtala 2007, 61). Verkkokiusaamista voi tapahtua hyvinkin erilaisissa muodoissa, joita ovat esimerkiksi:

- pilkkaavat viestit ja kommentit
- juoruilu tai henkilökohtaisten tietojen levittäminen
- valokuvien manipulointi ja levittäminen
- toisen nimellä esiintyminen
- salasanojen huijaaminen
- eristäminen, eli sulkeminen virtuaalisen ryhmän ulkopuolelle
- uhkailevat viestit

Pilkkaavia viestejä ja kommentteja voidaan lähettää kiusatulle esimerkiksi pikaviestiohjelmissa, sosiaalisissa medioissa, sähköpostilla tai kännyköillä yms. Joskus nämä loukkaavat kommentit esiintyvät sosiaalisessa mediassa ja kuvagallerioissa uhrin profiiliin tai kuvan yhteydessä ja kohdistuvat kiusatun ulkonäköön tai olemukseen. Joskus kiusatusta saatetaan perustaa halventava ryhmä esimerkiksi Facebook-yhteisöpalveluun. (Huhtala 2011.)

Verkkokiusaamista voi olla myös juoruilu ja henkilökohtaisten tietojen levittäminen. Kiusatusta levitetään juoruja, jotka ovat halventavia ja loukkaavia. Joskus tähän voi liittyä "juonittelua": kiusaaja lähettää uhrin henkilökohtaisia tietoja eteenpäin sen jälkeen, kun hän on saanut uhrinsa luottamuksen puolelleen. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi kiusatun henkilökohtaiseksi tarkoitettaman sähköpostin lähettämistä eteenpäin ulkopuolisille osapuolille. (Kowalski, Limber & Agatston 2008.)

Toisen nimellä esiintyminen tarkoittaa sitä, että kiusaaja käyttää internetissä kiusatun henkilöllisyyttä tuottaen tällä tavoin harmia kiusatun ihmissuhteille. Kiusaaja saa joko kiristämällä tai muilla keinoilla tietoonsa kiusatun salasanan, jolla hän pääsee kirjautumaan esimerkiksi kiusatun sähköpostiin tai sosiaalisen median profiiliin. Kiusatun nimimerkin takaa kiusaaja lähettää kielteisiä, halventavia tai

vihjailevia viestejä uhrin tuttaville, jolloin kiusatun maine ja ihmissuhteet vaarantuvat. (Kowalski, Limber & Agatston 2008.)

Eristämistä tapahtuu esimerkiksi sosiaalisen median yhteisöissä, pikaviestiohjelmissa tai kuvagallerioissa torjumalla kiusattu kaverilistoilta, ryhmistä tai jättämällä kiusatun kommentit huomiotta täysin. (Kowalski, Limber & Agatston 2008.) Esimerkiksi Facebookissa koko muu koululuokka voi olla kutsuttu ryhmään, mutta kiusattua ei hyväksytä osaksi ryhmää, vaikka hän yrittäisikin liittyä siihen.

Verkkokiusaamisen yleisyys ja seuraukset

Eu Kids Online -kyselytutkimuksen (2011) mukaan verkkokiusatuksi joutuu 5 prosenttia suomalaisista 9–16-vuotiaista lapsista ja nuorista. Konkreettisesti tämä tarkoittaisi siis 15 oppilasta 300 hengen koulussa. Toisessa Suomessa toteutetussa tutkimuksessa (vastaajia 2215) todettiin, että 4.8 prosenttia 13–16-vuotiaista on kokenut verkkokiusaamista, 7.4 prosenttia on itse kiusannut verkossa ja hieman yli viisi prosenttia (5.4 %) on ollut sekä kiusattu että kiusaaja (Sourader ym. 2010). Osassa tutkimuksista verkkokiusaaminen on arvioitu vielä yleisemmäksi ilmiöksi: esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliiton laajan (vastaajia 15 776) kiusaamiskyselyn mukaan verkkokiusatuksi on joutunut jopa 9 prosenttia 12–19-vuotiaista nuorista (Peura, Pelkonen & Kirves 2009, 25). Kasvokkainen kiusaaminen vaikuttaa tutkimusten mukaan olevan verkossa tapahtuvaa kiusaamista yleisempää. Kiusaamisen yleisyyden arviot vaihtelevat tutkimuksissa 5-20 prosentin välillä. Vaikuttaisi, että luokka-asteilla 1–6 jokaisella luokalla on ainakin yksi oppilas, joka joutuu toistuvasti kiusatuksi (Salmivalli 2003, 14). Eu Kids Online -tutkimuksen (Livingstone, Haddon, Görzig & Ólafsson 2011) mukaan verkkokiusaaminen ja kasvokkainen kiusaaminen liittyvät usein toisiinsa: yli puolet (55 %) niistä, joita kiusataan netissä, kokee kiusaamista myös ns. "tavallisessa elämässä". Lisäksi yli puolet (56 %) niistä, jotka kiusaavat netissä, kiusaavat myös muualla.

Tutkimukset ilmiöstä ovat todenneet, että verkkokiusaaminen voi vahingoittaa uhria samankaltaisesti kuin perinteinen kiusaaminen, aiheuttaen emotionaalisia, fyysisiä ja psyykkisiä ongelmia (Pörhölä & Kinney 2010). Patchinin ja Hindujan (2006) tutkimuksen mukaan (384 vastaajaa) kiusatuista hieman yli 40 prosenttia kertoi tuntevansa hermostuneisuutta, 40 prosenttia vihaa ja 27 prosenttia surua verkkokiusaamisen vuoksi. Liki 60 prosenttia kiusatuista koki, että verkossa koettu kiusaaminen vaikutti heidän elämänsä myös muualla, kuten koulussa, kotona ja kavereiden kanssa. Slonjen ja Smithin (2008) tutkimuksen mukaan verkkokiusaamisen muodolla on merkitystä koettujen vaikutusten kanssa. Esimerkiksi kuvien ja videoiden levittämiseen perustuva kiusaaminen koettiin perinteistä kiusaamista vakavammaksi. Koettua vakavuutta lisäsi se, että kiusaamista todistaa suuri yleisö, kiusaamiseen tarkoitettu kuva tai video on konkreettisesti näkyvillä internetissä sekä kiusattu on epätietoinen siitä, ketkä kaikki ovat kyseisen kuvan tai videon nähneet. Suoremmat tyyliä, kuten nimittelyä ja haukkumista sisältävät sähköpostiviestit, tekstiviestit tai puhelut koettiin vähemmän vakaviksi. Toisaalta samassa tutkimuksessa ne, jotka olivat joutuneet kiusatuksi erilaisten viestintäteknologioiden välityksellä, kokivat kaikenlaisen verkkokiusaamisen perinteistä kiusaamista vakavammaksi.

Verkkokiusaamisen kielteiset seuraukset johtuvat Puren (2009, 46) mukaan teknologiavälitteisen viestinnän erityispiirteistä, kuten viestinnän kasvottomuudesta, viestien nopeasta leviämisestä sekä kiusaamisaineistojen pysyvyydestä internetissä. Nämä erityispiirteet aiheuttavat hänen mukaansa kiusatulle epävarmuutta, huolta ja pelkoa. Patchinin ja Hindujaan (2006, 155) mukaan verkkokiusaamisen seuraukset ovat vakavat, koska lapset ja nuoret eivät erottele internetissä vietettyä sosiaalista elämää "tavallisesta elämästä". Koulussa käytyjä keskusteluja jatketaan vapaa-ajalla verkossa. Kaikki se, mistä puhutaan internetissä, päättyy hyvin nopeasti myös koulun käytäville keskustelunaiheeksi ja toisinpäin.

Pörhölä (2009a; 2009b) mukaan kiusaaminen on sosiaalinen ongelma, joka rakentuu yksilöiden välisessä vuorovaikutuksessa erilaisissa viestintätilanteissa ja vertaissuhteissa. Vertaissuhteet tarkoittavat niitä vuorovaikutussuhteita, joita ihmisellä on samanikäisten tai samalla kehitystasolla olevien kanssa (Pörhölä 2009b, 86). Erilaiset opiskeluun ja työhön liittyvät vertaissuhteet muodostavat yleensä pitkäkestoisia vertaisyhteisöjä, joiden jäsenyys ja hyväksyntä ovat yksilön hyvinvoinnin ja kehityksen kannalta tärkeitä (Pörhölä 2009b, 86). Jatkuvat kielteiset kokemukset ja kiusaamiskokemukset vertaissuhteissa voivat vaikuttaa myöhempien vertaissuhteiden kehityspolkuihin. Pelastakaa Lapset Ry:n (2010) kyselytutkimuksen mukaan lähes 80 prosenttia 12–17-vuotiaista käyttää internetiä kahdesta kolmeen tuntiin päivässä ja valtaosa tuosta ajasta kuluu vuorovaikutukseen, kuten reaaliaikaiseen keskusteluun vertaisten kanssa. Tästä voidaan olettaa, että internetissä tapahtuva vuorovaikutus on merkittävässä asemassa lapsen elämässä ja kiusaamiskokemuksilla noissa vuorovaikutussuhteissa voi olla pitkäkestoisia vaikutuksia. Huhtalan (2011) tutkimuksen mukaan kiusaamiskokemukset vertaissuhteissa voivat johtaa epäluottamukseen muita kohtaan, mikä vaikuttaa kiusatun käyttäytymiseen ja motivaatioon pyrkiä osaksi vertaisryhmiä. Vertaissuhteissaan usein pettynyt ei välttämättä usko muiden hyviin tarkoituksiin, vaan ajattelee muiden haluavan loukata.

Niin sit ei voi olla kenenkään kaveri ku vaan luulee, että kaikki on vaan pilaa et kohta sitten taas haukutaan. Ottaa kaikki normaalityn asiat itteensä. (Tyttö 3/3)¹

Verkkokiusaamisen erityispiirteet

Verkkokiusaamisen erityispiirre on viestinnän kasvottomuus (Kowalski, Limber & Agatston 2008; Ybarra & Mitchell 2004; Patchin & Hinduja 2006). Anonyymina lähetetyt kiusaamisviestit saattavat olla julmempia ja räikeämpiä perinteiseen kiusaamiseen verrattuna. (Kowalski, Limber & Agatston 2008, 64; Patchin & Hinduja 2006.) Kiusaajat eivät näe uhrinsa välitöntä reaktiota tai tunneilmauksia ja siksi eivät välttämättä ymmärrä tekojensa seurauksia. Kasvottomuuden vuoksi kiusaamisen kynnyks voi laskea ja myös sellaiset ihmiset saattavat alkaa kiusata, jotka eivät muuten sitä perinteisessä mielessä tekisi. Myös kiinni jäämisen riski voi tuntua hyvin pieneltä, vaikka teknologiavälitteisestä viestinnästä jää omat "sähköiset jälkensä".

¹) Sitaatit ovat aineistoesimerkkejä keväällä 2011 toteutetusta haastattelututkimuksesta (Huhtala, 2011), joka toteutettiin 3 tai 4 hengen täsmäryhmähaastatteluina.

Vois ajatella, että se on helppo tehdä anonyymina, ja sitten kun sen laittaa nettiin, niin se on sitten siellä ison joukon nähtävillä tavallaan, jolloin kiinnijäämisen riski on pienempi kuin huudella kylillä. (Ope 3/1)

Teknologiavälitteisessä viestinnässä hiljainen sosiaalinen eristäminen on melko vaivatonta. Verkossa kiusaaja voi levittää kiusattua koskevia kielteisiä viestejä muille ihmisille ja vaikuttaa näiden käsityksiin ilman, että kiusattu itse ymmärtää, mitä on tapahtumassa. Yhtäkkiä hän vain huomaa, että hänen ystävänsä alkavat vetäytyä ja torjua hänet, mutta ei ymmärrä syytä siihen. Epätietoisuus siitä, mitä on tapahtunut ja kuka on tapahtuneen takana voi lisätä kiusatun huolta ja ahdistusta.

Se leviää jotenki hirveen laajalle se tieto, tai se väite mikä siitä ihmisestä tulee sitte... Ja tätä aiheuttaa ahdistusta, että kuka tahansa on voinut lukea sen. (Ope 2/3)

Viestien laaja leviävyys on toinen verkkokiusaamisen erityispiirre. Kun perinteinen kiusaaminen yleensä rajoittuu yhteisöihin, kuten kouluun tai työpaikalle, verkkokiusaamista saattaa todistaa hyvinkin laaja yleisö. Viestien vastaanottajat voivat halutessaan muutamalla näppäilyllä levittää viestiä eteenpäin omille kavereilleen ja nämä taas edelleen. Yksilöillä on mahdollisuus melko vaivattomasti lähettää suuria määriä kielteistä informaatiota jostakin yksilöstä suurille yleisöille. Esimerkiksi nimitykset ja juorut herättävät usein tunteita ja mielikuvia, jotka saavat vastaanottajat muodostamaan kielteisiä käsityksiä kiusattua kohtaan (katso esim. Hamarus 2008). Verkkokiusaaminen onkin usein perinteistä kiusaamista suunnitelmallisempaa ja sen fokus on negatiivisten viestien suunnittelussa ja levittämisessä (Pörhölä & Kinney 2009).

Semmoinen, tietynlaisen maineen luominen jollekin netissä... sellainen tapahtuu aika helpostikin. Eli jos saadaan kaikki uskomaan siihen. (Ope 2/1)

Kolmas verkkokiusaamisen erityispiirteistä on internetin pitkä muisti. Kiusaamiseen tarkoitetut aineistot voivat jäädä elämään internetissä jopa vuosikausien ajaksi (Oksanen & Näre 2006). Vaikka kiusaamiseen tähtäävä aineisto olisikin poistettu internetpalvelusta palveluntarjoajan toimesta, aineisto on saattanut joutua jo yksityisten ihmisten omille kotikoneille tai mobiililaitteille ja sitä kautta päätyä jo useille eri sivustoille.

Tai sitte joku esimerkiks joku epämiellyttävä videonpätkä jossain YouTubessa, niin vaikka se poistettais sieltä kymmenen kertaa, niin sit se aina uudestaan ilmestyy. (Ope 3/2)

Neljäs erityispiirre on valvonnan puute. Vaikka useimmissa nuorten suosimissa yhteisöissä on valvontaa, se tukeutuu useimmiten nuorten omiin ilmiäntoihin kiusaamisesta tai muusta arveluttavasta aineistosta. Aina kiusattu ei ole kuitenkaan koston pelossa valmis ilmiäntamaan kiusaajaansa. Valvonta ei myöskään ylety henkilökohtaisiin sähköposteihin tai pikaviestiohjelmiin.

(Patchin & Hinduja 2006; Campbell 2005.) Nykyään lapset ja nuoret käyttävät internetiä yhä useammin mobiililaitteella, kuten iPad:illa tai älypuhelimella, jolloin vanhemman on entistä vaikeampi havaita lapsensa osallisuutta kiusaamisprosessiin.

Verkkokiusaaminen on ainutlaatuinen myös siinä mielessä, että kiusaaminen ei rajoitu mihinkään tiettyyn aikaan päivästä tai tiettyyn ympäristöön. Kiusattu on tavoitettavissa miltei koko ajan nykyajan teknologioiden kautta. Toki kiusattu voi sulkea mobiililaitteensa ja lopettaa internetin käytön, mutta tämä ei kuitenkaan ole ideaaliratkaisu, koska vertaissuhteet ja sosiaalinen hyväksyntä ovat hyvin tärkeitä varttuvan nuoren identiteetille ja itsetunnolle. (Patchin & Hinduja 2006.)

Viimeisimpänä erityispiirteenä voisi korostaa sitä, että kiusaaminen voi alkaa ja jatkua täysin tuntemattoman ihmisen taholta. Vaikka usein kiusattu ja kiusaaja ovat ennestään tuttuja joko koulusta tai internetistä, on tapauksia, joissa kiusattu ei tiedä kuka häntä kiusaa. Esimerkiksi Slonjen ja Smithin (2008) tutkimuksen mukaan (vastaajina 360 ruotsalaista 12-20-vuotiasta nuorta) 33 prosenttia kiusatuista eivät tunteneet kiusaajaa. Nettikiusaaminen mahdollistaa myös hierarkiat ylittävän kiusaamisen. Opettajien Ammattijärjestön (OAJ) vuonna 2010 teettämän kyselyn mukaan jopa 13 prosenttia opettajista on kokenut verkkokiusaamista. Kaksi kolmasosa opettajien kiusaajista on oppilaita ja yksi kolmasosa oppilaiden vanhempia.

Verkkokiusaamiseen puuttuminen

Verkkokiusaamisen tunnistaminen on haastavaa, koska useimmiten se tapahtuu verkon vuorovaikutussuhteissa vanhempien ulottumattomissa. Aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että kiusatut lapset eivät useinkaan halua kertoa kiusaamisesta aikuiselle. Esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliiton kiusaamiskyselyn mukaan joka toinen (46 %) kiusattu ei puhu kiusaamisesta vanhempiensa kanssa lainkaan (Peura, Pelkonen & Kirves 2009, 25). Tosin tutkimustulokset vaihtelevat tämän osalta: EU Kids Online -tutkimuksen mukaan jopa 67 prosenttia suomalaisista verkkokiusattujen vanhemmista on tietoinen oman lapsensa joutumisesta kiusatuksi internetissä, muiden Euroopan maiden keskiarvon ollessa vain 29 prosenttia (Livingstone, Haddon, Görzig & Ólafsson 2011, 68).

Useimmiten kiusaamiskokemukset aiheuttavat muutoksia lapsen käyttäytymisessä, joita tarkkailemalla kasvattajat voivat huomata merkkejä kiusaamisesta. Tällaisia muutoksia voivat olla muun muassa (Hinduja & Patchin 2009):

- Yhtäkkäinen netinkäytön huomattava vähentyminen
- Netinkäytön häpeily ja salailu
- Ahdistuneisuus ja ärtyisyys netinkäytön jälkeen
- Ahdistuminen kouluun tai harrastuksiin menosta
- Nettikokemuksista puhumisen välttely
- Vertaissuhteiden yllättävä muutos

Usein verkkokiusaamiseen liittyy myös ahdistuksen ja pelon aiheuttamia psykosomaattisia oireita, kuten nukkumisvaikeuksia tai maha- ja pääkipuja. Nämäkin voivat kertoa yhtäkkisestä muutoksesta lapsen vertaissuhteissa. Kun ahdistus selvästikin liittyy internetin, älypuhelimien tai kännykän käyttöön, voi syynä olla verkkokiusaamiskokemukset. Jos tällaisia käyttäytymisen muutoksia tai oireita ilmenee yhtäkkiä, on kasvattajan syytä keskustella lapsen kanssa siitä, mikä mieltä painaa.

Verkkokiusaaminen voi joskus liittyä koulussa tapahtuvaan kiusaamiseen, jolloin kodin ja koulun tiivis yhteistyö on tärkeässä asemassa. Jos kiusaaminen tapahtuu kiusatun koulutovereiden taholta, erilaiset koulun ja kodin yhteistyössä tekemät koulutason, luokkatason ja yksilötason interventiotoimenpiteet voivat tällöin toimia myönteisesti (katso esim. Salmivalli 2003). Myös tukioppilastoiminnalla on saatu hyviä tuloksia kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Jokaisella koululla on olemassa suunnitelma kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja puuttumiseen, josta jokaisen opettajan tulisi olla työssään tietoinen. Vanhempi voi halutessaan tutustua koulun kiusaamisen vastaiseen suunnitelmaan ja sitä voidaan käsitellä myös yhteisesti vanhempainilloissa.

Jos kuitenkin on niin, että verkon kiusaaja on kouluympäristön ulkopuolinen tai tuntematon ihminen, on turvauduttava erilaisiin toimenpiteisiin kiusaamisen lopettamiseksi. Suomalaisista toimijoista muun muassa Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja KivaKoulu -ohjelma ovat koonneet nettisivuilleen ohjeita verkkokiusaamiseen puuttumiseksi. Perussääntö on, että ikäviä viestejä ei kannata avata, eikä niihin kannata vastata. Kiusaamisviestit on hyvä tallentaa/säilyttää mahdollisia jatkotoimenpiteitä varten. Sähköpostiasetuksissa tietyltä lähettäjältä tulevat viestit voi myös ohjata menemään suoraan tiettyyn sähköpostikansioon, jolloin niitä ei tarvitse lukea tai avata ollenkaan. Jos kiusaaminen jatkuu, voidaan harkita puhelinnumeron tai sähköpostiosoitteen vaihtamista. Suurimmassa osassa sosiaalisen median yhteisöpalveluista kiusaajat on mahdollista estää kaverilistoilta ja blokata niin, että he eivät voi nähdä kiusatun profiilia tai ottaa yhteyttä tähän. Mikäli yhteisöpalvelun sääntöjä on rikottu, on kiusaamisesta mahdollista ilmoittaa myös ylläpidolle. Ylläpito voi poistaa ikävän tekstin tai kuvan sivuiltaan sekä mahdollisesti selvittää lähettäjän. Kaikki kiusaamisviestit on hyvä tallentaa "ruutukaappaus"-toiminnolla todisteiksi mahdollisia jatkotoimenpiteitä varten. Joskus verkkokiusaamisesta on syytä ilmoittaa poliisille, koska toisen henkilön halventaminen ja loukkaaminen verkossa voidaan tulkita kunnianloukkausrikokseksi, josta voidaan tuomita rangaistukseen ja sakkoihin. Poliisi voi selvittää nimettömätkin käyttäjät ja ryhtyä toimeen, jos on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen.

Lopuksi

Verkon merkittävyys sosiaalisten suhteiden ylläpidossa ja luomisessa on kasvanut. Siellä missä on myönteistä vuorovaikutusta, voi tapahtua myös kielteistä vuorovaikutusta, kuten kiusaamista. Verkkokiusaamisessa on samoja piirteitä kuin perinteisessä, kasvokkain tapahtuvassa kiusaamisessa, mutta se eroaa perinteisestä kiusaamisesta usein rajattoman yleisönsä, kasvottomuutensa ja tunneilmausten puuttumisen vuoksi. Myös se, että kiusaaminen ei välttämättä ole sidottu aikaan eikä tiettyyn henkilöön ovat ainutlaatuisia piirteitä verkkokiusaamiselle. Joskus kiusaamisviestit

ovat vihjailuja, jotka ulkopuolisen silmiin vaikuttavat harmittomilta, mutta kiusattu itse osaa tulkita ne kielteisiksi aiemman vuorovaikutussuhteen historian valossa. Nämä verkkokiusaamisen ainutlaatuiset piirteet asettavat oman haasteensa myös kasvattajille. Aikuisen on joskus vaikeaa havaita oman lapsensa joutumista verkkokiusaamisen kohteeksi ja puuttua siihen, mikäli lapsi ei itse ole valmis kertomaan kokemuksistaan. Verkkokiusaamisen ennaltaehkäisy perustuu sille, että ilmiö tiedostetaan ja sen seurauksista keskustellaan lapsen kanssa avoimesti. Avoin ja luottamuksellinen keskusteluyhteys edesauttaa sitä, että lapsi uskaltaa kertoa mahdollisista verkkokiusaamiseen liittyvistä kokemuksistaan ilman, että joutuu pelkäämään, että aikuinen esimerkiksi ylireagoi kieltämällä netin käytön kokonaan.

Lapsi tarvitsee aikuisen tukea netinkäyttöön ja kuka tahansa huoltaja tai kasvattaja pystyy tukemaan lastansa internetin pelisääntöjen omaksumisessa. On tärkeää, että kasvattajat eivät suhtaudu liian kielteisesti lastensa netinkäyttöön ja muistavat netin myönteiset puolet lapsen elämässä. Aito kiinnostus lasten nettimaailmaa kohtaan ja koko perheen kesken yhteisesti sovitut nettipelisäännöt voivat vaikuttaa kieltoja tai rajoituksia myönteisemmin lapsen netinkäyttöön. Aikuisen on hyvä kuunnella ja kysellä lapselta nettimaailmaan liittyvistä asioista osana arkipäivän keskustelua ja luoda kannustava ilmapiiri nettikokemusten jakamiselle. Kasvattajien vastuulla on lasten ohjaaminen ymmärtämään, että netissä pätevät samat käyttäytymissäännöt kuin "tavallisessa" maailmassa. Sitä, mitä ei tohtisi sanoa muille kasvatusten, ei kannata sanoa myöskään internetissä. Sellainen valokuva, jota ei kehtaisi huoltajalleen näyttää, olisi syytä jättää lataamatta nettiin. Verkon pelisäännöt tiedostava lapsi ymmärtää, että nettiin kerran luotu sisältö voi pysyä netissä pitkään. Netin pelisäännöt tiedostava lapsi ymmärtää myös itse kunnioittaa muiden tunteita ja oikeuksia netissä.

Lisätietoa ja tukea

Suomalaisilta järjestöiltä ja mediakasvatustoimijoilta löytyy runsaasti tukea ja materiaalia netin pelisääntöjen läpikäyntiin ja mediataitojen opetteluun yhdessä lasten kanssa. Seuraavaan listaan on koottu sivustoja, joihin tutustuminen kannattaa.

Mediataitokoulu (www.mediataitokoulu.fi)

- Mediataitokoulun tarkoitus on auttaa opettajia ja muita ammattikasvattajia keskustelemaan mediasta lasten, nuorten ja huoltajien kanssa. Erityistä painoa on annettu turvallisen ja fiksun netinkäytön teemoille. Löydät teemaa tukevia materiaaleja käytettäväksi esimerkiksi kouluissa tai nuorisotyössä.
- Tehtäväpankista löytyy myös "Nuorten netiketti", jonka avulla voi keskustella fiksesta netinkäytöstä.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto (www.mll.fi)

- Vanhempainnettiin on koottu tietoa, työkaluja ja materiaalia kasvatuksen tueksi. Tarjolla on myös yksinkertaisia työkaluja koko perheen nettisääntöjen sopimiseen.
- Huomaa myös kattava tietopaketti kiusaamisesta ja sen ennaltaehkäisystä:

www.mll.fi/kasvattajille/kiusaamisen-ehkaiseminen/

Pelastakaa Lapset Ry (www.pelastakaalapset.fi)

- Media- ja nettikasvatusta tukevaa materiaalia lapsille ja kasvattajille.

www.pelastakaalapset.fi/toiminta/mediakasvatus/

KivaKoulu (www.kivakoulu.fi)

- Paljon tutkimukseen pohjautuvaa tietoa kiusaamisesta ja siihen puuttumisesta kouluille ja kasvattajille. Sivuilta löytyy myös lapsille suunnattuja pelejä, joissa opetellaan muiden huomioon ottamista ja oikeiden valintojen merkitystä kiusaamisen ennaltaehkäisyssä.
- Vanhempien oppaasta löytyy konkreettisia vinkkejä siihen, miten kiusaamista voi käsitellä kotona lapsen kanssa.

www.kivakoulu.fi/vanhemmille

Lähteet

Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15(1), 68–76.

Hamarus, P. (2008). *Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise*. Helsinki: Kirjapaja.

Hinduja, S. & Patchin, J. (2009). Cyberbullying warning signs. Cyberbullying research center. Saatavana verkossa: http://www.cyberbullying.us/cyberbullying_warning_signs.pdf (luettu 4.11.2012).

Huhtala, N. (2007). Kiusaamisen uudet pelikentät. Peruskoulun 6. luokan oppilaiden käsityksiä ja kokemuksia teknologiavälitteisestä kiusaamisesta. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Huhtala, N. (2011). "Se on niinku etäkiusausta". Teknologiavälitteinen kiusaaminen oppilaiden ja opettajien käsityksissä. Puheviestinnän pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kowalski, R., Limber, S. & Agatston, P. (2008). *Cyber bullying*. Oxford: Blackwell.

Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). Risk & safety on the internet. The perspective of European children. Full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9–16 year olds and their parents in 25 countries. Saatavana verkossa: [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%2011%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineReports/D4FullFindings.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%2011%20(2009-11)/EUKidsOnlineReports/D4FullFindings.pdf) (luettu 17.2.2013).

OAJ. (2010). Tiedote 17.5.2010. Nettikiusaaminen häiritsee suurta joukkoa opettajia. Saatavana verkossa: http://www.oaj.fi/portal/page?_pageid=515,4805180&_dad=portal&_schema=PORTAL

(luettu 4.11.2012).

Oksanen, A. & Näre, S. (2006). *Lapset pelissä. Virtuaaliviidakon ansat*. Jyväskylä: Minerva.

- EU Kids Online. (2011). Risks and Safety on the Internet. Tutkimuksen päätulokset. Saatavana verkossa: [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%2011%20\(2009-11\)/EUKidsExecSummary/FinlandExecSum.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%2011%20(2009-11)/EUKidsExecSummary/FinlandExecSum.pdf) (luettu 2.11.2012).
- Patchin, J. W. & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A Preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148–165.
- Pelastakaa Lapset Ry. (2010). Tutut tuntemattomat. Raportti lasten ja nuorten nettituttavuuksista sosiaalisessa mediassa. Saatavana verkossa: http://pelastakaalapset-fi-bin.directo.fi/@Bin/212e7a5a20e1a9e2337c2bb558b098d8/1352060928/application/pdf/234470/Tutut%20tuntemattomat%20-%20raportti_web.pdf (luettu 2.11.2012).
- Peura, J., Pelkonen, M. & Kirves, L. (2009). Miksi kertoisin, kun se ei auta. Raportti nuorten kiusaamiskyselystä. Saatavana verkossa: <http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/389070e73a712737d75f4e2ed0445c3d/1299841878/application/pdf/8577382/MLL%20Kiusaamiskyselyraportti%20web.pdf> (luettu 2.11.2012).
- Pure, R. A. (2009). Uncertainty and psychological consequences due to cyberbullying. Teoksessa T. A. Kinney & M. Pörhölä (toim.) *Anti- and Prosocial Communication. Theories, methods and applications*. New York: Peter Lang, 39–48.
- Pörhölä, M. & Kinney, T. A. (2010). *Bullying: Contexts, consequences, and control*. Barcelona: Editorial Aresta.
- Pörhölä, M. (2009a). Psychosocial well-being of victimized students. Teoksessa T. A. Kinney & M. Pörhölä (toim.) *Anti- and Prosocial Communication. Theories, methods and applications*. New York: Peter Lang, 83–93.
- Pörhölä, M. (2009b). Kiusaamiskokemukset yhteisöön kiinnittymisen esteinä. Teoksessa T. Valkonen, P. Isotalus, M. Siitonen & M. Valo (toim.) *Prologi. Puheviestinnän vuosikirja 2009*. Jyväskylä: Prologos ry, 84–89.
- Salmivalli, C. (2003). *Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: another type of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology* 49, 147–154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M. & Tippet, N. (2006). An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact and the relationship between age and gender in cyberbullying. Saatavana verkossa: www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/RBX03-06.pdf (luettu 4.10.2012).
- Sourader, A., Brunstein Klomek, A., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M., Ritskari, T. & Helenius, H. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescent. *Arch Gen Psychiatry* 67(7), 720–728.
- Vandeborsch, H. & Van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters. *Cyberpsychology* 11(4), 499–273.
- Ybarra, M. L. & Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging online harassment: associations with caregiver–child relationships, Internet use and personal characteristics. *Journal of Adolescence* 27(3), 319–336.

INTERNETISSÄ NÄHTY PORNO KUULUU LASTEN JA NUORTEN PUHELIMESSA JA NETISSÄ

TATJANA PAJAMÄKI

Lasten ja nuorten puhelin ja netti

Kattavaa tietoa internetpornoon törmänneiden alakouluikäisten määrästä, tai sen vaikutuksista lapsiin, on eettisesti ymmärrettävistä syistä tarjolla vähän. Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL) Lasten ja nuorten puhelimen ja netin yhteydenotot raottavat tätä maailmaa joltain osin. Palvelussa vastaanotettiin vuonna 2011 yhteensä 38 017 yhteydenottoa. Kaikista vastaanotetuista keskustelupuheluista 25 prosenttia liittyi seksuaalisuuteen tai seksiin. Usean seksiin liittyvän yhteydenoton taustalla kuuluivat vaikutteet pornosta (Pajamäki & Puusniekka 2012). Yhteydenotoissa kuuluu keskilapsuuden psykoseksuaalisen suvantovaiheen² rikkominen, lasten altistaminen aikuisten maailmaan liian varhain.

Lasten ja nuorten puhelin ja netti on valtakunnallinen, maksuton, suomenkielinen, kaikille alle 21-vuotiaille lapsille ja nuorille tarkoitettu auttava puhelin ja nettikirjepalvelu, jossa lapset ja nuoret voivat keskustella koulutetun vapaaehtoisen päivystäjän kanssa vuoden jokaisena päivänä. Nuorilla on myös mahdollisuus kahdenkeskisiin chat-keskusteluihin aikuisen kanssa. Kaikki yhteydenotot ovat nimettömiä ja luottamuksellisia. Päivystäjien tukena ja käytettävissä on vuoron aikana aina MLL:n työntekijä, jolle päivystäjä voi tarvittaessa myös siirtää puhelun tai viestin, jonka kokee liian haastavaksi itselleen. Lasten ja nuorten puhelimessa ja netissä lapsi ja nuori määrää keskustelujen aiheet. Palvelun ideologia perustuu lasten ja nuorten kehitysvaateiden tuntemiseen, lapsen ja nuoren ikävaiheen ymmärtämiseen. Lapsilta ja nuorilta ei odoteta aikuismaisia vuorovaikutustaitoja, päivystäjiltä odotetaan kärsivällisyyttä kuulla lasta ja nuorta kaikenlaisissa asioissa ja heitä koulutetaan kohtaamaan eri tavoin ja valmiuksin aikuista lähestyviä lapsia ja nuoria.

Suomalaiset lapset ja nuoret tuntevat palvelun hyvin ja se on suosittu eri-ikäisten keskuudessa. Vuonna 2011 toteutetussa verkkokyselyssä kyselyyn vastanneista yli tuhannesta nuoresta, yli 86 prosenttia tunsi palvelun. Vuonna 2011 soittajista 46 prosenttia oli 12–14-vuotiaita. Toiseksi eniten soittivat 9–11-vuotiaat. Kolmanneksi eniten yhteyttä puhelimitse ottivat alle 15–17-vuotiaat. Nettikirjeitä kirjoittivat eniten 15–17-vuotiaat. Chat-keskusteluja käytiin useimmin 12–14 -vuotiaiden lasten kanssa (Pajamäki & Puusniekka 2012.)

² Suvantovaiheella viitataan ajanjaksoon varhaislapsuuden ja murrosiän välissä. Lapsen kehityksessä on tasainen vaihe, jossa seksuaaliset ärsykkeet ovat ns. lepotilassa tai ei-aktiivisina, ennen murrosiän muutosten uudelleen aktivoimaa seksuaalisuutta.

Seksikysymykset lisääntyivät 2000-luvulla

Lasten ja nuorten puhelimessa ja netissä seksiin ja seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset ovat yleisin lasten ja nuorten itsensä esiin ottama keskusteluaihe. Määrällisesti eniten kysymyksiä seksuaalisesta kehityksestä tai seksinharrastamisesta esittävät varhaisnuoret, eli 12–14-vuotiaat lapset. Murrosiässä seksuaalisuus aktivoituu uudelle tasolle ja onkin luontevaa, että tämän ikäiset kiinnostuvat omaan kehitykseensä ja seksuaalisuuteen liittyvistä kysymyksistä. Oma seksuaalisuutta koskevissa pohdintoissaan nuori myös jää usein yksin, koska sen intiimimpiä osa-alueita on mahdoton jakaa esimerkiksi omien vanhempien kanssa. Osa seksuaalisuuteen liittyvien kysymysten määrästä selittyykin seksuaalisuuden äärimmäisen henkilökohtaisella luonteella. Murrosikäiset yhteydenottajat tiedustelevat esimerkiksi miten toimia tyttö- tai poikaystävän kanssa, tai kantavat huolta oman kehityksensä aikataulusta. Itsetyydytys on yleinen keskusteluaihe kaikenikäisillä pojilla.

Vaikka seksiin ja seksuaaliseen kehitykseen liittyvät kysymykset ovat olleet yleisiä aiheita Lasten ja nuorten puhelimessa ja netissä jo vuosikymmenien ajan, ovat kysymykset lisääntyneet entisestään 2000-luvulla (Pajamäki-Alasara 2010). Tarve nimenomaan keskusteluun aikuisen kanssa on suuri. Seksuaalisuuteen liittyvistä kysymyksistä halutaankin keskustella nimenomaan puhelimitse, eikä suorien kysymysten ja vastausten kautta, mikä olisi mahdollista anonyymissä nettikirjepalvelussa. Vaikka seksuaalisuuteen ja seksiin liittyvää tietoa on nykypäivänä paljon saatavilla ja lapset ja nuoret osaavat hakea tietoa internetistä, näyttää tarjolla oleva tiedon määrä pikemminkin lisänneen lasten ja nuorten tarvetta kysellä ja keskustella asiasta. Soittajilla onkin valtava tarve itseään mietityttävien kysymysten vuorovaikutteiseen jakamiseen – dialogiin päiväystäjien kanssa.

Seksikysymykset eivät Lasten ja nuorten puhelimessa puhuta pelkästään murrosikäisiä, vaan myös alle 9-vuotiaiden kysymykset liittyvät monesti seksiin. Vuodesta 2000 vuoteen 2008 tämänikäisten poikien seksiä koskevat kysymykset yli kaksinkertaistuivat. Viime vuosina seksikysymykset ovat näkyneet myös alle 8-vuotiaiden puheenaiheissa. Lasten ja nuorten puhelimen ja netin yhteydenottojen perusteella yhä pienempien lasten maailma näyttää värittyneen seksuaalisuutta käsittelevällä puheella (Pajamäki-Alasara 2010).

Porno heijastuu lasten puheissa

Kartoitusten mukaan 29 prosenttia 9–16-vuotiaista suomalaislapsista on nähnyt seksuaalisesti värittyneitä kuvia netissä ja moni on törmännyt siellä pornografiseen sisältöön (Livingstone, Ólafson, O'Neill & Donoso 2012, 12). Vuoden 2011 aikana Lasten ja nuorten puhelimessa ja netissä vastattiin yhteensä 1283 mediaan ja nettiin liittyvään kysymykseen, joista useassa puhuttivat netin lapsille haitalliset sisällöt kuten porno ja kauhuelokuvat. Näiden lisäksi useiden seksiin liittyvien yhteydenottojen taustalla kuuluivat vaikutteet pornosta (Pajamäki & Puusniikka 2012).

Yhteyttä ottavat nuoret saattavat käydä anonyymiteetin suojissa hyvin avointa keskustelua pornosta päiväystäjien kanssa. Osa nuorista tekee tarkkoja, analyttisiä ja pitkälle pohdittuja kysymyksiä. Nuoria saattaa esimerkiksi mietityttää, miksi pornon katselemisessa ei ole ikärajaa, miksi

pornossa ei käytetä ehkäisyä, tai miksi porno on lapsille haitallista. Jotkut yhteyttä ottaneet pojat ovat olleet huolissaan riippuvuussuhteestaan nettipornoon tai siitä, että tavallinen naisen vartalo ei heitä enää kiihota. Tytöt saattavat kertoa haluistaan ryhtyä pornotähdiksi. Osa yhteyttä ottavista lapsista ja nuorista on ollut myös huolissaan pornoa katsovista vanhemmistaan. Päivystäjiä koulutetaan välittämään nuorille tietoa pornosta: porno on näyteltyä elokuvaa, jossa naiset ja miehet näyttelivät eri rooleja ja kaikki on suurenneltua tai liioiteltua. Vartalot ovat muokattuja ja seksi on harvoin tavallisessa elämässä pornossa nähdyn kaltaista. Tärkeintä keskustelussa nuoren kanssa on keskustelun sävy ja aikuisen viesti siitä, että näistä asioista saa ja on tärkeitä keskustella. Luvan saaminen puhumiselle helpottaa nuoren mahdollisesti kokemaa syyllisyyttä ja häpeän tunteita, joita pornon katselu on saattanut aiheuttaa. Nuorelle on häntä syylistämättä ja nolaamatta myös kerrottava, että pornon ikäraja on 18 vuotta, jonka vuoksi siitä saattaa tulla ristiriitainen olo ja se voi hämmentää ja tuottaa ahdistusta. Tarvittaessa, jos nuori esimerkiksi kertoo kehittyneestä riippuvuussuhteestaan pornoon, hänet ohjataan ammattiavun piiriin.

Suuri osa pornoon törmänneistä lapsista ja nuorista ei kuitenkaan pysty, halua tai osaa keskustella aiheesta aikuisen kanssa jäsentyneesti ja tunteitansa pohdiskellen. Näin on erityisesti alakouluikäisten yhteydenottajien parissa. Lasten ja nuorten puhelimeen soittaa toisinaan lapsi, josta päivystäjä tekee tulinnan, että tämä on nähnyt pornoa. Lapsi on saattanut törmätä tahallisesti tai tahattomasti pornomateriaaliin ja on näkemästään ja itsessään heräävistä tunteistaan hämmentynyt. Porno saattaa myös näyttää alakouluikäisestä pelottavalta tai jopa väkivaltaiselta toiminnalta. Pornoa nähnyt lapsi pystyy kuitenkin harvoin kertomaan asiansa suoraan ja jäsentyneesti, mikä tekee tilanteesta haastavan ja vaatii aikuiselta paljon herkkyyttä ja taitoa saada keskustelu aikaan. Pornoon törmäminen kuuluu Lasten ja nuorten puhelimesta esimerkiksi niin, että lapsi huutelee ronskeja ehdotuksia puhelinpäivystäjälle, äänтелеe pornoelokuvista matkitulla tavalla, tai soittaa puhelun taustalla pornovideota. Pornon näkeminen on saattanut herättää lapsessa voimakkaita ja ristiriitaisia tunteita – uteliaisuutta, kiihottuneisuutta, pelkoa, hämmennystä ja syyllisyyttä – joiden käsittelemiseen hän tarvitsee aikuisen apua. Pornoon törmännyt lapsi tarvitseekin aikuiselta ennen kaikkea lämpöä, kaikkien tunteiden vastaanottamista ja niiden sanoittamista ja hyväksymistä. Lapsi tarvitsee myös hänen tasolleen sovellettua tietoa, joka auttaa häntä suojelemaan itseään jatkossa.

Ideaalissa kohtaamisessa Lasten ja nuorten puhelimesta, lapsen huutaessa päivystäjälle: "me pannaan täällä yhtä tyttöä ja nuolla sen pillu punaiseksi", päivystäjä ei lyö luuria lapsen korvaan, ei suutu lapselle, tai ala ensi alkuun kasvattamaan häntä, vaan haastaa tämän keskustelemaan kanssaan. Päivystäjä esittää lapselle kysymyksiä: Mistä sinulla tuollaisia ajatuksia on mieleesi tullut? Oletko kuullut jonkun sanovan jollekin niin? Oletko nähnyt jonkun tekevän jollekin niin? Varovaisesti kartoitetaan sitä, mihin lapsi huutelullaan pyrkii, mitä hän on ehkä kuullut ja nähnyt ja mikä tieto on hänelle riittävää. Lapselle on hyvä samalla opettaa kauniimpaa ja lämpimämpää kieltä seksistä puhumiseen: "Aikuiset, jotka rakastavat toisiaan paljon, voivat helliä toisiaan kahden kesken myös ilman vaatteita ja sitä kutsutaan rakasteluksi. Tällä rakastelulle on olemassa monia eri nimityksiä, joista yksi on paneminen. Rakastelu kuuluu aikuisten väliseen rakkauteen".

Suuseksiin liittyviä mielikuvia voi lapsen kanssa purkaa esimerkiksi näin: "Jos rakastaa jotakin toista paljon, niin voi tehdä mieli pussata sitä kaikkialle, silloin kun ollaan kahden kesken. Se on siis jotakin

sellaista, jota toisistaan välittävät aikuiset voivat tehdä, jos molemmat niin haluavat." Tarvittaessa päiväystäjät kuitenkin myös rajaavat lasta keskustelemalla siitä, minkälainen käytös itseä ja toista kohtaan on sallittua ja minkälainen olo toiselle voi tulla jos häntä kohdellaan väärin esimerkiksi huutelemalla hänelle seksiin liittyviä ehdotuksia. Tärkeintä on kuitenkin, että aikuisen puheensävy pysyy lämpimänä, ja lapsi kokee itsensä hyväksytyksi. Lapselle on myös selitettävä, että porno ei ole tarkoitettu lapsille. Päivystäjä voi kertoa, että: "Aivan samalla tavoin kuin alkoholin juomisessa, aikuisten välisessä kuvatussa seksissä on ikärajana 18 vuotta. Koska se ei ole tarkoitettu lapsille, sen katsomisesta voi tulla huono olo ja paha mieli. Täysi-ikäisenäkään sitä ei ole pakko katsoa, eivätkä kaikki aikuisetkaan siitä pidä".

Seksistä ja pornosta puhuminen lasten kanssa on kuitenkin haastavaa ja sitä täytyy harjoitella paljon. Lasten ja nuorten puhelimen ja netin päivästäjäksi kouluttautuneille teetetään aiheesta pohdintatehtäviä sekä käytännön puheharjoituksia. Kohtaamiset lasten kanssa eivät silti aina onnistu eikä kontaktia lapseen synny.

Oikean tiedon antaminen on lasten suojelua

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus korostaa lapsen oikeutta suojeluun. Lapsella on oikeus aikuisiin, jotka turvaavat lapsen hyvän ja terveen kasvun ja kehityksen sekä turvallisen ympäristön. Media on vahvasti läsnä nykypäivän lasten arjessa. Aikuisen velvollisuus on olla mukana lapsen arjessa, myös mediamaailmassa ja säädellä lapsen kohtaamia sisältöjä lapsen ikä- ja kehitysvaiheen mukaan. Tätä tavoitetta helpottamaan mediapalvelujen tarjoajien tulisi tarjota vanhemmille riittävän helppokäyttöisiä estojärjestelmiä, joilla estää lapsia ja nuoria kohtaamasta heidän kehitykselleen haitallista sisältöä.

Kasvurauhan turvaamista on kuitenkin myös asiallisen ja riittävän tiedon antaminen. Oman aikamme nuorilla – mutta myös lapsilla – seksuaalisuutta määrittää yhä enemmän internetissä nähty porno³. Lapsia ja nuoria lähellä olevien aikuisten tehtävänä on kyseenalaistaa median tarjoamia ja osin pornon vääristämiä ihmissuhdemalleja. Aikuisen on hyvä muistaa, että esimerkiksi nuorilla, jotka pornoa katsovat, on harvoin kokemuksia seksistä. Heidän odotuksensa seksuaalisesta kanssakäymisestä tulevaisuudesta saattavat siis määriytyä vain pornon viitekehystä. Nuoret tarvitsisivat pornon tarjoamien mallien kriittistä tarkastelua myös osana koulujen terveyskasvatusta. Aikuisen tulisi korostaa tunteiden merkitystä seksuaalisessa käyttäytymisessä ja painottaa, ettei seksi ole suorittamista. Pornografisessa aineistossa tälle puolelle ei anneta sijaa. Pornosta puuttuu hellyys, lämpö ja toisen huomioonottaminen. Tästä johtuen pornografiseen materiaaliin tutustuminen nuorena voi olla hämmentävää ja ahdistavaa. Porno myös koukuttaa ja kiihottumiseen saatetaan tulevassa elämässä vaatia pornosta opittuja elementtejä. Pornoon voi liittyä myös väkivaltaisia elementtejä, jotka tekevät siitä alaikäisille katsojille entistäkin ahdistavampaa.

³ Pornolla tarkoitetaan tässä kirjoituksessa laajasti kaikkea, eritasoista aikuisille suunnattua seksuaaliviihdeä, jonka ikärajaksi on määritelty 18 vuotta.

Lasten ja nuorten puhelimeen ja nettiin tulleiden yhteydenottojen perusteella näyttää siltä, että nuorille ei riitä se, että he saavat pelkkää lisätietoa – esimerkiksi vastauksen joihinkin seksiin liittyviin kysymyksiinsä Lasten ja nuorten nettikirjepalvelun kaltaisesta palvelusta – vaan he kaipaavat nimenomaan vuorovaikutteista keskustelua aikuisen kanssa. Nuoret tarvitsisivatkin mahdollisuuksia avoimeen keskusteluun erilaisista seksiin liittyvistä ajatuksistaan, odotuksistaan ja mielikuvistaan. Keskustelutilanteita suunniteltaessa täytyy kuitenkin pitää mielessä nuoruusiän erityisyys. Kasvokkain puhuminen seksuaalisuuteen liittyvistä asioista on nuorille ylipäätään vaikeaa.

Pornosta puhuttaessa tulisi haastaa keskusteluun myös tyttöjä. Poikien pornon katseleminen tuntuu saavan enemmän tilaa julkisessa keskustelussa. Tutkimusten mukaan pojilla saattaa olla tapana katsoa pornoa porukassa ja huumorimielellä. On oletettu, että he tällöin pystyvät säilyttämään pornoon tietyn etäisyyden. Tytöt taas saattavat katsoa pornoa yksin ja varsin kriittisinä (Rinkinen ym. 2012, Sörensen & Knudsen 2007, 17–18). Kuinka yksin ristiriitaisten kokemustensa ja tunteidensa kanssa jäävätkään pornoa katselleet tytöt? Minkälaisesta syyllisyydestä kärsivät ne tytöt, jotka eivät välttämättä uskalla puhua ajatuksistaan edes omassa ystäväporukassaan, pelätessään olevansa ainoita laatuaan? Tyttöjä on rohkaistava keskustelemaan pornon herättämistä tunteista ja mielikuvista.

Nuorten ohella oikeaa tietoa ja keskustelua pornosta, tarvitsee myös osa alakouluikäisistä lapsista. Mitä nuoremasta lapsesta on kyse, sitä haitallisemmin ikään ja kehitystasoon sopimattomat seksuaaliset aineistot voivat vaikuttaa. Visuaaliset mielikuvat ovat erityisen voimakkaita ja voivat säilyä muistissa aikuisikään asti. Alakouluikäiset lapset, pornoon törmätessään, ovat siis monella tasolla haavoittuvaisia. He jäävät usein yksin hämmentävien tunteidensa kanssa. Harva lapsi uskaltaa tai kehtaa kertoa näkemästään aikuisille. Nettipornoon törmänneitä lapsia on opittava tunnistamaan ja tukemaan. Kun lapsen käyttäytyminen muuttuu, eikä taustalla tunnu löytyvän muita mahdollisia selittäjiä asialle, on osattava etsiä syitä myös mediamaailmasta.

Aikuiset saattavat kokea hämmentävänä ja kiusallisena seksistä ja pornosta puhumisen etenkin nuorempien lasten kanssa, joiden ikävaiheeseen kuuluisi kehityspsykologinen rauha seksiin liittyvissä asioissa. Jos aihe hämmentää aikuista, voi pohtia, kuinka hämmentyneeksi 9-vuotias lapsi itsensä tuntee törmättyään pornoon koulupäivänsä päätteeksi. Lasta lähellä olevat aikuiset tarvitsevatkin opastusta pornolle altistuneiden lasten kohtaamisen ja tukemisen tapoihin. Tieto ei ole pahasta, jos se annetaan ikä- ja kehitystasoon sopivalla tavalla. Lasten kanssa aiheen käsittelyssä vaaditaan kuitenkin taitoa, herkkyyttä sekä lapsen yksilöllisten kokemuksen mahdollisimman hyvää huomioonottamista. Aikuiset lasten ympärillä tarvitsevat sopivia sanoja – kieltä, jonka avulla pystytään keskustelemaan lasten kanssa hämmentäväksi koetusta aiheesta. Seksuaalisuudesta ja seksistä onkin monen aikuisen harjoiteltava puhumaan kuin uutta kieltä. Ensin on opeteltava sanat ja vasta sitten voi käydä kokonaisia keskusteluja. Sanakirjoja seksistä puhumiseen myönteiseen ja kauniiseen sävyyn, tulisi olla jokaisen lasta lähellä olevien aikuisten apuvälineinä. Pelkät sanat ja oikeat lauserakenteetkaan eivät kuitenkaan vielä takaa onnistunutta keskustelua, jos lämpö lauseiden välistä puuttuu.

2000-luvun lapsilla on yhdellä napin painalluksella saatavilla huimaava määrä tietoa, mutta aikuisen apu tiedon suodattamisessa ja tulkitsemisessa puuttuu. Internet tiedonhankkimisen

välineenä ei ole Lasten ja nuorten puhelimen ja netin yhteydenottojen perusteella vähentänyt lasten ja nuorten tarvetta kysyä ja saada asioihin selityksiä. Lapset ja nuoret janoavat keskusteluja aikuisten kanssa. Törmättyään kehityksellisesti heille sopimattomiin ja heidän kehitystään vaarantaviin aineistoihin, he ovat oikeutettuja saamaan ympärilleen heihin lämpimästi ja osaavasti suhtautuvia aikuisia.

Lähteet

- Livingstone, S., Ólafsson, K., O'Neill, B. & Donoso, V. (2012). Towards a better internet for children: findings and recommendations from EU Kids Online to inform the CEO coalition. Saatavana verkossa:
<http://eprints.lse.ac.uk/44213/1/Towards%20a%20better%20internet%20for%20children%28LSERO%29.pdf> (luettu 20.2.2013).
- MLL (2010). Vanhempainnetti – Lapset ja media – Seksuaaliset sisällöt. Saatavana verkossa:
http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/lapset_ja_media/median_vaikutuksia/seksuaaliset_sisallot/ (luettu 20.2.2013).
- Pajamäki-Alasara, T. (2010). Lasten ja nuorten puhelimen ja netin vuosiraportti 2009. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Pajamäki, T. & Puusniekka Anna (2012). Lasten ja nuorten puhelimen ja netin vuosiraportti 2011. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Rinkinen, T., Miettinen, A., Halonen, M. ja Apter, D. (2012) Tyttöjen tunnekokemuksia ja mielipiteitä pornografiasta: hämmennystä, mielihyvää vai inhoa? Nuorisotutkimus 30(3), 39-50.
- Sörensen, A. D. & Knudsen, S.V. (2007). Nuoret, sukupuoli ja pornografia Pohjolassa. Loppuraportti. Kööpenhamina: Pohjoismaiden ministerineuvosto.

NETTIPOLIISI JA NUORET SOSIAALISESSA MEDIASSA

MARKO FORSS

Sosiaalinen media on noussut muutamassa vuodessa käsittämättömän merkittäväksi massavälitysalustaksi. Medialukutaito on ollut koetuksella nuorten osalta jo vuosia ja treenaamisen tulokset alkavat näkyä. Nettipoliisin havaintojen mukaan mediakriittikittömyys on yhä enemmän aikuisten ongelma. Oli sitten kyse sitten trollauksesta tai muusta kepposesta, on selkeästi todennäköisempää, että syötin ahmaisee aikuinen. Toisaalta on samaan hengenvetoon mainittava, että asiallisen tiedon arvioinnissa aikuiset ovat oman kokemuksensa turvin lapsia ja nuoria edellä.

Siinä missä ennen vanhaan potkittiin nuorena katulamppuja pimeäksi tai kaivettiin ansoja taloyhtiön roskakatoksen eteen, tehdään nyt piloja netissä esimerkiksi artistien kustannuksella; on tainnut jo useampi artisti kuolla, jos netin huhuihin on uskominen. Yleensä nämä pilailut eivät ole loukkaamistarkoituksessa tehtyjä, mutta tietyissä tapauksissa kyseeseen voi tulla myös esimerkiksi kunnianloukkauksen täyttävä teko.

Nuoret ovat käyttäneet sosiaalisen median palveluja jo vuosia ja nyt siellä alkaa olla myös jo moni aikuinen. Pikkuhiljaa ajatusmaailmamme alkaa muuttua siihen suuntaan, että turvallisin tapa toimia sosiaalisen median suhteen ei ole jättäytyä sieltä pois, vaan olla siellä mahdollisimman aktiivisesti läsnä: mitä enemmän netistä löytyy itsestäsi tuottamaa faktaa, sitä pienemmät mahdollisuudet muilla on tuottaa sinusta väärää tai valheellista tietoa.

Internet näkyy yhä enemmän poliisin työssä

Aloitin nettipoliisityön syyskuussa 2008. Sosiaalisen median käyttö on muuttunut melko radikaalisti sen jälkeen. Facebookista on muodostunut mini-internet, joka on tullut tutuksi useimmille meistä.

Poliisi kirjaa tietojärjestelmäänsä kahdenlaisia ilmoituksia: rikosilmoituksia ja sekalaisilmoituksia. Rikosilmoitukseksi kirjataan luonnollisesti kaikki tapahtumat, joissa on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen. Sekalaisilmoituksiksi kirjataan poliisitutkinnat, joissa ei ole tapahtunut rikosta. Näistä käy esimerkkeinä kadonneet henkilöt ja kuolemansyyntutkinnat.

Tein poliisin tietokantaan kyselyn, jossa käytin hakusanoina sanoja internet ja netti. Vähintään toinen näistä sanoista löytyi reilusta 15 000 ilmoituksesta vuonna 2010. Vuonna 2011 kyseisiä ilmoituksia oli jo melkein 27 000. Kyseessä ei siis ole pelkästään netissä tapahtuneet rikokset, vaan syystä tai toisesta joko partiopoliisi tai tutkija on kirjannut nuo sanat tuohon ilmoitukseen. Esimerkkinä vaikka se, että kadonneen nuoren on havaittu päivittävän tietojaan Facebookiin. Suurin osa "osumista" on kuitenkin rikosilmoituksiin liittyviä.

Samanlaista nousua on havaittavissa, jos tarkastellaan eri palveluja koskevia hakusanoja. Esimerkiksi vuonna 2010 sana 'Facebook' löytyi alle 2000 ilmoituksesta, kun vuonna 2011 luku oli

noussut jo yli 3000 ilmoitukseen. On luonnollista, että mitä enemmän ihmiset käyttävät palveluja, sitä enemmän siellä myös tapahtuu rikoksia. IRC-Gallerian vähentynyt käyttäjämäärä on myös melko selkeä esimerkki tästä: vuonna 2010 'IRC-Galleria' sana esiintyi 222 ilmoituksessa ja vuonna 2011 se oli laskenut jo 173 ilmoitukseen.

Näppäimistö sylissä syntyneet

Nykyään lapsi alkaa netin käytön melkein heti kävelytaidon oppimisen jälkeen erilasten lastenpelien pelaamisella ja videoiden katselulla. Sosiaalisen median kaksisuuntainen viestintä taas alkaa monesti kouluiän tietämillä, jolloin lapsi oppii kirjoitustaidon. Toki sosiaalista mediaa on voitu käyttää jo sitä ennen esimerkiksi erilasten videoyhteyksien kautta.

Vaikka olenkin poliisi, olen osannut kirjoittaa kynällä ennen nettipoliisin uraani. Nyt jatkuva naputtelu on kuitenkin selkeästi vaikuttanut kynäotteeni tarkkuuteen ja onkin mielenkiintoista nähdä miten lasten kirjoitustaito kehittyy tulevina vuosina, kun perinteisten kirjoitusvälineiden käyttö vähentyy.

Reilun neljän vuoden nettipoliisitoiminnan aikana omat havaintoni ovat sen suuntaisia, että asiakaskuntamme ikäjakauma on yhä laajempi. IRC-Gallerian alkuaikojen lähinnä teini-ikäisten kanssa toimiminen on muuttunut koskettamaan melkein jokaista ikäluokkaa. Toisessa ääripäässä ovat harmaahapsiset vanhukset, mutta samaan aikaan myös nuorempien lapsien osuus on lisääntynyt.

Facebookiin ja eri palveluihin kirjaututaan yhä nuorempana ja palveluissa näkee ikärajoista huolimatta 9–10-vuotiaita lapsiakin. Rikoshan tämä ei ole, vaan koskettaa lähinnä aikuisten lapsille asettamia rajoja. Toistaiseksi kyseistä asiaa ei myöskään pidetä sellaisena, että siitä heräisi suoraan lastensuojelullinen huoli. Poliisilla yhä nuorempien lapsien sosiaalisen median käyttö näkyy esimerkiksi kiusaamis- ja seksuaalirikoksien selvittelyssä.

Mitä lapset edellä, sitä aikuiset perässä

Nettipoliisi saa viikoittain ilmoituksia eriasteisesta kiusaamisesta netissä, koulussa ja vapaa-ajalla. Suurin osa tapauksista liittyy kuitenkin sosiaaliseen mediaan. Nettipoliisilta löytyy oma tehokas keino puuttua etenkin nettikiusaamiseen, jossa osallisten henkilöllisyyttä ei välttämättä edes selvitetä. Kun saamme ilmoituksen lievästä kiusaamistapauksesta, käytämme poliisiprofilejamme "virtuaalisen huomautuksen" antamiseen ja tämän tehokkuudesta on hyviä tuloksia.

Vuonna 2011 nettipoliisi puuttui erilaisiin kiusaamis- ja häirintätapauksiin noin 50 kertaa ja vuonna 2012 tämä luku nousi jo sadan paikkeille. Jo vuonna 2011 kiusaamistapausten käsittelyssä tapahtui muutos: suurin osa osallisista oli aikuisia. Yleisin tapaus on karille karautuneen parisuhteen selvittely sosiaalisessa mediassa, jossa tuohduksissa kirjoitellaan loukkaavia ja uhkaavia kirjoituksia.

Sosiaalisessa mediassa on nuorilla myös selkeästi yleistynyt "tukijoukkojen" hälyttäminen. Eli jos jotain haukutaan esimerkiksi Facebookin profiilissa, kaverit joko omasta aloitteesta tai uhrin pyynnöstä tulevat puolustamaan tätä kyseiseen viestiketjuun. Näissä sanailu voi sitten jossain tapauksissa mennä kovinkin roisiksi.

Lapsien ja nuorien osalta tekijä ja uhri tuntevat monesti toisensa myös netin ulkopuolella ja tapaukseen voi liittyä jotain muuta kinaa. Tämän suuntaista tulosta antoi jo vuonna 2009 Mannerheimin lastensuojeluliiton julkaisema raportti (Peura, Pelkonen & Kirves 2009, 20), jossa yli puolessa nuorten kiusaamistapauksista uhri ja kiusaaja olivat samasta koulusta. Oman työkokemukseni perusteella en usko tähän lukuun tulleen mitään hirveän suurta muutosta.

Koulukiusaamiseen liittyen netin osuudesta on puhuttu jo vuosia. On yritetty saada kouluja huomioimaan nettikiusaaminen osana koulussa tapahtuvaa kiusaamista. Suunta on ollut hyvä, mutta jää nähtäväksi, kuinka paljon vaikutusta on ollut taannoisella apulaisoikeuskanslerin päätöksellä, jonka mukaan koulu ei saa puuttua koulumatkalla tapahtuneeseen kiusaamiseen. Se kun samalla vesittää sen, että koulu saisi puuttua nettikiusaamiseen, jos se ei ole tapahtunut kouluajalla. Tämä taas sotii täysin maalaisjärkeä vastaan, jos nettikiusaaminen liittyy olennaisesti koulussa tapahtuvaan kiusaamiseen tai kiusaaminen tapahtuu vain netissä, mutta samassa koulussa opiskelevien kesken.

Täytyykö koulun esimerkiksi osoittaa jollain, että oppilas on lähettänyt viestit koulun koneelta tai kouluaikana puhelimellaan, jotta voi puuttua kiusaamiseen?

Ikävin nettikiusaamisen muoto on ns. kollektiivinen kiusaaminen, jota esiintyy lähinnä lasten ja nuorten osalta. Tosin aikuisillakin on jotain tiettyä ryhmittymiä netissä, joissa "lällättely" viedään ihan omalle tasolle. Näissä tapauksissa yksittäinen kohde voi joutua useamman henkilön haukkumaksi ja uhkailemaksi omien mielipiteidensä takia. Aikuisten osalta tällaiset kollektiiviset haukkumistapaukset ovat yksityishenkilöiden osalta todella harvinaisia ja liittyvät monesti vain jonkin tietyn julkkiksen tai poliitikon uutisoituun toimintaan.

Nuorten ja lasten osalta kollektiivisen kiusaamisen kohteeksi voi joutua esimerkiksi julkaisemalla huomiota herättäviä viestejä, kuvia tai videoita. On esimerkiksi ollut tapauksia, joissa itsetuhoisia viestejä tai viiltelykuvia lisänneitä on loukattu ja häiritty usean eri käyttäjän toimesta. Jossain tilanteissa jokin nolo tilannekuva tai itse ladattu lauluvideo YouTubeen on lähtenyt leviämään ja aiheuttanut laajan nettikiusaamisen lisäksi kiusaamista myös reaali maailman puolella. Oma lukunsa ovat julkisuudessa laajasti uutisoitujen kuolemantapausten nuorten uhrien kustannuksella pilailu sosiaalisessa mediassa. Näistä yhtenä esimerkkinä lumikasan alle kuolleen nuoren pojan kustannuksella pilailu.

Poliisin näkökulmasta näitä tapauksia olisi melko mahdoton rauhoitella ainakin netin osalta ilman nettipoliisin olemassaoloa. Nettipoliisin aktiivinen näkyminen kiusaamiskeskustelussa ja yksityisviestien lähettäminen YouTubeen kiusaamivideoita levittäville, on monesti rauhoittanut kiusaamista tai lopettanut sen kokonaan.

Varastetulla identiteetillä kiusataan

Tietoverkkoon liittyviä identiteettivarkauksia ei ole toistaiseksi kriminalisoitu, vaikka tiettyä yritystä on jo esimerkiksi sisäministeriön osalta ollut. Kriminalisoinnin tarpeettomuutta on perusteltu sillä, että suurin osa identiteettivarkauksista on jo kriminalisoitu jonkin muun rikoslain pykälän mukaisesti. Kuitenkin tämän lisäksi kriminalisoinnin ulkopuolelle jää tapauksia, joissa henkilön itsemääräämisoikeutta selkeästi loukataan, esimerkiksi kirjoittamalla blogia anastetulla nimellä. Tämän teon kriminalisoimattomuus antaa hieman ristiriitaisen kuvan toiminnan yhteiskunnallisesta moitittavuudesta.

Ultima ratio -periaatteen mukaan kriminalisoinnista tulisi käyttää vasta viimeisenä vaihtoehtona. Toisaalta lainsäätäjä on kirjannut lakiin myös tiettyjä yhteiskunnallisia viestejä ilman, että toiminnasta seuraa rangaistus. Tästä esimerkkinä tieliikennelain (267/1981) 6 luvun 90 §:n mukainen polkupyöräilijän suojakypärän käyttöpakko, jonka mukaan polkupyöräilijän ja polkupyörän matkustajan on ajon aikana yleensä käytettävä asianmukaista suojakypärää.

Sosiaalisessa mediassa tapahtuvien identiteettivarkauksien selkeästi yleisin muoto ovat kiusaamiseen liittyvät kunnianloukkaukset. Näissä kiusatulta anastetaan valokuvia profiilista ja tehdään kuvilla ja kiusatun tiedoilla profiili johonkin palveluun. Tämän jälkeen profiilia käytetään loukkaavien viestien tai kuvien lähettämiseen. Asianomistajana voi tällöin olla viestin saaja, mutta myös henkilö jonka lukuun näitä viestejä ollaan lähettävänä.

Poliisin toimintamahdollisuudet ovat melko paljon riippuvaisia siitä, millä sivustolla kyseinen identiteettivarkaus on tapahtunut. Suomalaisista palveluista tietoja voidaan saada, mutta yleisempää taitaa nykypäivänä näissä erilaisissa identiteettivarkauksissa olla se, että viimeistään syyttäjä rajoittaa esitutkinnan vähäisyys- tai kustannusperusteella. Ulkomaalaisten palveluiden osalta tietojen saaminen on huomattavasti hankalampaa ja vaihtoehdoksi jää monesti vain asianomistajan pyyntö ylläpidolle valeprofiilin poistamiseksi.

Nettipoliisille identiteettivarkauksista tulee ilmoituksia vähintään viikoittain, ellei jopa päivittäin. Yleensä identiteettivarkauden kohteena on alaikäinen tai nuori ja profiili on luotu kiusaamistarkoituksessa. Nettipoliisilla ei ole olemassa mitään erityistyökaluja valeprofiilien poistoon riippumatta siitä onko valeprofiili kotimaisella tai ulkomaisella sivustolla. Jos jotain tietoja halutaan poistaa kotimaisista palveluista, virallinen toimintatapa on kirjata asiasta rikosilmoitus ja pyytää tuomioistuinta määräämään materiaali poistettavaksi. Huomattavasti helpompaa – ja tehokkaampaa – on asianomistajan oma ilmoitus ylläpitoon ja pyyntö materiaalin poistamiseksi.

Salasanan jakaminen ystävyysdenosoituksena

Oma identiteettivarkauden muotonsa ovat todellisessa käytössä olleiden profiilien kaappaukset. Muutama vuosi sitten oli melko yleistä teini-ikäisten keskuudessa, että he kertoivat salasanansa kaverille ystävyysdenosoituksena. No, niin kuin kaikki aikuiset tiedämme, on ystävyys tuossa iässä melko haavoittuvaista ja monesti se tuntui olevan sitä etenkin nuorten tyttöjen osalta.

Aikaisemmin selvittelimme useita tapauksia, joissa muutaman teini-ikäisen tytön porukasta oli jostain syystä yksi tyttö eriytynyt ja tämän profiilia oli alettu käyttämään tämän jälkeen näiden aikaisemmin kavereina olleiden toimesta väärin. Nyt tämäntyylinen toiminta on loppunut melkein kokonaan ainakin nettipoliisia työllistävänä tekona. Toki meille tulee vielä ilmoituksia näistä tapauksista, mutta ennemminkin kyseessä on ollut koulun tietokoneelle auki unohtunut sosiaalisen median palvelu, jota on sitten käytetty pilailumielessä väärin.

Seksuaalirikokset yhä erittäin vakava uhka lapsen turvallisuudelle netissä

Netin seksuaalirikoksista selkeästi yleisin rikosnimike on lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Poliisi on viime vuosina kirjannut lapsen seksuaalisista hyväksikäytöistä noin tuhat rikosilmoitusta vuosittain, mutta luku on ollut pienoisisessa nousussa viime vuosina. Netissä tapahtuvien hyväksikäyttöjen osuus on muutaman sadan luokkaa, mutta mitään luotettavaa tilastoa niiden osuudesta ei ole olemassa. Muita netissä mahdollisia seksuaalirikoksia ovat esimerkiksi lapsen houkuttelu seksuaalisiin tarkoituksiin, seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta ja pakottaminen seksuaaliseen tekoon. Ne ovat kuitenkin selkeästi harvinaisempia kuin itse hyväksikäyttörikos.

Netissä tapahtuvan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön voi jakaa kolmeen eri vakavuusasteeseen: viesteihin, kuviin ja reaaliaikaiseen web-kamerayhteyteen. Tekomuodot vaihtelevat seksuaalissävytteisistä viesteistä web-kameran kautta tapahtuvaa itsetyydytykseen jommankumman tai molempien osapuolien toimesta. Tekijöitä on myös erityyppisiä: osalla koko toiminnan tarkoitus on saada lapsi suostumaan fyysiseen tapaamiseen, kun osalle voi riittää pelkkä viestittely ja kuvien lähettäminen.

Uhrien osalta yleinen käsitys on, että he ovat vain tyttöjä. Esimerkiksi Helsingissä noin puolet uhreista on kuitenkin ollut poikia, joten eivät pojat ole netissä yhtään sen enempää turvassa seksuaalirikoksilta kuin tytötkään. Toki tähän tilastoon vaikuttaa oleellisesti myös se, että yhdellä tekijällä on kymmeniä uhreja ja se omalta osaltaan voi vääristää tilastoa etenkin jos katsotaan vain poliisilaitoskohtaisia lukuja.

Seksuaalinen häirintä koskettaa useita nuoria

Helsingin nettipoliisi ja Pelastakaa lapset ry järjesti taannoin kyselytutkimuksen (Pelastakaa lapset ry. 2011) netin seksuaalisesta häirinnästä. Kysely toteutettiin neljän eri nettipalvelun kautta ja vastauksissa otettiin huomioon alle 16-vuotiaiden osuus. Ikää ei tosin millään tavalla varmistettu ja kyselyn tulokset ovat muutenkin vain suuntaa antavia.

Kysely antoi kuitenkin melko ikävän katsauksen seksuaalisesta häirinnästä netissä: jopa 46 prosenttia alle 16-vuotiaista tytöistä kertoi, että selkeästi heitä vanhempi tai aikuinen oli häirinnyt heitä seksuaalisessa mielessä netissä. Pojista näin vastasi 33 prosenttia. Vähäpukeisena tai alasti

web-kameran kautta nuorista tytöistä oli kertomansa mukaan esiintynyt 14 prosenttia ja pojista 11 prosenttia. Kun taas kysyttiin, että kuinka usein joku muu on esiintynyt vähäpukaisena tai alasti web-kameran kautta heille, vastasi tytöistä 45 prosenttia ja pojista 35 prosenttia myönteisesti.

Tulee toki huomioida, että nuoret harrastavat nykyään myös keskenään "nettiseksi", eikä siinä ole sinänsä mitään pahaa saati rikollista. Näissä tapauksissa tulisi kuitenkin aina huomioida se, että toinen osapuoli voi tallentaa videokuvaa tai käyttää lähetettyjä alastonkuvia myöhemmin väärin.

Vaikka kyselyn tuloksien perusteella seksuaalisesti häirittyjä nuoria olisi kymmeniätuhansia, ei se sinänsä ole ristiriidassa poliisille kirjattuihin rikosilmoituksiin nähden. Niin kuin seksuaalirikollisuus muutoinkin, on myös netin seksuaalirikollisuus piilorikollisuutta. Netin seksuaalirikollisuuden osalta on myös erittäin yleistä, että tekijällä on useita uhreja, koska heidän "saalistaminen" netissä on huomattavasti helpompaa kuin kadulla.

Nettipoliisilla netin seksuaalirikokset ovat näkyneet vuonna 2012 hieman eri lailla kuin vuonna 2011, jolloin Helsingin nettipoliisi kirjasi noin 50 rikosilmoitusta seksuaalirikoksista ja niistä suurin osa oli nettiin liittyviä. Vuonna 2012 tuo luku miltei puolittui. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö netissä tapahtuisi enää seksuaalirikoksia.

Samaan aikaan kun Helsingin nettipoliisin kirjaamien rikosilmoitusten määrä on vähentynyt, on vanhempien yhteydenotot lisääntyneet oleellisesti. Oma tulkintani aiheesta on se, että aikuiset ovat heränneet valvomaan lapsiaan myös netissä entistä tehokkaammin ja eivätkä vähättele netissä kohdattua seksuaalista häirintää. Sama vähättelyn väheneminen koskee myös poliisia ja viranomaiset suhtautuvat vakavammin pelkästään netissä tapahtuneisiin rikoksiin.

Markkinavoimainen valvontayhteiskunta

Viimeaikoina on käyty keskustelua millainen itsemääräämisoikeus kansalaisilla on omaan tietoonsa netissä ja onko meillä oikeutta käskää nettiä unohtamaan. Jokainen netissä pyörinyt tietää mitä tapahtuu huomiota herättävälle tekstille, kuvalle tai videolle: se lähtee leviämään laajasti ja sen poistaminen on mahdotonta. Mitä siis tehdä nuoruuden hölmöilyille, jos ne kaikuvat vielä aikuisuudessa kaikkien nähtävänä.

Vaikka viranomaiset ja palveluntarjoajat päättäisivät, että ihmisillä on oikeus käskää nettiä unohtamaan, on se käytännössä mahdotonta, koska aina jollain voi olla tuo tieto tallennettuna ja valmiina levitykseen netin eri palveluissa.

Kansalaisilla on yhä enemmän vaikutusmahdollisuuksia myös netin kautta. Tuoreimpana esimerkkinä kansalaisaloite, jonka perusteella 50 000 nimeä puolesta vuodessa kerännyt, voi saada asiansa eduskunnan käsiteltäväksi.

Sosiaalisen median palveluja on pidetty avoimuutta ja sananvapautta lisäävinä ja samaan aikaan on arvosteltu viranomaisia kansalaisten kyllämisestä ja tietojen keruusta. Edelleenkin en ymmärrä tätä kaksinaismoralismia, jossa kansalaiset luovuttaa – omasta tahdostaan toki – suuren

määrän tietoa kaupallisten voimien haltuun ja niitä saa käyttää lähes miten halutaan ja ilman tarkempaa valvontaa. Pieniä älähdyksiä esimerkiksi Facebookin mielivaltaiselta vaikuttavan toiminnan suhteen on toki nähty, mutta tuntuu, että "markkinavoimaista valvontayhteiskuntaa" ei pidetä läheskään niin pahana kuin viranomaisen toimesta tapahtuvaa valvontaa, joka kuitenkin on selkeästi läpinäkyvämpää ja valvotumpaa kuin ulkomaisen pörssiyhtiön toiminta.

Henkilökohtaisesti olen alkanut näkemään yhä enemmän tilausta julkisin verovaroin tuotetuille alustoille, joissa asiakkaan tietoturvallisuudesta pidetään huoli, eikä tietoja luovuteta kolmansien tahojen käsiin. Näissä palveluissa voisi olla vahvemmat tunnistamisvelvollisuudet rekisteröitymistä varten, jolloin myös keskustelu voisi olla astetta fiksumpaa ja saada varteenotettavaa yhteiskunnallista merkitystä. Samalla voisimme turvata myös lapsien ja nuorten nettikäyttöä, koska tietyt alustat olisivat sitä varten astetta turvallisempia.

Lähteet

Peura, J., Pelkonen, M. & Kirves, L. (2009). Miksi kertoisin, kun se ei auta? Raportti nuorten kiusaamiskyselystä. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Saatavana verkossa:

<http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/9dace4c370971150208ce35efbd187e1/1358755405/application/pdf/8577382/MLL%20Kiusaamiskyselyraportti%20web.pdf> (luettu 26.3.2013).

Pelastakaa lapset ry. (2011). Lasten kokemaa seksuaalinen häirintä ja hyväksikäyttö internetissä. Pelastakaa lapset ry. Saatavana verkossa: <http://www.pelastakaa-lapset.fi/@Bin/895179/Lasten+kokema+seksuaalinen+h%C3%A4irint%C3%A42011.pdf> (luettu 26.3.2013).

OSA 3: Internetin mahdollisuudet

OSALLISUUS NETISSÄ – NÄKÖKULMIA NUORTEN AKTIIVISEEN KANSALAISUUTEEN

MAIJU HALTIA-NURMI JA PIIA AF URSIN

Nuorten oikeudesta osallisuuteen ei nykyään juuri kiistellä. Nuorilla on oikeus tulla kuulluiksi ja tämä oikeus on kirjattu myös lakeihin ja säädöksiin. Enemmän keskustelua käydään sen sijaan nuorten kuulemisen mahdollisuuksista ja siitä, miten voidaan taata nuorille erilaisia osallistumisen tapoja, sillä nuorten passiivisuus etenkin yhteiskunnallisessa ja poliittisessa osallistumisessa herättää huolta. Vaikka median on toisaalta pelätty passivoivan nuoria entisestään, toivotaan sen samalla auttavan nuoria löytämään omalle sukupolvelleen ominaisia keinoja vaikuttaa yhteisiin asioihin. Erityisesti internet tarjoaa monia mahdollisuuksia vahvistaa nuorten aktiivista kansalaisuutta.

Tarkastelemme tässä artikkelissa nuorten ja median, tarkemmin internetin välistä suhdetta kansalaisvaikuttamisen näkökulmasta. Pohdimme erityisesti sitä, millaisia mahdollisuuksia osallistumiseen internetissä on ja tuomme esiin sen, mitä nuorilla itsellään on sanottavana mediasta osana elämäänsä.

Osallisuus syntyy osallistumisen ja vaikuttamisen kautta

Aikamme kunnon kansalainen määritellään aktiiviseksi, osallistuvaksi ja vastuulliseksi maailmankansalaiseksi (vrt. Nivala 2006). Kun puhutaan nuorista, osallisuus liitetäänkin tavallisesti yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja kansalaiskasvatuksen edistämiseen. Laajemmin tarkasteltuna osallisuus on myös yhteisöön liittymistä, kuulumista ja siihen vaikuttamista. Toisin sanoen, nuorilla on oikeus saada tietoa itseään koskevista asioista ja toisaalta myös mahdollisuuksistaan vaikuttaa ja ilmaista oma mielipiteensä. (esim. Oranen 2008.) Osallisuus voi konkretisoitua osallistumisena, kun nuori haluaa, osaa ja saa toimia välittömänä vaikuttajana itselleen tärkeissä yhteiskunnallisissa asioissa. Vaikuttaminen on osallistumista vahvempaa toimintaa. Vaikuttamalla tähdätään muun muassa aktiiviseen muutosten aikaansaamiseen. Tämä vaatii nuorelta myös kansalaistaitojen hallintaa. (OM 2008.)

Tunne osallisuudesta ja kansalaisuudesta on aina yksilöllinen, joten puhuttaessa osallisuudesta on tärkeää huomioida myös nuoren oma kokemus osallisuudestaan. Nuorelle syntyy tunne osallisuudesta, kun hän saa kokemuksia siitä, että häntä kuunnellaan ja hänen mielipiteillään on vaikutusta (esim. Gretscher 2002). Tunne kuulluksi tulemisesta ei kuitenkaan synny vain tietoa välittämällä. Nuorilla tulee tarvittavien tietojen lisäksi olla mahdollisuuksia itse kokeilla erilaisia osallistumisen keinoja. Vaikuttamismahdollisuuksien luomisessa ympäristöllä ja sen tarjoamalla

"henkiselä tuella" on keskeinen merkitys. Tässä erityisesti aikuisten rooli on olennainen, sillä heidän toimintansa voi joko avata mahdollisuuksia osallistua tai pahimmassa tapauksessa rajata niitä.

Osallistumista opitaan – siihen kasvetaan

Lapset ja nuoret osallistuvat pienestä pitäen moniin erilaisiin ryhmiin, jotka luonnostaan antavat heille mahdollisuuden olla osallisina ja oppia osallistumista. Näistä ryhmistä perhe on ensisijainen osallisuuteen kasvattaja. (esim. Andersson 2008.) Kotikasvatuksen ja roolimallien kautta lapsi omaksuu tiedostamattaan mielipiteitä ja käyttäytymismalleja vanhemmiltaan, myös yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen ja vaikuttamiseen liittyen.

Osallisuuden perusteita rakennetaan lapsuudesta lähtien myös koulussa. Koululla onkin olennainen tehtävä ja velvollisuus kasvattaa nuorta osallisuuteen (Opetushallitus 2004). Valtakunnalliseen opetussuunnitelmaan on kirjattu oppilaiden oikeudet vaikuttaa ja ottaa vastuuta yhteisten asioiden hoidosta sekä koulussa että omassa paikallisyhteisössä. Nuorilla näyttääkin olevan halu vaikuttaa erityisesti itseä lähellä oleviin asioihin. Esimerkiksi Nuoret luopin alla -hankkeen osana toteutetussa nuorten osallisuutta tarkastelleessa kyselyssä valtaosa (87 %) lounaissuomalaisista nuorista ilmoitti haluavansa vaikuttaa asioihin koulussa. Nuoret haluavat vaikuttaa esimerkiksi kouluruokaan, luokkaretkikohteisiin ja koulun tiloihin. Nuorten halu vaikuttaa ei käytännössä kuitenkaan kohtaa mahdollisuuksien kanssa, sillä vastanneista 69 prosenttia koki mahdollisuutensa osallistua koulun päätöksentekoon vähäisiksi. Kyselyyn vastasi yhteensä 5305 kuudes- ja yhdeksäsluokkalaista nuorta Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa. (af Ursin & Haanpää 2012.)

Myös Haltia (2012) tarkasteli pro gradu -tutkimuksessaan nuorten näkemyksiä vaikutusmahdollisuuksiensa ja -halunsa kohtaamisesta käytännössä. Hän haastatteli 12 nuorta, joista puolet oli lukiolaisia, viisi kävi ammattikoulua ja yksi oli vailla opiskelupaikkaa. Haastatelluista nuorista erityisesti lukiolaiset näkivät epäsuhdan halun ja mahdollisuuksien välillä:

Ni tä kouluki nyt tosiaan suljetaan näiden säästöjuttujen takia, ja onhan ne tottakai sanonu, että jos meidän koululaiset nyt valittaiskin asiasta, ni ei oo kauheesti mitään valittamiskeinoja, ku me ollaan alaikäsiä. (Tyttö 18-v., lukio)

[E]i se oo siitä kiinni, ettei me haluttais vaikuttaa, mut ku kukaan ei vaan tunnu kuuntelevan meitä. (Poika 18-v., lukio)

Lisäksi moni koki tarjolla olevat vaikutusmahdollisuudet näennäisinä. Nuorilla oli tunne siitä, että aiheesta keskustellaan liiaksi aikuisten kesken, jolloin nuorten omat näkemykset ja mielipiteet kaikuivat kuuroille korville. Vaikka heidän mielestä asiasta puhuttiin jonkin verran, tunsivat he, että "sit mitään ei tapahdukaan oikeestaan". Jokaista haastateltua nuorta yhdisti toive siitä, että aikuiset kuuntelisivat enemmän nuoria ja myös arvostaisivat heidän näkemyksiään.

Kaikki haastatellut nuoret kaipasivat vaikutusmahdollisuuksista lisää tietoa – jopa siinä tapauksessa, että nuori koki itsellään olevan jo riittävästi tietoa. Vaikutusmahdollisuuksista ei siis voi puhua liikaa! Nuoret ilmaisivat asian esimerkiksi näin:

Siit pitäis puhuu paljon enemmän mun mielest. Silleen niinku, et jos mä nyt haluisin tehdä jotain jonkun asian eteen, ni mitä siin sit tekis, lähettäis jonku sähköpostin jonneki vaa. Emmä tiä oikeen. (Tyttö 17-v., ammattikoulu)

Mä veikkaisin et [tarvittais] enemmän tietoo, koska jos ne [passiiviset nuoret] sais enemmän tietoo, ni sit niist asioistaki varmaan tulis mielenkiintoisempii. (Poika 17-v., lukio)

[E]t jos on joku semmonen Suomee isosti koskeva asia, niinku nyt vaik on nä EU-tukipaketit, et vois niinku kysyy ihan, et ymmärtääks ne mikä tä asia on ja sit sen jälkeen kysyy et mieltä ne on siit ja miks. -- vaikkei sil [nuorella] ois sillai sanavaltaa, ni se lisäis sitä tietoo --. (Tyttö 17-v., lukio)

Pelkkä vaikutusmahdollisuuksien tarjontaan ja määrään panostaminen ei siis riitä. Myös tiedonkulusta pitäisi huolehtia entistä paremmin, sillä tiedon puute lienee suhteessa haluun osallistua ja vaikuttaa. Tämä tuli esiin myös Haltian (2012) tekemissä haastatteluissa: useampi nuori, joka ei halunnut vaikuttaa, perusteli asiaa sillä, että yhteiskunnalliset asiat haluttiin jättää niille "jotka tietää siit" – omaa suuta ei "kehdattu avata".

Huolimatta lukuisista hankkeista, joita nuorten osallisuuden parantamiseksi on toteutettu viime vuosien aikana, iso osa nuorista pitää mahdollisuuksiaan vaikuttaa edelleen vähäisinä. Nuoret kokevat median kuitenkin jonkin verran kompensoivan muuten huonoiksi koettuja vaikutusmahdollisuuksia:

No media on varmaan itseasiassa se, jolla nuoret saa sen äänensä esiin, et välillä sitä ei sit ehkä huomata, mut median avulla sit niinku ehkä onnistuu paremmin. Ehkä huomataan. (Tyttö 17-v., lukio)

Puhetta nuorten ja median välisestä suhteesta

Mediakulttuuri on keskeinen osa nuorisokulttuureja, joten nuorten median käyttötavoista keskustellaan jatkuvasti. Keskustelussa on lähivuosikymmeninä noussut esiin erityisesti huoli siitä, että media passivoi nuoria tai opettaa huonoja arvoja. Erityisen haastavana mediana on pidetty internetiä, sillä nuorten on helppo käyttää sitä vailla vanhempiensa tai muiden aikuisten valvontaa. Verkossa nuorilla onkin vapaus rakentaa omaa "digitaalista sukupolveaan" ja identiteettiään haluamallaan tavalla. (Joensuu 2007.)

Myös tutkimus nuorten mediasuhteesta on paljolti keskittynyt median vaikutusten tai sen käyttötapojen tarkasteluun (Kotilainen & Rantala 2008). Tarkastelun lähtökohta on usein ollut kurinpidollinen: on haluttu vaikuttaa nuorten median käyttöön erilaisilla kontrolloivilla toimenpiteillä. Sen sijaan se, mitä nuorilla itsellään olisi sanottavana mediasta osana elämäänsä ja se, miten he ylipäänsä voisivat saada äänensä mediassa kuuluviin, on jäänyt vähemmälle huomiolle. Digitaalinen media ja internetin käytön räjähdysmäinen kasvu on kuitenkin nostanut esiin myös median käytön osallistavan puolen. Digitaalinen ja vuorovaikutteinen media tarjoaa myös nuorille mahdollisuuksia luovuuteen, yhteisöllisyyteen ja itsensä toteuttamiseen. Nuoria ei siis voida nähdä enää vain passiivisina median vaikutusten uhreina, vaan he ovat myös aktiivisia toimijoita suhteessa mediaan (vrt. Buckingham 2000).

Internetistä on tullut osa lasten ja nuorten jokapäiväistä arkea samalla kun nuorten henkilökohtaisten valintojen mahdollisuudet mediankäytössä ovat lisääntyneet. Etenkin yhteisöpalveluiden käyttö on lisääntynyt viime vuosina, mikä osaltaan lisää kanssakäymisen mahdollisuuksia (af Ursin ym. 2013). Samalla nuorten mahdollisuudet yhteiskunnalliseen ja paikalliseen osallistumiseen ovat kasvaneet. Nykypäivän mediaympäristö voidaanakin nähdä osana nuorten kansalaiskulttuureja, joissa myös nuorilla on valta osallistua, ottaa kantaa ja käynnistää uusia tapahtumasarjoja (Kotilainen & Rantala 2008).

Internetin mahdollisuudet kansalaisosallistumisen elvyttäjänä nostettiin agendalle jo "internet-vallankumouksen" ensimmäisen aallon aikana 1990-luvulla. Netin uskottiin tarjoavan loputtomasti tietoa sekä mahdollisuuksia mm. poliittiseen toimintaan. Samalla oletettiin, että netin käytön lisääntyminen näkyy automaattisesti myös demokraattisen osallistumisen lisääntymisenä. (Kotilainen & Rantala 2008.) Näin ei kuitenkaan käynyt. Esimerkiksi Nuoret luupin alla -kyselyyn vastanneista nuorista valtaosa ei hyödynnä internetin tarjoamia mahdollisuuksia, ainakaan poliittisessa vaikuttamismielessä. Nuorista vain vajaa viisi prosenttia ilmoitti osallistuneensa poliittiseen keskusteluun internetissä, vaikka yli puolet heistä viettää päivittäin aikaansa nettiyhteisöissä, kuten Facebookissa (af Ursin ym. 2013).

Mediaosallistuminen: tietoa, taitoa ja tunnetta

Mediaosallistuminen on yksilön sisäistä, julkista tai yksityistä vuorovaikutusta mediasisältöjen kanssa (Kotilainen & Rantala 2008, 33). Esimerkiksi katsottuaan tosi-tv-ohjelmaa, kuten Big Brotheria, nuori muodostaa mielipiteen ohjelmasta. Sitä saattaa seurata keskustelu ystävien kanssa tai vaikkapa pudotusuhan alla olevan asukkaan äänestäminen puolesta tai vastaan. Olennaista on, että media herättää nuoressa kokemuksen tai tunteen, joka saa hänet osallistumaan. (Kotilainen 2009b.) Haltian (2012) mukaan mediaosallistuminen edellyttää lisäksi aktiivista toimintaa median välityksellä. Toisin sanoin, mediaosallistumiseksi ei voida kutsua ohjelmasta keskustelua esimerkiksi ystävän kanssa kasvokkain, vaan mediaosallistumisesta voidaan puhua vain, jos osallistuminen tapahtuu jonkin median välityksellä. Näin ollen keskustelu Big Brother -ohjelmasta esimerkiksi nettiyhteisöissä on aktiivista mediaosallistumista.

Mediavaikuttamisesta voidaan puhua, kun mediavälitteinen vuorovaikutus, esimerkiksi verkkoyhteisöjen keskusteluissa, on jollain tavalla yhteiskunnallista. Mediaosallistuminen ei välttämättä merkitse kansalaisosallistumista, mutta mediavaikuttamista voidaan sellaisena pitää. Lähtökohtana vaikuttamiselle ei tarvitse välttämättä olla median tarjonta tai toiminta, vaan kyseessä voi olla mikä tahansa asia, johon ihmiset haluavat ottaa julkisesti kantaa ja toimia sen puolesta tai vastaan. Myös jonkin mediavälineen tietoinen valinta tai valitsematta jättäminen voi Kotilaisen ja Rantalan (2008) mukaan olla mediavaikuttamista.

Kaikki nuoret eivät kuitenkaan ole innokkaita osallistumaan median välityksellä. Osallistumattomuuden syynä saattaa olla esimerkiksi se, että tarjolla olevat vaikutusmahdollisuudet eivät kiinnosta tai ne koetaan heikoiksi tai se, että tarvittavat mediavälineet tai -taidot ovat puutteellisia. Mediataidoilla tarkoitetaan yksilön valmiuksia saavuttaa, ymmärtää ja luoda tietoa erilaisissa mediaympäristöissä. Mediaosallistuminen, kuten myös sen yhtenä edellytyksenä olevat mediataidot, riippuvat niin yksilöllisistä lähtökohdista kuin yhteiskunnallisista, kulttuurisista ja poliittisista tekijöistä. (vrt. Kotilainen 2009a.) Seuraavaksi perehdytään tarkemmin edellä mainittujen tutkimusten tuloksiin nuorten, internetin ja mediaosallistumisen sekä -vaikuttamisen välistä suhdetta koskien. Samalla luodaan kokonaiskuvaa siitä, miten nuoret rakentavat aktiivista kansalaisuuttaan suhteessa mediaan ja muihin arjen toimintaympäristöihin.

Mediasuhteen yksilöllisyys

Nuorista puhuttaessa tulisi muistaa, etteivät he muodosta yhtenäistä joukkoa median käytön ja mediaosallistumisen suhteen. Tutkimuksissa on esimerkiksi havaittu eroja tyttöjen ja poikien mediankäytöissä. Alakouluikäisistä lapsista pojat pelaavat ja käyttävät internetiä tyttöjä enemmän (esim. Pääjärvi 2012). Yläkoulussa tyttöjen ja poikien välillä sen sijaan ei ole eroa internetin käyttömäärissä. Sukupuolierot tulevat kuitenkin esiin siinä, mitä internetissä tehdään. Nuorten yleisimmät toiminnot netissä ovat ajanvietto nettiyhteisöissä esimerkiksi Facebookissa ja ystävien kanssa keskustelu, chattailu. Nämä toiminnot ovat yhdeksäsluokkalaisilla yleisempiä kuin kuudesluokkalaisilla ja molemmissa toiminnoissa tytöt ovat poikia aktiivisempia. Vaikka tytöt ovat nettiyhteisöissä poikia aktiivisempia, on tilanne toinen kun keskustelun aiheena on politiikka. Poliittisessa mediaosallistumisessa pojat näyttäytyvät tyttöjä aktiivisempina. (af Ursin ym. 2013.)

Myös Haltian (2012) haastattelemat nuoret olivat keskenään hyvin erilaisia median, erityisesti internetin käyttäjiä. Nuoret katsoivat, lukivat ja kuuntelivat erilaisia mediasisältöjä muun muassa Facebookissa, Youtubessa, uutismedioiden sivuilla tai nettifoorumeilla. Omat harrastukset ja muut kiinnostuksen kohteet, kuten musiikki tai urheilu, ohjasivat voimakkaasti sitä, mitä mediasisältöjä nuoret netissä valitsivat. Osa nuorista piti hyvin tärkeänä myös internetin tarjoamia mahdollisuuksia ottaa kantaa eri asioihin ja muutoinkin ilmaista itseään. Toisaalta haastatteluissa ilmeni, että osa nuorista käyttäi nettiä hyvin kapea-alaisesti. He eivät myöskään olleet kiinnostuneita tutustumaan laajemmin sen tarjoamiin mahdollisuuksiin. Kuvaukset netin käytöstä olivat tällöin seuraavankaltaisia:

Illal mä aina katon sit leffan ja tollee ja katon facebookin ja iltalehden. Emmä nyt mitää erityist, tai sillee et mä oisin monta tuntii putkeen netis. (Poika 18-v., ammattikoulu)

No facebook.com ja google.com vissiinki. Siin varmaan ne kaks. Ku emmä siis tee netis mitään muuta ku käyn facebookissa.--- Emmä niinku... Oon mä varmaan pari kertaa käyny jossain työkkärisivul ja näin. Mut muuten niinku aika heikosti mä mitään netist lueskelen. (Poika 18-v., ei opiskelupaikkaa)

Nämä nuoret eivät kokeneet, että nettiä voisi juurikaan hyödyntää muussa kuin viihteellisissä tai vuorovaikutuksellisisa tarkoituksissa. Yksi nuorista totesi, ettei omassa kaveripiirissä kukaan "tee siel mitään ihmeellist muuta ku juttelee kavereitten kans". Nuorten kertomuksista ilmeni myös säätelevän mediakasvatuksen tuloksia siinä, miten he suhtautuvat nettiin. Koska netin ajateltiin voivan aiheuttaa riippuvuutta tai muuten passivoivan, korosti osa nuorista tietävänsä jonkinlaiset rajat netin käytön sopivalle määrälle. Eräs poika tiivistä asian toteamalla, että "laiska pitää olla jos ei pysty mitään muuta tekemään ku netin kautta".

Lukiolaiset haastateltavat toimivat muita enemmän aktiivisen toimijan roolissa netissä, vaikkakin aktiivisuuden aste ja ilmenemismuodot vaihtelivat nuorten välillä. Sen sijaan, että he vastaanottaisivat passiivisesti erilaisia mediasisältöjä, he tekivät sisällöistä tulkintoja, osallistuivat keskusteluihin ja tiedostivat omat mahdollisuutensa toimia luovasti median välityksellä. Tällainen refleksiivisyys eli oman mediasuhteen peilaaminen suhteessa itseän tarjoaa hyvän lähtökohdan mediaosallistumiselle ja -vaikuttamiselle (vrt. Kotilainen 2009b). Nuoret kuvasivat näkemyksiään internetin tarjoamista mahdollisuuksista muun muassa seuraavin tavoin:

Netti sitten avaa sellatti, et pystyy tutustumaan esimerkiksi eri maihin ja kulttuureihin. (tyttö 17-v., lukio)

Ku on internet ni me ollaan jatkuva osa, me saadaan tietää kaikesta ja kaikki saa tietää meistä tosi helposti. (Poika 18-v., lukio)

[N]ettiin voi kirjottaa omii juttuja ja laittaa omii kirjoituksii. (Tyttö 18-v., lukio)

Nämä nuoret osallistuivat myös aktiivisesti erilaisiin verkkokeskusteluihin. Keskustelua seurattiin ja käytiin uutismedioiden sivustoilla ja eri foorumeilla sekä tietysti Facebookissa. Keskustelunaiheet vaihtelivat laidasta laitaan: nuoret mainitsivat erilaiset ajankohtaisaiheet, eläinoikeudet, ympäristöasiat ja politiikan. Yksi pojista julkaisi lisäksi bändinsä MySpace-sivulla yhteiskunnallisesti kantaaottavaa musiikkia. Tällöin voidaan puhua mediavaikuttamisesta, sillä nuorten tavoitteena

oli tuoda oma mielipiteensä julki ja kuten yksi tytöistä totesi, taustalla oli "jonkinlainen halu vaikuttaa ihmisiin tai asioihin".

Yleinen yhteiskunnallisen osallistumisen muoto nuorilla on nimenkeräyslistan tai vetoomusten allekirjoittaminen. Esimerkiksi Lounais-Suomen nuorista 72 prosenttia voisi ajatella vaikuttavansa asioihin tällä tavalla (af Ursin ym. 2013). Erilaisiin kyselyihin vastaaminen tai adressien ja vetoomusten allekirjoittaminen nousi esiin yhtenä mediavaikuttamisen muotona myös nuorten haastatteluissa: "niis on se, että se on niin helppoo, et se on niinku tosi nopee tapa osallistua ja myös helppo tapa saada ison ihmisjoukon mielipide johonkin." Yksi pojista kertoi myös lähettäneensä sähköpostia kaupungin päättäjille.

(Media)osallistumisen haasteita

Internet avaa monia mahdollisuuksia, myös osallistua ja vaikuttaa. Tästä huolimatta mahdollisuudet eivät suoraan kanavoidu toiminnaksi, sillä osa nuorista ei tietoisesti halua hyödyntää netin tarjoamia osallistumismahdollisuuksia. Voidaankin todeta, että internet pikemminkin vahvistaa kuin muuttaa niitä osallistumisen kaavoja, joita toteutetaan netin ulkopuolella. Toisin sanoen internet ei muuta ihmisiä, mutta mahdollistaa sen, että osallistumisesta kiinnostuneet nuoret voivat omaksua ja etsiä uusia kansalaisaktiivisuuden muotoja. (Esim. Livingstone ym. 2007; Mesch & Coleman 2007.) Voidaankin todeta, että kansalaisidentiteettejä muokkaavaa, sekä perinteistä että uudenlaista osallistumista kyllä ilmenee niin mediavälitteisesti kuin ilman mediaa, mutta se kasaantuu selkeästi niille nuorille, jotka ovat aktiivisia osallistumaan myös internetin ulkopuolella. Passiivisimmat nuoret eivät useinkaan ole kiinnostuneita perinteisistä, jos mistään, kansalaisvaikuttamisen keinoista (vrt. Kotilainen & Rantala 2008, 38).

Nuorten yhteiskunnallinen osallistuminen tai osallistumattomuus ilmiönä kohtaa saman perusongelman, mitä pohditaan kaikilla muillakin nuoren elämää koskevilla sektoreilla aina liikunnasta kulttuuriin. Niin poliittisin tavoittein kuin käytännön toimenpitein tavoitetaan ainoastaan ne nuoret, jotka oma-aloitteisestikin tekisivät mielellään sen mihin heitä kannustetaan (vrt. Pyykkönen 2012). Vaikka internet mahdollistaa ja helpottaa osallistumista myös yhteisistä asioista päätettäessä, eivät mahdollisuudet yllä yksilöön, jos hän ei itse niin tahdo. Kiinnostuksen puute onkin yleisin syy sille, miksi nuoret eivät halua vaikuttaa (af Ursin & Haanpää 2012).

Yhteiskunnallista osallistumattomuutta voi selittää kuitenkin muutkin tekijät kuin pelkkä kiinnostuksen puute: taustalla saattaa olla epäusko omiin vaikutusmahdollisuuksiin, arkuus esittää omia näkemyksiä muille tai tunne siitä, ettei omassa elämänpiirissä koeta olevan asioita, joihin pitäisi vaikuttaa. Erityisen huono yhtälö nuorten aktiivisuuden kannalta syntyy silloin, jos nuori on entuudestaan epävarma tuomaan omia näkemyksiään esiin ja kokee lisäksi etteivät aikuiset kuuntele ja ettei vaikutusmahdollisuuksia ja/tai tietoa niistä ole riittävästi. Tällöin orastavakin kiinnostus toimia aktiivisena kansalaisena voi lopahtaa ainakin hetkellisesti tai sammua kokonaan: "sit ei vaan jaksu niit pieniäkään juttuja mil vois vaikuttaa", kuten yksi Haltian (2012) haastatteleminen nuorista totesi.

Jotta nuori pääsisi täysivaltaiseksi toimijaksi osallistuvassa online-kulttuurissa (participatory online culture), jossa keskeiset elementit ovat jakaminen ja aktiivinen osallistuminen, tarvitsevat nuoret paitsi rohkeutta ottaa osaa julkisiin keskusteluihin, myös monenlaisia taitoja, kuten eri lähteiden arviointikykyä sekä kykyä etsiä, yhdistää ja välittää tietoa. (Jenkins ym. 2009; Kotilainen ym. 2011). Koululla on näiden tietojen ja taitojen välittämisessä keskeinen rooli. Suunnitelmallisella mediakasvatuksella voitaisiin edistää sitä, että kaikilla lapsilla ja nuorilla olisi median käyttö- ja tulkintataitojen suhteen tasa-arvoisemmat mahdollisuudet toimia nykyisessä mediaympäristössä (esim. Pääjärvi 2012).

Media, pedagogiikka ja yhteiskunnallinen osallistuminen näyttävät kulkevan vahvasti käsi kädessä. Niillä nuorilla, jotka saavat kotoa ja koulusta tukea "kansalaiseksi kasvamiseen" ja median luovaan käyttöön, ovat pääsääntöisesti halukkaita hankkimaan lisää tietoa siitä, miten aktiivista kansalaisuutta voi toteuttaa ja myös toimimaan aktiivisesti käytännössä omaa kansalaisuuttaan vahvistaen. Näiden kolmen osa-alueen välinen yhteys tarjoaakin paljon mahdollisuuksia, mutta haastavat samalla koulut ja opetuksen. Enää ei riitä pelkkien tietoteknisten taitojen opettaminen, vaan tarvitaan enemmän oppilas- ja nuorisolähtöisiä keskustelemaan mediakasvatuksen käytäntöjä (Kotilainen & Rantala 2008).

Sekä yhteiskuntaopin että mediakasvatuksen merkitystä tulisi pohtia erityisesti erilaisista kotitaustoista tulevien oppilaiden kansalaisuuden tukemisessa. Mitä enemmän nuori saa tukea omille kansalais- ja mediataidoilleen, sitä enemmän hän voi hyödyntää niitä oman aktiivisen kansalaisuutensa vahvistamisessa. Sen sijaan, että yritetään sovittaa kaikki nuoret samaan muottiin pitämällä kansalaisosallistumista itseisarvona, tulisi panostaa enemmän nuorten osallisuuden tunteen vahvistamiseen, mikä todennäköisesti lisää myös vastuuntuntoa. Jos nuori oppii lähiyhteisöissään olevansa arvostettu ja hyväksytty, mutta myös ottamaan vastuuta itsestään ja läheisistään, saa nuori hyvät lähtökohdat vastuullisena ja aktiivisena kansalaisena toimimiseen.

Lähteet

- Andersson, J. (2008). Vammala - Lasten ja nuorten kunta? Lasten ja nuorten osallisuus päätöksenteossa. Teoksessa A. Gretschel & T. Kiilakoski (toim.) Lasten ja nuorten kunta. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 77, 158-173.
- Buckingham, D. (2000). After the Death of Childhood - Growing Up in the Age of Electronic Media. Cambridge: Polity Press.
- Gretschel, A. (2002). Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin. Studies in sports, physical education and health 85. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Saatavana verkossa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13503/9513912868.pdf?sequence=1> (luettu 24.10.2012).
- Haltia, Maiju (2012): Nuorten kansalaiskulttuurit ja media. Näkökulmia nuorten aktiiviseen kansalaisuuteen. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- Jenkins, H., Clinton, K., Purushotma, R., Robison, A. J. & Weigel, M. (2009). An Occasional Paper on Digital Media and Learning. Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century. Chicago: The MacArthur Foundation. Saatavana verkossa: http://digitalllearning.macfound.org/atf/cf/%7B7E45C7E0-A3E0-4B89-AC9C-E807E1B0AE4E%7D/JENKINS_WHITE_PAPER.PDF (luettu 24.10.2012).

- Joensuu, M. (2007). Nuorten internet-yhteisöt ja niiden merkitys nuorisotyön kannalta. Opinnäytetyö. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu.
- Kotilainen, S. (2009a). Global Comparative Research on Youth Media Participation. Research plan. (Julkaisematon).
- Kotilainen, S. (2009b). Suhteet mediaan — avainkokemuksia nykykulttuurissa. Teoksessa: S. Kotilainen (toim.). Suhteissa mediaan. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 99. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7–18.
- Kotilainen S., Suoninen A., Hirsjärvi I. & Kolomainen S. (2011). Youngsters' Expressions of Responsible Citizenship through Media Diaries. Teoksessa: C. von Feilitzen, U. Carlsson & C. Bucht (toim.) Yearbook 2011. New Questions, New Insights, New Approaches. Contributions to the Research Forum at the World Summit on Media For Children and Youth 2010. Gothenburg: University of Gothenburg, Nordicom, 213–222.
- Kotilainen, S. & Rantala, L. (2008). Nuorten kansalaisidentiteetit ja mediakasvatus. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 89.
- Livingstone, S., Couldry, N. & Markham, T. (2007). Youthful Steps Towards Civic Participation: Does the Internet Help? Teoksessa: B. Loader (toim.) Young Citizens in the Digital Age. Political Engagement, Young People and New Media. New York: Routledge, 21–34.
- Mesch, Gustavo & Coleman, Stephen (2007): New Media and New Voters: Young People, the Internet and the 2005 UK Election campaign. Teoksessa: B. Loader (toim.) Young Citizens in the Digital Age. Political Engagement, Young People and New Media. New York: Routledge, 35–47.
- Nivala, E. (2006). Kunnon kansalainen yhteiskunnan kasvatuksellisenä ihanteena. Teoksessa L. Kurki & E. Nivala (toim.). Hyvä ihminen ja kunnon kansalainen: Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan. Tampere: Yliopistopaino, 25–114.
- Oikeusministeriö (2008). Sähköisen kuulemisen kehittäminen valtionhallinnossa, II vaihe. Esitys sähköisen vuorovaikutuksen kehittämisestä kansalaisyhteiskunnan ja poliittis-hallinnollisten toimijoiden välillä. Helsinki: Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 8/2008.
- Opetushallitus (2004): Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Saatavana verkossa: http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/perusopetus (luettu 15.10.2012).
- Oranen, M. (2008). Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry.
- Pyykkönen, T. (2012). Kooste keskustelusta liikuntapolitiikan iltapäivässä 23.10.2012. Liikuntatieteellinen Seura. Säätytalo, Helsinki.
- Pääjärvi, S. (toim.) (2012). Lasten mediabarometri 2011. 7-11 -vuotiaiden lasten mediankäyttö ja kokemukset mediakasvatuksesta. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2012. Helsinki: Mediakasvatusseura.
- af Ursin, P. & Haanpää, L. (2012). Nuorten osallistuminen luopin alla - Kyselytutkimus lounaissuomalaisten nuorten yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta. Nuorisotutkimus 1, 54–69.
- af Ursin, P., Haanpää, L. Launokorpi, H. & Sipilä, K. (2013). Nuoret luopin alla 2010. Kyselytutkimus lasten ja nuorten hyvinvoinnista, osallisuudesta ja vaikutusmahdollisuuksista Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa. Turun yliopisto. Turun lapsi- ja nuorisokeskuksen julkaisuja 7/2013.

MARSILAINEN, LAURA JA KOULUTETTU MEDIALUKUTAITO

LEENA RANTALA

Tämä on tarina marsilaisesta eräässä suomalaisessa koululuokassa. Samalla tarina kertoo kuudesluokkalaisten tytön, Lauran, medialukutaidosta koulun kulttuurissa, eli koulutetusta medialukutaidosta. Medialukutaidon määrittelen tässä yhteydessä ymmärrykseen perustuvaksi omien tarkoitusten mukaiseksi toiminnaksi median parissa tietyssä tilanteessa, yhteisössä ja ympäristössä. Tarina vie meidät yhdelle kristillisiä vaikuttajia käsittelevälle oppitunnille koulun atk-luokkaan. Lukujärjestykseen on kirjattu mediakasvatusta. Tunnilla Lauran toiminta keskittyy tiedonhakuun internetistä ja tehtävän vastauksen kokoamiseen. Tässä artikkelissa kuvaan marsilaisen kokemuksen kautta koulutetun medialukutaidon piirteitä. Lopuksi pohdin, miten kouluun voitaisiin rakentaa medialukutaitoa jalostavaa mediakasvatuksen kulttuuria.

Tekstin taustalla on valmisteilla oleva väitöskirjani, joka käsittelee koulun mediakasvatuksen kulttuuria. Väitöskirjan teoreettiset lähtökohdat kiinnittyvät kriittiseen pedagogiikkaan ja sosiokulttuuriseen lukutaitoteoriaan. Yhtenä tutkimuskysymyksenä on, miten ja millaisia medialukutaitoja koulun kulttuurissa tuotetaan. Väitöskirjaa varten olen tehnyt etnografisen kenttätönn eräässä kuudesluokkalaisten luokkayhteisössä lukuvuonna 2007–2008. Osallistuin luokan mediakasvatustoimintaan kerran viikossa neljän tunnin ajan ja keräsin empiirisen aineiston, joka sisältää kirjoitettuja kenttämuistiinpanoja, nauhoitettuja oppilaiden ja opettajan haastatteluita sekä luokassa käytettyä opetus- ja oppimateriaalia.

Marsilainen materialisoituu luokkaan

Jos marsilainen materialisoituisi vuoden 2012 marraskuussa keskelle suomalaisen alakoulun luokahuonetta, mitä se näkisi? Varmaankin suhteellisen samankaltaisen luokan kuin se olisi nähnyt noin 40 vuotta sitten, silloin kun ensimmäiset peruskoulut perustettiin.

Marsilainen olisi tilassa, jossa olisi lattia, katto, ikkunoita ja seinät ja seinällä kello, joka soisi tunnissa kaksi kertaa. Seiniä koristelisivat erilaiset opetustaulut, julisteet, piirustukset, maalaukset, mallikirjaimet ja -numerot. Huoneessa olisi parikymmentä istuimeksi sopivaa kalustetta ja yhtä monta työskentelyn alustaksi käypää esinettä sekä yhdet muista eroavat, todennäköisesti vähän niitä suuremmat pöytä ja tuoli. Johtajan paikka, ajattelisi marsilainen.

Huoneen laidoilla seisoisi kaappeja ja hyllyjä, joista löytyisi erilaisia opiskelun välineitä, esimerkiksi kirjoja, vihkoja, lyijykyniä, väriliitujia, kumeja ja viivoittimia. Yhdellä seinällä olisi suuri vihreä karheapintainen taulu ja sen vieressä vähän pienempi valkoinen kiiltävä taulu. Näiden täytyy olla alustoja asioiden kokoamiseen ja yhdessä tarkastelemiseen, päättelisi marsilainen ja sivelisi taulujen pintoja.

Koulun kello pirahtais. Lapset, noin 12-vuotiaat, saapuisivat luokkaan ja asettuisivat pulpetteihinsa. Luokassa kuhisisi ja suhisisi. "Ai nämä ovat ne tärkeimmät täällä", ymmärtäisi marsilainen vihdoinkin, "näiden kasvun tukemista varten tällainen ympäristö on siis luotu!"

Mikä ihmeen medialukutaito?

Tapaamamme marsilainen olisi marspologi, marsilaisten kulttuurin tutkija. Nyt se yrittäisi soveltaa asiantuntemustaan ihmisten tutkimiseen. Se olisi seurannut ihmiselämää jo jonkin aikaa ja havainnut, miten paljon ihmiset lukevat ja kirjoittavat erilaisia tekstejä ja katselevat ja jotkut jopa itse kuvaavat liikkuvaa kuvaa. Se olisi pannut merkille, miten merkityksellistä toiminta median parissa olisi ihmisille: miten he nauttisivat, kommunikoisivat, ilmaisisivat itseään, kokisivat itsensä osallisiksi ja joskus ehkä pelkäisivät tai ainakin kokisivat jännitystä suhteessa mediaan.

Marsilainen olisi myös hoksannut, miten toiminnalla median parissa olisi merkitystä arvojen ja tietojen ja kokonaisten maailmakuvien ja elämänmuotojen rakentumiselle. Mikä valta teksteillä ja kuvilla ihmisiin onkaan, toteaisi marsilainen.

Siispä marsilainen olisi erityisen kiinnostunut siitä, mitä luokahuoneessa, ympäristössä joka on luotu ihmislajin jälkeläisten kasvun tukemiseksi, mediasta opetetaan. Täytyyhän näin tärkeästä asiasta opettaa, ajattelisi marsilainen.

Marsilainen olisi onnekas: se olisi materialisoitunut sellaiseen luokkayhteisöön, jossa todella toimitaan median parissa. Luokkahuoneessa tämän huomaisi oitis esimerkiksi opettajan pöydällä lojuvasta aikakauslehtipäivän materiaalista, seinille ripustetuista Kalevala-aiheisia animaatiota koskevista suunnitelmista ja puuväreillä piirretyistä kännykkämainoksista. Toisaalta marsilainen ymmärtäisi, että mediasta voitaisiin opettaa, vaikka media ei olisi luokassa näkyvillä, sillä se olisi aina läsnä lasten ja aikuisten kokemuksissa.

Kertoisin marsilaiselle, että tuota ilmiötä, median parissa toimimista voidaan kutsua mediakasvatukseksi silloin, kun se tähtää medialukutaidon kehittämiseen (ks. esim. Kupiainen & Sintonen 2009). "Mediakasvatus, tavoitteellista ihmislajin jälkeläisten kasvun tukemista suhteessa mediaan", tiivistäisi marsilainen.

"Mutta mitä sitten on medialukutaito?", kysyisi marsilainen. Selittäisin, että medialukutaitoa voidaan määritellä monin tavoin. Voidaan painottaa median välittämän informaation prosessointia, mediakulttuurin ilmiöiden käsitteellistä ymmärtämistä, kriittistä toimintaa median avulla tai ihmisten käytäntöjä suhteessa mediaan (Kupiainen & Sintonen 2009). Sanoisin, että nyt kun olemme näin lähellä, näkemässä ja kokemassa mitä koululuokassa median suhteen tapahtuu, pääsemme käsiksi medialukutaitoon, jossa on kysymys sosiaalisista käytännöistä median parissa.

Mainitsisin, että medialukutaidon käytännöt liittyvät ihmisien hyvin tärkeänä pitämiin asioihin, kuten kansalaisena toimimiseen, kriittiseen ajatteluun ja toimintaan, luovuuteen, turvallisuuteen ja valtautumiseen (esim. Livingstone & Haddon 2009). "Medialukutaidossa ei taidakaan olla kysymys mistään turhasta jutusta", sanoisi marsilainen.

Sitten kertoisin lisää medialukutaidosta. Kertoisin, että sosiaalisten käytäntöjen näkökulmasta medialukutaitoinen ihminen olisi ihminen, joka kaikissa mahdollisissa median parissa toimimisen tilanteissa valitsisi tietoisesti, omien ja yhteisönsä tarkoitusperien mukaisesti, sen mitä tekee ja miten.

Medialukutaitoinen olisi tietoinen myös toimintansa taustalla vallitsevista ja vaikuttavista tekijöistä, vaikkapa median vallasta, markkinavoimista ja lainsäädännöstä.

Medialukutaitoinen tietäisi lisäksi mediaympäristön mahdollisuudet ja riskit ja osaisi toimia haluamiensa mahdollisuuksien toteutumiseksi, mukaan lukien median tarjoamista elämyksistä nauttiminen, sekä mahdollisten riskeistä aiheutuvien haittojen välttämiseksi. Medialukutaitoinen olisi harkitseva, mutta aktiivinen ja innostunut toimija suhteessa mediaan.

"Nyt ymmärrän!", virkkaisi marsilainen, "medialukutaitoa tarvitaan, ei enempää eikä vähempää kuin tässä ihmisten maailmassa, kulttuurissa ja yhteiskunnassa selviämiseksi ja ihmisten elämänmuodon kehittämiseksi, siis hyvän elämän elämiseksi ja etsimiseksi".

Automaattista tehtävän käsittelyä

Vihdoin lähestyisi hetki, kun marsilainen pääsisi seuraamaan mediakasvatuksen oppituntia. "Sehän on oikein kirjattu tähän paperiin", huomaisi marsilainen katsoessaan luokan lukujärjestystä. Mediakasvatukselle todella annetaan arvo kun sille annetaan aikaa, ajattelisi marsilainen. Se olisi nopea oppimaan ja tietäisi jo kouluelämän kiireistä.

Marsilainen ihmettelisi kuitenkin lukujärjestystä. "Aikamoista!", se huudahtaisi. Tähän pieneen ruudukkoon, kuin bingoalustaan, on tiivistetty palasia ihmismaailman ihmeellisistä ilmiöistä. Niitä palasia, joita koulussa ilmeisesti katsotaan arvokkaaksi opiskella, miettisi marsilainen. Mutta onko media sellainen ilmiö, että siihen liittyvän opetuksen voi tuolla tavalla teljetä muista aiheista erilleen? Toisaalta jonkinlaista järjestystä tarvitaan, ajattelisi marsilainen, eihän muuten tiedettäisi, missä oma yhteisö kokoontuu ja mitä on seuraavaksi odotettavissa.

Niin marsilainen valmistautuisi mediakasvatuksen tuntiin ja kulkeutuisi oikean luokahuoneen eteen. ATK-luokka, lukisi se oven yläkulmasta. "Automaattinen tietojenkäsittely", ihmettelisi marsilainen, "eikö se ole koneiden asia, ei ihmisten". "Nimitys taitaa tosiaan olla harhaanjohtava", selittäisin: "tarkoitus on, että huoneessa olisi tilaa juuri ihmisten toiminnalle, tietokoneet ja muut laitteet ovat vain apuvälineitä".

Marsilainen astuisi luokkaan. Tilaa reunustaisivat valkeat pöydät ja niiden päällä tietokoneet. Lattialla risteilisi johtokasvoja. Tuuletus hurisisi. Luokan edessä seisoisi johtaja, se luokan suurin ja vanhin. Hän puhuisi, muut ihmiset, ne pienemmät ja nuoremmat istuisivat pyörivillä tuoleilla jokainen oman laitteensa ääressä ja kuuntelisivat.

Marsilainen näkisi dataprojektorilla valkokankaalle heijastetun tekstin ja katsoisi lapsia, jotka lukevat sitä hiljaa:

Kristilliset vaikuttajat

Jatka uskonnotunnin tehtävää hakemalla tietoa (myös kuvat, äänet, kartat jne. omasta henkilöstäsi).

*Laita pakettiin ja valmistaudu esittämään luokassa.
Huom.! Aikaa on vain tämä tunti, ellet jatka kotona.*

Tehtävän, tiedonhaun kristinuskon tärkeästä henkilöstä, sen täytyy olla äärimmäisen tärkeä, ajattelisi marsilainen. Niin vahvasti se näyttäisi alkavan ohjata kaikkien kaikkea toimintaa luokassa. Tehtävä ei taida kuitenkaan olla ihan joustamaton. Siitä voidaan keskustella ja sitä voidaan tarkentaa, havaitsisi marsilainen pian. Se kuulisi opettajan sanovan, miten "täytyy valita kiinnostavia kultajyviä, tehdä alustuksia, pannaan sen verran faktaa pakettiin että päästään porukalla työstämään sitä juttua".

Lapset syventyvät tehtävään ja marsilainen asettuisi Luran olon taakse kurkkimaan.

Laura katsoo vihkosta muistiinpanojaan ja kirjoittaa Wordiin otsikon Laupeuden lähettiläs. Hän avaa YouTuben ja kirjoittaa haun "laupeuden lähettiläs".

Silmäilee hakutulosten listaa.

Katsoo pari videopätkää.

Laura sanoo ääneen, ilmeisesti vieressä istuvalle Amandalle, vaikkei kaveri reagoikaan: "Nyt mä löysin jonkun".

Videon otsikko on "Mother Teresa TV Movie".

Laura katsoo videota vähän pidempään kuin aikaisempia videoita ja kopio sen linkin Wordiin.

Laura menee Wikipediaan.

Lukee "Äiti Teresa" -nimistä artikkelia.

Maalaa kaksi ensimmäistä kappaletta, kopioi ne ja liittää Wordiin.

Laura muokkaa tekstin ulkoasua: poistaa vihreät sahalaikat, lihavoidut kohdat ja linkit.

Palaa Wikipediaan.

Valitsee artikkelin sisällysluettelon ensimmäisen linkin, "Varhaiset elämänvaiheet".

Katsoo artikkelissa olevaa Äiti Teresan kuvaa suurempana

Maalaa kuvan ja kopioi sen Wordiin.

Kun marsilainen seuraisi Luran toimintaa, sitä hymyilyttäisi. Sille palaisi väistämättä mieleen edellisen Maa-matkan vierailu tehtaassa. Sellaisessa, jossa ihmiset liukuhinnan ääressä valmistivat koneiden avulla erilaisia tuotteita. Marsilaisen mielestä Luran toiminta muistuttaisi liukuhinnatyötä, jokseenkin mekaanista melko yksinkertaisen tehtävän yksin suorittamista.

Tehokasta toimintaa, ajattelisi marsilainen. Laura vaikuttaa kokeneelta muurahaiselta, hallitsee toimensa, haluaa selvästi suorittaa työnsä hyvin ja yleisten sääntöjen mukaan. Antaisiin oitis ylennyksen tai ainakin palkankorotuksen, ajattelisi marsilainen pilke silmäkulmassa.

Mutta ei Lauran toiminta ihan pelkkää mekaanista suorittamista ole, huomaisi marsilainen kun se katsoisi vielä tarkemmin. Laura käsittelee samaan aikaan hyvin monimuotoista informaatiota: tekstiä, kuvaa, liikkuvaa kuvaa. Eikä hän tietenkään kopioi vastaukseensa ihan mitä tahansa, vaan tekee valintoja jollakin perusteella. "Ei tuossa kuitenkaan turhia aikoja syventymiseen ole", jäisi marsilainen pohtimaan.

Äkkiä eräs Elias huutelee paikaltaan, saako hän hakea uskonnon oppikirjan pulpetista ja kysyy sitten, onko jollain kirja mukana. Laura sanoo, että hänellä on, mutta se on Amandalla lainassa. Elias pyytää Amandalta, saako hän katsoa Lauran kirjasta yhden jutun. Elias tulee Amandan luo ja katsoo kirjasta ´tyyppinsä´ nimen. Marsilainen oivaltaisi, että lapset käyttävät tehtävän suorittamisessa hyvin luontevasti rinnakkain erilaisia tiedonlähteitä, eikä internet ole syrjäyttänyt kirjaa edes ATK-luokassa.

Sitten marsilainen havainnoisi hetken, kun opettaja kulkee oppilaiden keskellä. Opettaja seisoo Eliaksen selän takana, osoittaa tietokokeen näyttöä ja sanoo, että tuossa on lapsuus ja nuoruus, mutta miksi se on ollut kristillinen vaikuttaja, ei sen takia että se on ollut lapsi tai nuori. "Mä oon valmis", Elias keskeyttää. Opettaja sanoo, että alleviivaa olennaiset, se on nyt sellainen yhtenäinen massa, sieltä pitäisi tulla olennaiset seikat jollain lailla esiin. Ahaa, päättelisi marsilainen, esimerkiksi tällaisessa asiassa, olennaisen erottamisessa epäolennaisesta, kuudesluokkalaiset tarvitsevat ja saavat opettajalta apua.

45 minuuttia on kulunut nopeasti. Oppilaat ovat jo alkaneet vilkuilla ATK-luokan seinällä kiiruhtavaa kelloa. Marsilainen palaisi vielä katsomaan Lauraa. Se huomaisi, että Laura on avannut sähköpostiohjelman. Nytkö tyttö kuitenkin rikkoo sääntöjä, tekee internetissä salaa jotakin muuta kuin koulutehtävää, epäilisi marsilainen. Mutta ei, seuraavaksi marsilainen näkisi, kun Laura liittää Word-tiedoston nimeltä "Äiti Teresa" sähköpostin liitetiedostoksi ja lähettää viestin, kellepä muulle kuin itselleen. Hyvä oppilas aikoo jatkaa tehtävän tekemistä vielä kotona, tajuaisi marsilainen.

Kello soi ja mediakasvatuksen tunti päättyy. Marsilainen lennähtäisi oppilaiden mukana käytävälle. Se olisi hämmentynyt. Se halusi nähdä mediakasvatusta, mutta omasta mielestään se näki lähinnä vain koulutehtäväliukuhihnalla työskenteleviä lapsia.

Tuumailua

Marsilainen puhkui pettyneenä käytävässä. "Mutta kun lukujärjestyksessä luki", hokisi se. Taputtaisin marsilaista olalle ja yrittäisin selittää, että olen osittain samaa mieltä. Oppitunnilla ei juuri mediakasvatusta tapahtunut. Tunnilla vaikutti olevan tietynlaiset, sen luokkayhteisön tarpeita siinä tilanteessa palvelevat tavoitteet, ja ne edustivat melko perinteistä koulutyön mallia: oppilaat ottivat yksin selvää tietyn oppiaineen aihealueen tiedonmurusesta ja tarkoituksena oli myöhemmin koota aiheesta kokonaiskäsitys luokan yhteisessä keskustelussa.

Medialukutaidon kannalta kysymys oli tietynlaisesta koulutetusta medialukutaidosta: Lauran median (esimerkiksi Wikipedian, YouTuben, oppikirjan) parissa toimimisen käytännöt – tiedon etsiminen, arvioiminen, kopioiminen ja muokkaaminen – palvelivat tehokkaasti koulutehtävän suorittamista.

Mutta jos lasten ja nuorten medialukutaitoa halutaan koulussa kehittää vaikkapa kriittiseen ja luovaan suuntaan, selittäisin marsilaiselle, täytyisi tunnilla olla medialukutaitoon liittyviä tavoitteita ja toimintaa. Ja niitä täytyisi tietenkin toteuttaa aika paljon pidemmällä tähtäimellä, ei yksi oppitunti mihinkään riittäisi. "Muista, että tämä oli hyvin rajallinen näkymä yhden luokan mediakasvatukseen", painottaisin marsilaiselle.

Sanoisin, että mielestäni kuitenkin opimme tälläkin tunnilla jotakin, ei 45 minuuttia hukkaan mennyt. Tunnilla olisi esimerkiksi ollut monia mediakasvatuksen paikkoja, kuten mahdollisuuksia erilaisten tiedonlähteiden vertailuun ja sen kriittiseen analysoimiseen ja arvioimiseen, millaista kuvaa Äiti Teresasta eri mediassa, teksteissä, kuvissa ja liikkuvissa kuvissa rakennettiin. "Tällaisia mediakasvatuksen paikkoja on muuten monilla oppitunneilla, monissa luokissa, mutta luulen että niihin ei välttämättä osata tarttua", kertoisin marsilaiselle.

Selittäisin myös, että vaikka Laura vaikutti niin sanotusti katuviisaalta internetissä toimimisen suhteen – hän käytti sujuvasti erilaisia tiedonlähteitä ja palveluita – voisimme miettiä, oliko Laura medialukutaitoinen. Perustuiko hänen toimintansa esimerkiksi ymmärrykseen Wikipedian ja YouTuben luonteesta, mahdollisuuksista ja riskeistä siinä määrin kuin kuudesluokkalaisella voi olettaa ymmärrystä olevan? "No, ainakin vastausta tuohon kysymykseen täytyisi vähän tarkemmin selvittää", toteaisi marsilainen. Ehkä sitten osaisimme arvioida Lauran mediakasvatuksen tarpeen. Meidän täytyisi varmaan lähteä liikkeelle siitä, että olisimme kiinnostuneita, miten Laura median parissa toimii. Siitä voisimme lähteä jalostamaan medialukutaitoa paremmaksi, pohtisi marsilainen.

Lopuksi

Lapset ja nuoret oppivat medialukutaitoja niin koulussa kuin koulun ulkopuolella. EU Kids Online -tutkimuksen viitekehyksessä koulu on lasten huoltajien ja vertaisryhmän rinnalla yksi keskeisin medialukutaitoa lapsille välittävä instituutio: tutkimustulosten mukaan keskimäärin 58 prosenttia eurooppalaisnuorista ja 70 prosenttia suomalaisnuorista on saanut koulussa internetin turvalliseen käyttöön liittyvää ohjausta opettajalta. (Livingstone, Haddon, Görzig & Ólafsson 2011). Suomessa medialukutaitojen opetus liittyy perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa viestintä- ja mediataidot aihekokonaisuuteen sekä tiettyihin oppiaineisiin, kuten äidinkieli ja kuvataide. Aihekokonaisuuden tuoreen arvioinnin mukaan yhdeksäsluokkalaisten osaavat erittäin hyvin aiheeseen liittyvää tiedollista sisältöä, mutta viestintä- ja mediataidot eivät ole saavuttaneet sellaista asemaa koulun yhteisessä opetuksessa tai yhteisissä tapahtumissa, jonka oppilaat laajasti tunnistaisivat (Kotilainen & Kupiainen 2012). Koulun mediakasvatuksessa riittää siten edelleen kehitettävää.

Maassamme on viime vuosina teknologisesta näkökulmasta tutkittu runsaasti internetin opetuskäyttöä ja sen pulmia sekä tuotu esiin tarpeita erityisesti uudistaa koulun toimintakulttuuria (esim. Kankaanranta 2011). Myös medialukutaidon opetuksen haasteet liittyvät osaltaan juuri koulun kulttuuriin. Kulttuurisesta näkökulmasta medialukutaidot ovat koulussa aina koulutettuja, sidottuja koulun perinteisiin, käytäntöihin ja arkeen. Mediakasvatuksen kehittämiseksi keskeistä on tunnistaa, että koulussa medialukutaitoa voidaan kouluttaa monella tapaa, esimerkiksi tukahduttaa mekaaniseen kopiointiin ja liittämiseen taikka jalostaa tiedon kriittiseen arviointiin ja luovaan omien mediaesitysten tekemiseen.

Erlaisia medialukutaidon tukahduttamisen ja jalostamisen käytäntöjä toteutuu jatkuvasti koulun arjessa toiminnassa median parissa, eli koulun mediakasvatuksen kulttuurissa. Parhaiten koulun mediakasvatuksen kulttuuria voivat kehittää vain sen luoajat ja sen parhaat asiantuntijat, koulussa työskentelevät aikuiset ja lapset. Yksi kehittämisen tapa voisi olla yrittää katsoa omaa toimintaa hetkisen marsilaisen silmin ja kysyä: mitä ihmettä me täällä teemme median parissa ja miksi? Ja miten voisimme parhaiten yhteisessä toiminnassa jalostaa koulutettuja medialukutaitojamme?

Lähteet

- Kankaanranta, M. (toim.) (2011). Opetusteknologia koulun arjessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Kotilainen, S. & Kupiainen, R. (2012). Viestintä- ja mediataito. Teoksessa E. K. Niemi (toim.) Aihekokonaisuuksien tavoitteiden seuranta-arviointi 2010. Koulutuksen seurantaraportit 1/2012. Helsinki: Opetushallitus, 106-125.
- Kupiainen, R. & Sintonen, S. (2009). Medialukutaidot, osallisuus, mediakasvatus. Helsinki: Palmenia.
- Livingstone, S. and Haddon, L. (2009). EU Kids Online: Final report. LSE, London: EU Kids Online. Saatavana verkossa: [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20\(2006-9\)/EU%20Kids%20Online%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineFinalReport.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20(2006-9)/EU%20Kids%20Online%20(2009-11)/EUKidsOnlineFinalReport.pdf). (luettu 13.11.2012).
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). Risk & safety on the internet. The perspective of European children. Full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9-16 year olds and their parents in 25 countries. Saatavana verkossa: [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20\(2006-9\)/EU%20Kids%20Online%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineFinalReport/D4FullFindings.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20(2006-9)/EU%20Kids%20Online%20(2009-11)/EUKidsOnlineFinalReport/D4FullFindings.pdf) (luettu 13.11.2012).

INTERNET JA ITSEOHJAUTUVA OPPIMINEN

SARA SINTONEN

Internet inspiraatiolähteenä

Lasten ja nuorten arkielämän näkökulmasta internetiä ja laajemmin digitaalista kulttuuria on mielenkiintoista tarkastella erityisesti itseoppimisen näkökulmasta. Elämme aikakaudella, jolla erilaisten digitaalisten sisältöjen merkitys lasten ja nuorten elämässä on tärkeää ja netti on arkipäiväistynyt. Lisäksi, aivan kuten kenen tahansa myös lasten ja nuorten mahdollisuus sisällöntuottamiseen on lisääntynyt.

Millaisia mahdollisuuksia internet tarjoaa itseoppimiseen ja autodidaktiseen toimintaan? Miten lapset ja nuoret käyttävät internetiä itseopiskelun välineenä, mitä ja mistä he siellä oppivat ja miksi? Mistä he saavat motivaatiota oppia harrastuksissaan tarvitsemiaan taitoja, vai onko kyseessä enemmän hetkellisten innostumisten ja temppujen haltuunotosta? Mitä voisimme ottaa opiksi internetistä itseoppimisen areenana?

Pohdin tekstissäni internetiä ja itseohjautuvaa oppimista kahden suomalaisnuoren tapauksen kautta. Itseohjautuvalla oppimisella ja itseoppimisella on tässä yhteydessä hienoinen ero. Itseoppimisessa on lähinnä kyse jonkin asian itsekseen selvittämisestä ja/tai haltuunotosta, kun taas itseohjautuvalla oppimisella viitataan tilanteeseen, jossa omat taidot ja osaaminen kehittyvät esimerkiksi intuitiivisesti etenevässä oppimisprosessissa. Itseohjautuvaan oppimiseen liittyy voimallisemmin myös oma-aloitteisuus sekä oppijan omaa oppimista ohjaavien taitojen kehittyminen.

Molemmilla haastatelluilla suomalaisnuorella on kokemusta internetistä ja itseoppimisesta. Toinen tytöistä, 14-vuotias "Mia", on kehittänyt muun muassa omia valokuvaus- ja lemmikkiharrastuksiaan internetistä löytämiensä ohjeiden perusteella. Toinen haastateltavista, 15-vuotias "Anni", on puolestaan opiskellut ja itse kehittänyt piirtäjän taitoaan internetin avulla, sekä löytänyt jopa oman tyylinsä piirtäjänä internetin kautta. Molemmat tytöt myös tuottavat itse monenlaista sisältöä verkkoon.

Oppimisen näkökulmasta tässä ajassa on jotain erityisen mielenkiintoista. Sekä Mian että Annin kertomukset kuvastavat nuorten internetin käyttäjien voimaantumista. Internet osaltaan muokkaa käyttäjistään aktiivisia toimijoita, eikä siten ole enää pelkkä jakelukanava. Internetin tietolähteet mahdollistavat sen, että innostuessaan jostakin asiasta tai ilmiöstä, nuori voi saman tien itse opiskella asian ja toteuttaa sitä omassa elämässään. Näin Mia kertoo omasta hamsteriagilityinspiraatiostaan:

Sitten mä huomasin netissä, että on olemassa hamsteriagilityä. Aloin katteleen hamsteriagilityvideoita. Löysin joitain vinkkejä ja opin, että opetus kannattaakin aloittaa suorasta radasta. Myöhemmin rataa voi vähitellen alkaa mutkittaa. Yksi hauska osa tätä lajia on esteiden rakentaminen, niitä syntyy esimerkiksi vessapaperirullista! (Mia 14-v.)

Kuva 1. Idea ja opit hamsteriagilityyn tulivat netin kautta. (Kuva haastatellun itsensä ottama.)

Suurin osa internetin käyttäjistä on 'seuraajia', jotka eivät itse sinänsä luo verkkoon uutta sisältöä (esim. Isokangas & Vassinen 2011, 95), mutta tämä ei tarkoita, etteivätkö seuraajatkin käyttäisi internetiä omiin oppimistarkoituksiinsa. Oppimista on jo erilaisten ideoiden, vinkkien ja ohjeiden etsiminen ja löytäminen.

Hakukoneet ovat oivallinen apu silloin,

kun pitäisi saada tietoa jostakin asiasta, neuvoa omaan toimintaan tai tukea muistin virkistämiseksi. Lapselle tai nuorelle internetistä löytynyt asia voi toimia inspiraationa pitkäänkin jatkuvalla uudelle harrastukselle tai mielenkiinnon kohteelle.

Kohti yhteisöllistä oppimiskulttuuria

Koska uusi digitaalinen aikakausi mahdollistaa datan, informaation ja tiedon prosessoimisen lukuisilla eri tavoilla ja menetelmillä, oppiminen ei ole kiinni ainoastaan puheen tai kirjoitetun tekstin välityksellä tapahtuvasta vuorovaikutuksesta. Esimerkiksi kuvissa ja äänissä on omanlaisensa, usein melko kiehtovakin, erilaisen informaation ja tiedon välittämisen kieli, ja esimerkiksi videon avulla havainnollistettu asia voi olla oppijan näkökulmasta sanallista selitystä huomattavasti selkeämpi.

Opetukseen ja koulutukseen liittyen muutokset rantautuvat yleensä hitaasti. Suomi tietoyhteiskunnaksi –strategia 1990-luvun puolesta välistä alkaen tietoteknisti esimerkiksi kouluja ja muita oppilaitoksia. Kysymys, miten laiteinvestoinnit todella otetaan toiminnalliseen ja pedagogiseen (hyöty)käyttöön, jäi paikoin vaille vastausta. Kenties Suomi tietoyhteiskunnaksi –strategiaa ajettiin liikaa teknologian ehdoilla. Monissa yhteyksissä jäi pohtimatta esimerkiksi, millaista opetuksellista ja kasvatuksellista suhdetta teknologisoituvaan yhteiskuntaan ylipäätään halutaan, ja miten itse asianosaiset eli oppijat oppivat sekä mistä ja miksi he mistäkin motivoituvat.

Tänä päivänä on helpompi ymmärtää tieto- ja mediateknologian merkitys arkielämässämme. Teknologia on muuttanut merkittäväällä tavalla arjen elintapojamme ja oppimisen kulttuuria. Nopeat palvelut ovat lähes kaikkien ulottuvilla ja esimerkiksi tiedon kulku hallinnosta kansalaisille ja päinvastoin on helpottunut ja nopeutunut. Tavallisen ihmisen mahdollisuudet seurata asioiden

etenemistä ja ottaa selvää asioista ovat aivan eri tasolla kuin viisitoista vuotta sitten. Samoin kuka tahansa voi itse tuottaa verkkoon sisältöä linkittämällä ja jakamalla tietoa, tuottamalla uutta ja vaikka neuvomalla ja auttamalla toisia.

Internetiin liittyvissä uusissa oppimistilanteissa on mahdollisuus, että oppija jää tiedon ja kokemusten äärelle yksin ja hän joutuu punnitsemaan sekä arvioimaan esimerkiksi tiedon oikeellisuutta itseksensä. Internet ei myöskään aina näyttäydy tukevana ja kannustavana oppimisympäristönä. Tästä Miialla on omia kokemuksia:

Koiraa hankkiessani tutustuin erilaisiin rotuihin. Luin netistä kaikkea ja opin, että ei kannata luottaa vain yhteen sivuun. Luin, että rotu josta olin kiinnostunut, olisi oikein terve. Muilta sivuilta löytyi kuitenkin vähän erilaista tietoa. Lopulta päädyin pieneen sekarotuisen pentuun. Sekarotuisen koiran kanssa ei tietenkään saa tukea mistään rotuyhdistyksestä ja kerran erehdyin kysymään apua erällä keskustelupalstalla. Sain suurimmaksi osaksi ilkeitä vastauksia. (Mia 14-v.)

Internet ei automaattisesti tee kenestäkään toisia huomioon ottavaa, valistunutta ja tietoista kuluttajakansalaista ja elinikäistä oppijaa. Siihen ei kasveta hetkessä, vaikka sattuisikin syntymään digitalisoituneeseen maailmaan. Kasvatuksella ja koulutuksella on myös roolinsa siinä, millaiseksi tulevaisuuden digitaalinen kulttuuri muotoutuu.

Oppimisteknologisen kehittämisen näkökulmasta nyt eletään aikakautta, jota voidaan luonnehtia toisen aallon teknologiavaiheeksi. Jos ensimmäisessä aallossa pyrkimys oli tietoverkottaa ja -tekniikka oppimisympäristöjä, niin nyt kyseessä on kosketus- ja älytekniikan tuominen mukaan oppimiseen. Niin tietokoneisiin kuin älypöytäisiin liittyen kehittäminen on järkevää liittää kokonaisvaltaisempaan lähestymiseen suhteessa lapsen ja nuoren kasvuun, kehitykseen ja oppimiseen. Kyseessä ovat niin ilmaisu- kuin vuorovaikutustaitojen, erilaisten merkityksen tunnistamisen ja ymmärtämisen sekä käyttötaitojen kehittäminen, sekä ennen kaikkia myös omien oppimiseen ohjaavien taitojen ja tunteiden vahvistaminen (Sintonen 2012, 78). Oppilaille tulisi taata mahdollisuuksia kehittää omaa osaamistaan erilaisten ja eri muodoissa esitettyjen viestien ja kulttuuristen sisältöjen parissa sekä samoin kehittää omia tuottajavalmiuksiaan.

Pohjaa toisen aallon teknologiavaiheessa tehtäville oppimisen toimintakulttuuria suuntaaville valinnoille luodaan ymmärtääkseni parhaiten tuomalla esiin uusia teknologisia ja kulttuurisia muotoja ja eri ilmiöitä. Mitään uutta ei tulisi ottaa käyttöön ilman selkeää tavoitetta ja yhteistä ymmärrystä siitä. Kertominen uusista teknologisista ja kulttuurisista ilmiöistä asialliseen ja monipuoliseen sävyyn edistää sellaisen toiminnallisen ja pedagogisen käyttökulttuurin kehittämistä, joka luontuu parhaiten suomalaiseen yhteiskuntaan.

Digitaalinen kulttuuri kehittyy sen toimijoiden edellytysten varassa. Digitaalisen kulttuurin kehittymisen kannalta on myös hyvä edistää monipuolisia ja -aistisia lukemisen taitoja, ja ottaa oppimisprosesseissa kirjoitetun sanan rinnalla kuva ja ääni vakavasti huomioon. Tarvitaan myös luottamusta oppijoiden omaan osaamiseen sekä uteliaisuutta eri asioista ja ilmiöistä kertomisen

tapoja kohtaan. Lisäksi kannattaa ennakoluulottomasti tutustua esimerkiksi uusiin yhteisöllisiin tiedon tuottamisen muotoihin ja työkaluihin. Mikään edellisistä ei tarkoita väistämättä perinteisen kirjallisuuden hylkäämistä, vaan ennemminkin myös sen "hyperlinkittämistä" muilla tavoin hankittuihin, prosessoituihin ja esitettyihin kokemuksiin ja näkemyksiin.

Netti itseohjautuvan oppimisen areenana

Oppiminen ajatellaan tyypillisesti liittyvän tilanteisiin, jossa joku toinen henkilö opettaa toista tai toisia. Näin ollen opetus määritellään usein opettajajohtoiseksi koulutukseksi (esim. Pelttonen 1985). Erityisesti erilaisten taitojen opettamisessa toisen, osaavamman henkilön (perinteisesti mestarin) läsnäoloa pidetään tärkeänä, mutta kautta historian on olemassa esimerkkejä myös itseoppineista taitajista esimerkiksi taiteen alueilla.

Internetissä ja netin kautta saaduilla kokemuksilla voi olla merkittävä rooli nuoren oppijan kehityksessä. Seuraavaksi Anni kertoo omista kokemuksistaan. Hän on viisitoistavuotiaana löytänyt oman tyyliinsä piirtäjänä ja taiteilijana, ja on myös jo osaltaan saanut eräissä internetin taiteilijayhteisössä tunnustusta omille teoksilleen. Toisin kuin Miella, Annin oppiminen ei perustunut satunnaiseen internetlöytöön, vaan tietoiseen hakuun:

Mä oon piirtänyt melkein koko ikäni. Pienempänä (eli suurinpiirtein ikävuodet 6-10) mä olin sen verran hulluna koiriin, että paperille tuhurtui lähinnä koiria ja susia. Sitten kun ikää tuli lisää, mä kiinnostuin mangasta ja animesta. Koirien kuvia mä olin löytänyt kirjoista, mutta mangan piirtäminen muutti mun piirustystyylini konkreettisesti mm. siten, että tapaani piirtää alkoi kuulua hahmotteleminen. Kaupoista löytyi kyllä (kalliita) piirustusoppaita, joita mulla on kyllä muutama hyllyssä, mutta kun englanninkielikin alkoi jo jotenkin sujua, oli helppoa kirjoittaa Google-hakuun "How to draw anime..." ja myöhemmin se lyheni pelkkään "How to draw..." tai sitten "... tutorials", kun aloin pyrkiä realistisempaan suuntaan. (Anni, 15-v.)

Vähitellen Annille kehittyi myös taitoa erottaa oman itsensä kannalta oleellisimpia lähteitä internetin runsaasta tarjonnasta. Lisäksi hän on tuonut omia töitään esille ja saanut niistä palautetta:

Aluksi sitä piirsi ensimmäisten eteen tulleiden ohjeiden mukaan, jotka oli tuurilla löytänyt, mutta myöhemmin alkoi oppia esimerkiksi, miltä sivuilta löytyy minkäkinlaisia ohjeita, tai kuka nettitaiteilija tekee omaan tyyliin sopivia tutorialeja. Lisäksi monilla taiteilijoilla on nettigallerioita, joista voi saada myös vaikutteita omaan piirtämiseen, vaikkei niissä suoria ohjeita piirtämiseen olisikaan.

Netti on avartanut mun piirustustyyliä tosi paljon. Siellä näkee niin paljon erityyppisiä kuvia erilaisin menetelmin tehtyinä, saa kirjallisia vinkkejä vanhemmilta ja kokeneemmilta piirtäjiltä ja ylipäätään törmää ihan piirtämiskategorian ulkopuolellakin asioihin, jotka auttavat piirtämisessä. (Anni, 15-v.)

Annin tapauksesta heijastuu myös internetissä luonteisesti esiintyvä monimediaisuus. Internet on ollut myös merkittävässä roolissa oman persoonallisen tyylin löytymisessä:

Silloin kun mä kyllästyin "liian-epärealistiseen-mangatyyliin", mä aloin hakea jotain esikuvaa uudelle tyyliini. Sattumalta samoihin aikoihin mä ihastuin yhteen fantasiapeliin (Pandora's Towers) ja kiinnostuin siinä olevaan hahmosuunnitteluun, koska se oli suppeudestaan huolimatta onnistunut. Samalla mä kiinnitin huomiota, miten hahmot oli ulkonäöllisesti toteutettu.

Mä löysin piirustusesikuvani peleistä. Toki monien pelien taide on tehty suurimmalta osin koneella (jota mä kyllä arvostan myös paljon, koska vaatii sekin paljon), mutta siitä huolimatta löytyy joskus vaikkapa kansitaiteesta jälkiä toteutustavoista, joissa käytetään mm. perinteistä lyijykynää. Mutta monien fantasiapelien realismia tavoitteleva epärealismi löysi tiensä mun paperille, kiitos netin, jonka ansiosta mä löysin monenkirjavia mallikuvia tyyliini. Ja kiitos netin, mä olen oppinut myös tekemään taidetta koneella (vaikken mä hiiren kanssa ole yhtä hyvä kuin lyijykynän), koska sitä ei mulle ole opettanut kukaan mun kavereista tai mikään kirja, vaan kaikki tieto on löytynyt aina netistä. Lisäksi netissä voi vielä jakaakin kuvia omista teoksista, ja saada palautetta muilta siitä, missä on onnistunut ja missä ei niinkään. Mulla ei ole hajuakaan siitä, minkälaisella tyyllillä mä tällä hetkellä piirtäisin, jos nettiä ei olisi. (Anni, 15-v.)

Niin taidon kuin minkä tahansa muun asian oppimisessa sisäinen motivaatio on tärkeää ja se kantaa sekä kannattelee oppijaa. Erityisesti taitojen oppiminen on yleensä pitkäkestoista toimintaa. Taitojen, kuten vaikka piirustustaidon, oppimiseen liittyy myös luovan asenteen kehittyminen. Luova asenne edesauttaa oppijaa näkemään uusia mahdollisuuksia ja toisenlaisia ratkaisuja kaavamaisen toiminnan sijaan. Edellä olevasta tarinasta ilmenee, kuinka oppimisprosessista tulee sisäinen haaste, ei pakote. Internet edesauttaa myös itsekseen oppimista, jos oppija luottaa riittävästi omiin kykyihinsä.

Piirtäjän tarina ja kehittyminen piirtämisen taidossa sekä oman tyylin löytämisessä perustuvat edellä olevassa tarinassa pääasiassa itseoppimiseen sekä erityisesti itseohjautuvaan oppimiseen. Oppimisen perustana ovat oppijan oma aktiivisuus ja kokeileminen, sekä oppijan itsensä konstruoimansa tieto ja kokemus, mutta myös havainnointiin perustuva mallioppiminen ja

matkiminen. Internetin aikakausi sekä digitaalisen jakamisen ja osallisuuden aika edistävät näkemykseni mukaan voimallisesti itseohjautuvaa oppimista millä tahansa aihealueella.

Internetin aikakausi on tarkoittanut siirtymää teollisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista kohti verkottunutta yhteiskuntaa ja verkottuneita kulttuureja. Verkottuminen on tuonut mukanaan erilaisia uusia yhteistoimintamahdollisuuksia, lisääntynyttä autonomiaa ja osallisuutta. Osallisuus avaa monia uusia mahdollisuuksia itseoppimiseen, osallisuuden voidaan sinänsä ajatella ruokkivan itseoppimista.

Erityisesti digitaalisen osallisuuden ja jakamisen aikakaudella internet-toimija ei ole tavanomainen kuluttaja tuottaessaan, muokatessaan tai rikastaessaan olemassa olevaa aineistoa. Hän myös luo uudenlaisia merkityskokonaisuuksia ja toisinaan aivan uudenlaisia ratkaisuja. Sitran tuottamassa Internet ja vuorovaikutuksen uudet muodot -raportissa puhutaan kokonaisista yksilöistä, jolla viitataan nivoutumiseen käyttäjä-kuluttaja-tuottaja -akselilla. Raportin mukaan:

Käyttäjien valtaistuminen korostaa internetin roolia kollaboratiivisena tuotantoympäristönä ja toimintaa jäsentävänä paikkana. Internet ei siis ole vain jakelukanava, se muokkaa käyttäjistään uudenlaisia toimijoita. Nivoessaan yhteen tuottajan ja kuluttajan se kokonaistaa yksilöä, joka muutoin pilkkoutuisi voimakkaammin eri rooleihin. Internet siis tuottaa uudenlaisen, kokonaisemman ihmisen, joka ohjautuu suhteessa muihin toimijoihin eikä käskytyä alamaisten roolissaan entiseen tapaan. (Nieminen-Sundell 2008)

Pitkäjänteinen itseoppiminen, esimerkiksi jonkin taidon kumuloituva oppiminen internetin avulla edellyttää myös itseohjautuvuutta. Itseohjautuvalla oppijalla on tyypillisesti voimakas sisäinen halu oppimiseen, sekä halua ja kykyä oppia ilman ulkopuolista kontrollia. Itseohjautuva oppija on myös oma-aloitteinen ja luottavainen omiin oppimiskykyihinsä. Itseohjautuvuus oppimisessa tarkoittaa käytännössä myös vastuun ottamista omasta opiskelusta ja oppimisesta sekä itsenäisten valintojen tekemisen ja niistä vastaamisen. Internet tarjoaa itseohjautuville oppijoille loistavat oppimismahdollisuudet, ja itseohjautuva oppija voi ikään kuin luoda itselleen suotuisan ja joustavan oppimisen sfäärin, joka on myös monessa suhteessa salliva. Tietyssä mielessä kyseessä on itselleen oppiminen. Itselleen oppimisella viitataan tässä sekä itseään varten oppimiseen että itseksensä oppimiseen.

Itselleen oppiminen

Internetissä globaali maisema näyttäytyy monipuolisempana, keskusteleavampana ja vuorovaikutteisempana kuin koskaan. Virtuaalinen muodostaa reaali maailman kanssa parhaimmillaan toiminnallisen kokonaisuuden. Virtuaali maailmojen sosiaalisuus voidaan nähdä myös harjaantumisenä kasvokkain käytävään vuorovaikutukseen ja moninaisissa verkostoissa toimimiseen. Heikommissa skenaarioissa internet kyllä ruokkii oppijan tavoitteita, mutta oppija jää omilleen jopa etääntyen ja vieraantuen realisesta.

Oppimisen näkökulmasta haastavaa on, että tietoa ja informaatiota on ylitarjonnaksi asti, sekä paikkoja ja tilanteita erilaisten kokemusten kartoittamiseen ja jakamiseen lähes rajattomasti. Pitkälti kyse on valintojen tekemisen taidoista sekä kyvykkyydestä tulkintoihin, samoin kuin kaikkien kuluttajien tarvitsemista yhteiskunnallisista kansalaistiedoista ja -taidoista (Sintonen 2012, 68-69).

Itseohjautuvan oppimisen voimallista lisääntymistä edistävät erityisesti internetin erilaisten yhteisöjen ei-autoritäärinen ja yhteistyöhenkinen ilmapiiri, osallisten kannustaminen ja tukeminen sekä mahdollisuus reflektoidaan palautteeseen. Lisäksi, oppijalla on mahdollisuus itse tehdä merkittäviäkin päätöksiä ja valintoja oppimisensa ajankohdan, siihen käytetyn ajan (ja ajankohdan), suunnan, ohjauksen ja tuen suhteen. Oppijat ovat alkaneet itse ottaa oppimisensa ohja myös omiin käsiinsä.

Tekstiä varten haastateltujen nuorten kokemusten valossa näyttää, että internetissä saadulla palautteella on itsekseen prosessoiduissa oppimistilanteissa vaikutusta. Koska internet perustuu avoimen osallistumisen myötä syntyvään vuorovaikutukseen, palautteen luonne on toisinaan väheksyvää ja jopa loukkaavaa. Tämä voi aiheuttaa oppijassa torjuntareaktion, varsinkin jos hän ei ole osannut tahallista väheksyntää odottaa. Itselleen oppijat hakeutuvatkin oppimisprosesseissaan mieluiten vertaisjoukkojen pariin, erilaisiin yhteisöihin, jotka voivat siis olla virtuaalisiakin.

Digitaalinen kulttuuri muuttaa väistämättä oppimista ja kulttuureihin kasvamista suuntaan, jossa oppijoista on tulossa tiedon muokkaajia ja tuottajia. Itselleen oppiminen on myös ennalta määrittämätön seikkailu, ja opiskelua voidaan parhaimmillaan verrata löytöretkeilyyn työhön, koska opiskelija valloittaa tuntemattomia tiedon ja taidon alueita (vrt. Engeström 1988). Digitaalinen murros ei kosketa vain lapsia ja nuoria, vaan on samalla laaja kulttuurinen ja yhteiskunnallinen kysymys, jota tulee laajasti avata myös esimerkiksi kulttuuritoimijoiden taholta.

Osallisuus ja luovuus digitaalisessa kulttuurissa ovat haasteellisia mahdollisuuksia, joihin tulee myös paikallisella tasolla tarttua. Tämä edellyttää ymmärrystä digitaalisessa kulttuurissa toimijuuden luonteesta niin opettajilta, kasvattajilta kuin muiltakin kulttuurisilta toimijoilta. Heiltä edellytetään nyt uteliaisuutta ja rohkeutta tutustua esimerkiksi uusiin yhteisöllisiin tuottamisen muotoihin ja työkaluihin.

Vertaistutanto onkin yksi internetaikakauden uusia, näkyväksi tulleita osallistumistalouden (ks. Benkler 2006) muotoja. Verkon myötä näkyvämmäksi on tullut internetin ulkopuolella aikaisemmin toteutuneita sosiaalisia käytänteitä, kuten vaihtoehtojulkaisemista, erilaisten harrastus- ja intressiyhteisöjen kokoontumista sekä yhteisöjen välistä vertaisviestintää (Sirkkunen 2008, 140). Tieto lisääntyy ja jalostuu jakamalla. Yhteisöt ja tiimit luovat yhdessä uutta tietoa, uusia kommunikaatiomenetelmiä ja sosiaalista mediaa tehokkaasti hyödyntäen. Yhteisöllisen tiedon tuottaminen vaikuttaa niin tuotteiden, tuotantomenetelmien, prosessien ja palveluiden kehittämisessä, ja myös kansalaisten ja yksilöiden yhteisöllisissä aktiviteeteissa. Vaikka digitaalisen murrosvaiheen esitetään tyypillisesti koskevan lähinnä teknologiaa, ansaintajärjestelmiä ja sosiaalisia käytänteitä, mitä ilmeisimmin se koskee myös oppimista.

Itselleen oppimisessa oppijat tukeutuvat muun muassa internetin eri yhteisöissä tarjottuihin malleihin ja oppijat, ainakin aluksi, matkivat havaitsemaansa. Uskoakseni tällaisessa havainnointiin

perustuvassa oppimisen prosessissa opettajana voi olla kuka tahansa. Formaalin opetuksen näkökulmasta tarkasteltuna opettajan rooli säilyy edelleen keskeisenä, mutta rooliin tulee uusia ulottuvuuksia. Internetin ja digitaalisen kulttuurin kehittymisen myötä tietojen ja taitojen opettamisen rinnalle on tullut tarve opiskelukykyjen kehittämisen tukemiseen sekä oppimisen halun edistämiseen. Oma-aloitteisuuden ja omaehtoisuuden taustalta löytyy tyypillisesti vahva motivoituminen asiaan tai ilmiöön.

Koska internetin aikakaudella kenen tahansa tuottamis- ja jakamismahdollisuudet ovat olemassa, vertaistuotanto kyseenalaistaa myös asiantuntijuuden määrittelyä. Sinänsä kuka tahansa voi siis toimia opettajana, ja opettaminen toisaalta luonnollistuu ja osin viihteellistyy – voidaankin puhua pedagogisesta viihdyttämisestä (ks. Sintonen ym. 2012). Tilanteessa syntyy varmasti kaikenlaista ja kaikentasoista opettamista. Oleelliseksi muodostuu kyky erottaa oman oppimisen kannalta oleellisinta. Koska itselleen oppimiseen (itseohjautuvaan oppimiseen) liittyy usein voimakas motivaatio ja kiinnostuneisuus, sekä taito ohjautua oman oppimisen kannalta juuri oikeiden, oppimista edistävien asioiden ja esitysten sekä oppimista tukevien yhteisöjen pariin, välttäänsä silloin noviisioppijoille tyypillisiltä ongelmilta. Noviiisit eivät välttämättä esimerkiksi erota pinnallisia piirteitä yleisperiaatteista tai oppivat tarpeetonta. Erityisesti taidon oppiminen edellyttää usein toiminnan ja kokemusten kautta syntyvää ymmärrystä.

Koulussa tapahtuvan oppimisen näkökulmasta itselleen oppiminen voi jäädä taka-alalle, vaikkakin kouluissa voidaan tukea itseohjautuvan oppimisen taitoja. Kouluoppimiselle asetetut tavoitteet tulevat laajemmasta viitekehyksestä ja koululla on myös yhteiskunnallisia velvoitteita kansalaisten oppimisen suhteen. Käytännössä oppijan näkökulmasta erilaiset oppimiset sekä opitut tiedot ja taidot sekoittuvat, eikä tarkoituksenmukaista olekaan enää ylläpitää tiukkoja rajoja sen suhteen esimerkiksi, missä tai minkä toimesta oppimista tapahtuu.

Internetin aikakauden yhdeksi osaamisen haasteeksi on esitetty yhteisöjen luomista ja ylläpitämistä (vrt. Sirkkunen 2008, 155). Sama haaste pätee opettamiseenkin: oppimisen tukeminen voisi lähteä oppimisen kannalta merkityksellisten yhteisöjen luomiseen ja ylläpitämiseen liittyvästä osaamisesta, ja myös sen osaamisen jakamisesta. Vaikuttaa, että itselleen oppijat eivät ole itsekkäitä oppijoita, vaan jakamishaluisia yksilöitä, jotka olisivat valmiita antamaan omasta eksperttitydestään toisten ja yhteisöjen hyväksi. Internetin aikakaudella katse kannattaakin kiinnittää myös siihen, miten lapset ja nuoret itse tuovat omaa osaamistaan ja taitojaan esille eri puolilla internetissä.

Lähteet

- Benkler, Y. (2006). *The Wealth of Networks. How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven & London: Yale University Press.
- Engeström, Y. (1988). *Perustietoa opetuksesta*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Isokangas, A. & Vassinen, R. (2011). *Digitaalinen jalanjälki*. Helsinki: Talentum.
- Nieminen-Sundell, R. (toim.) (2008). *Internet ja vuorovaikutuksen uudet muodot*. Helsinki: Sitra. Saatavana verkossa: <http://www.sitra.fi/fi/Julkaisut/Julkaisuhaku/julkaisuhaku.htm> (luettu 2.9.2012).
- Peltonen, M. (1985). *Koulutusoppi*. Helsinki: Otava.

- Rauste -von Wright M. & von Wright, J. (1994). Oppiminen ja koulutus. Helsinki: WSOY.
- Sintonen, S. (2012). Susitunti. Kohti digitaalista lukutaitoa. Helsinki: FinnLectura.
- Sintonen, S., Vesterinen, O., Kynäslähti, H. & Mylläri, J. (2012). The Lure of creating, producing and sharing of videos on YouTube: A case of a pedagogical entertainer. Proceedings of World Conference on E-Learning in Corporate, Government, Healthcare, and Higher Education 2012, Canada, 412-418.
- Sirkkunen, E. (2008). Vertaismedia haastaa perinteisen joukkoviestinnän. Teoksessa P. Aula, J. Matikainen & M. Villi. (toim.) Verkkoviestintäkirja. Helsinki: Gaudeamus, 137-158.
- Tynjälä, P. (1999). Oppiminen tiedon rakentamisena. Konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita. Helsinki: Kirjayhtymä.

TOIMINNALLISUUTTA NETTIKASVATUKSEEN

SUVI TUOMINEN

Kouluikäiset käyttävät mediaa aktiivisemmin kuin vanhemmat ikäpolvet. He lähettävät kuvia suoraan kännykkäkamerasta netin yhteisöpalveluihin, kommentoivat maailman tapahtumia sosiaalisessa mediassa ja kirjoittelevat blogeihin. Vaikka moni nykynuori onkin tottunut pienestä pitäen käyttämään tekniikkaa arkipäivässään, ovat he kuitenkin ensimmäisiä ikäluokkia, jotka tekevät näin. Sitä paitsi nuorilla ei ole automaattisia valmiuksia käsitellä ja ymmärtää kaikkea, mitä internet tarjoaa. Kun nuorille tarjotaan laitteet ja internet-yhteys, heitä tulisi myös opastaa niiden turvallisessa ja kriittisessä käytössä.

Lapset ja nuoret hyötyvät internetistä valtavasti. Siksi netinkäyttöä ei pitäisi riskien pelossa ainoastaan rajoittaa. Paras keino auttaa lapsia pysymään erossa nettiongelmista on vahvistaa heidän nettitaitojaan ja kasvattaa heidät kohtaamaan nettiin liittyviä riskejä. Lapset tulisi nähdä aktiivisina mediatoimijoina, ei vain median negatiivisten vaikutusten kohteina.

Toisinaan nettikasvatuksen ongelmaksi muodostuu se, että opetusta ryhdytään toteuttamaan teknologiavetoisesti huomioimatta kasvatuksen pedagogista ulottuvuutta. Osa opettajista voi kuitenkin kokea mediatekniikan itselleen vieraaksi eikä tunne hallitsevansa mediavälineitä opetustilanteissa. Tällöin saattaa tuntua helpommalta jättää koko nettikasvatus muille. Nettitaitoja ei kuitenkaan tarvitse opettaa tietokoneluokassa, vaan erittäin hyvää nettikasvatusta voi toteuttaa esimerkiksi toiminnallisin menetelmin osana mitä tahansa oppituntia.

Nettitaitovalmiuksien harjaannuttamisesta pitäisi luoda jatkumo varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle. Nettikasvatus tulisi integroida mahdollisimman moneen opetussuunnitelman oppiaineeseen. Yksittäinen teemapäivä tai -viikko on hyvä keino tuoda nettitaitojen tärkeys esille, mutta nettiin liittyvien asioiden tulisi olla osa opetusta läpi vuoden.

Internet mediakasvatuksen aiheena

Internet on muuttanut lasten ja nuorten toimintaympäristöä niin nopeasti, että koulujen opetussuunnitelmat ja oppikirjat eivät ole oikein pysyneet perässä. Kasvattajien voi olla vaikea päättää omaa suhtautumistaan internetiin ja siihen, miten nettiä voisi hyödyntää osana opetusta. (Matikainen 2008, 130.) Oma-aloitteiset edelläkävijä-opettajat ovat tuki ottaneet internetin osaksi opetustaan jo kauan sitten. Tärkeää olisi kuitenkin pohtia myös laajemmin, millaisen aseman netti saa opetuksessa ja miten oppilaita ohjataan verkon käytössä.

Yleinen ajatus on, että kun lapset ja nuoret tuntevat mediaa ja opettelevat tekemään mediasisältöjä, heistä tulee samalla mediakriittisiä. Tätä kuvaa hyvin se, että kouluihin on ostettu monenlaisia teknisiä vimpaimia, mutta niiden saumaton hyödyntäminen osana opetusta jää usein lapsenkenkiin. Median käyttäminen ja sisältöjen tuottaminen on kyllä hyvä lähtökohta

mediakasvatukselle, mutta median syvempiä merkityksiä ja vaikutuksia sekä verkkokäyttäytymistä olisi hyvä tarkastella myös erikseen. (Mt, 119.)

Verkon hyödyntäminen osana opetusta ei automaattisesti lisää oppilaiden tietoisuutta verkon olemuksesta, eikä lisää kriittistä suhtautumista siihen. Tärkeää siis on, että internet nähtäisiin myös opetuksen kohteena. (Mt, 119.) Koska internet on sisällöltään hyvin monimuotoinen ja sitä hyödynnetään elämän monilla osa-alueilla, on tärkeää tutustua siihen eri näkökulmista käsin. Nettikasvatuksen tulisi olla osa kaikkea opetusta eikä erillinen saarekkeensa esimerkiksi tietotekniikan tunneilla. Eri tavoin internetiä opetuksessaan lähestyvät opettajat ovatkin suuri voimavara. Mitä erilaisempia nettikasvattajia oppilaat kohtaavat koulu-uransa aikana, sitä syvällisemmäksi heidän ymmärryksensä Internetistä kehittyy.

Mediakasvatus voidaan jakaa karkeasti medialähtöiseen ja kasvatuslähtöiseen näkökulmaan. Medialähtöisessä mediakasvatuksessa opetus sisältöjä ovat media, sen sisällöt ja välineet. Medialähtöinen näkökulma voi myös nähdä median opetusvälineenä. Kasvatuslähtöinen mediakasvatus kiinnittää median laajemmin osaksi kaikkea kasvatusta, jolloin yksittäisiä mediakasvatustuokioita on vaikea erottaa muusta kasvatuksesta. (ks. esim. Vesterinen ym. 2006.) Molemmat näkökulmat ovat tärkeitä. Toisinaan on tarkoituksenmukaista keskittyä medialähtöisesti esimerkiksi tarkastelemaan tiettyjä verkkoilmiöitä, kun taas toisinaan kasvatuslähtöisyys on relevantimpaa. Kasvatuslähtöinen mediakasvatus puoltaa paikkaansa esimerkiksi siksi, että nettikäyttäytyminen linkittyy usein kasvokkaisen maailman ilmiöihin – esimerkiksi nettikiusaaja on usein tuttu koulusta tai harrastuksista (Peura, Pelkonen & Kirves 2009, 20). Siksi nettikasvatusta ei välttämättä kannata erottaa muusta kasvatuksesta. Nettikasvatus on tehokkainta silloin, kun nettitaitoja opiskellaan säännöllisesti kaikkeen opetukseen integroiden.

Verkkoon kiinnittyvällä mediakasvatuksella voi olla monenlaisia näkökulmia: kulutuskriittisyys, muiden huomioiminen, oma ilmaisu, mediakriittisyys, osallistuminen, oman yksityisyyden suojaaminen, tietoturva, tekijänoikeudet ja niin edelleen. Nettitaitojen opettaminen ei siis ole pelkkää netin vaaroista varoittelua, vaan myös esimerkiksi opastamista monipuolisten nettisisältöjen ja oman tuottamisen ääreen. EU Kids Online -tutkimus muistuttaakin, että netinkäytön riskejä ehkäisemällä ehkäistään samalla myös oppimisen mahdollisuuksia (Livingstone, Haddon, Görzig, & Ólafsson 2011, 31). Riski itsessään ei tarkoita ongelmia, vaan riski saattaa vain pahimmassa tapauksessa johtaa vaaratilanteeseen. Esimerkiksi nettitutun tapaaminen kasvokkain on riski, mutta tosiasiasa vain hyvin harva tapaaminen johtaa ongelmiin. Kärjistetysti sosiaalisen median kaikki käyttäjät ovat mahdollinen uhka toisilleen, joten ainoa keino suojautua verkkoriskeiltä olisi olla käyttämättä verkkoa laisinkaan. Rajoitukset ja kiellot voivat toimia mediakasvatuksen tukena, mutta ne eivät riitä ainoina keinoina. Tarvitaan kasvatusta.

Nettitaidot vaativat jatkuvaa päivittämistä

Nettitaidoilla – tai verkon luku- ja kirjoitustaidoilla – tarkoitetaan kykyä käyttää internetiä vastuullisesti ja turvallisesti. Nettitaidot sisältävät muun muassa sosiaaliin suhteisiin, julkisuuteen, visuaalisuuteen, lähdekriittisyyteen, teknologiaan ja vaikuttamiseen liittyviä näkökulmia. (Tuominen

& Mustonen 2007, 138; Matikainen 2008, 121–126). Nettitaitoja pitää kehittää jatkuvasti, koska mediaympäristöt ja median käyttökulttuurit muuttuvat. Nettitaitojen oppimista ei saa jättää pelkästään sattuman varaan eikä lasten ja nuorten vapaa-ajalle. Nettitaitojen opetuksen on oltava koulussa suunnitelmallista ja tietoista, jotta kaikille lapsille taataan tasa-arvoiset mahdollisuudet viisaan verkonkäytön oppimiseen.

Nuorista puhutaan usein diginatiivien sukupolvena, jonka nettitaidot ovat lähtökohtaisesti opettajia parempia. Yleistys sivuuttaa nuorten nettitaitojen välillä esiintyvät merkittävät erot. Esimerkiksi Kiilin (2012) mukaan lukiolaisten välillä on huomattavia eroja siinä, miten he arvioivat internetlähteitä. Kiilin tutkimista nuorista osa arvioi monipuolisesti niin lähteiden hyödyllisyyttä kuin luotettavuuttakin, mutta osa ei juurikaan arvioi lukemaansa. Myös lukioikäisten metakognitiivisissa taidoissa siis on puutteita. Nuoret tarvitsevat ohjausta omaan verkkotoimintaan, tiedon luotettavuuden ja alkuarvioinnin sekä oman oppimisen arviointiin liittyviin taitoihin.

Käyttäjää on verkossa kahdessa roolissa – sekä mediasisältöjen kuluttajana että tuottajana. Molempiin rooleihin liittyviä taitoja tulisi harjoitella jatkuvasti. Nettitaidot voidaan luontevasti linkittää mediataitoihin, joka on nettitaitoja vakiintuneempi käsite. Mediataidot voidaan jakaa seuraaviin osa-alueisiin (Kerhokeskus 2011, 19–22):

- Esteettiset ja luovat taidot. Kyky katsoa, kuunnella, luoda ja tulkita mediasisältöjä sekä nauttia mediaesityksistä. Luovia ja esteettisiä mediataitoja voidaan kehittää tekemällä mediasisältöjä itse.
- Vuorovaikutustaidot. Kyky kommunikoida median avulla sekä kyky samaistua erilaisiin mediassa toimimisen rooleihin. Vuorovaikutustaidot kehittyvät yhdessä toimien, tehden ja oppien. Vuorovaikutustaidoista kertovat valmiudet ilmaista mielipiteitään ja asenteitaan muille.
- Kriittiset tulkintataidot. Kyky merkityksellistää ja ymmärtää erilaisia mediasisältöjä. Oppilas tulkitsee ja arvioi median muotoja ja sisältöjä erilaisten analyttisten työkalujen avulla. Kriittiset tulkintataidot kehittyvät parhaiten tutustumalla erilaisiin mediasisältöihin ja lajityyppeihin. Kriittisyys ei tarkoita kielteisyyttä vaan kyselevää ja uteliasta suhtautumista maailmaan.
- Turvataidot. Kyky ratkaista ongelmatilanteita ja välttyä ennalta ikäviltä tilanteilta. Nettitaitojen osalta yksityisyyden suojeleminen sekä haitallisten sisältöjen ja kontaktien vältteleminen ovat tärkeitä turvataitoja.

Huomionarvoista on, että nettitaitojen kehittyminen ei etene suoraviivaisesti oppilaan iän mukaan. Esimerkiksi kaikki 10-vuotiaat eivät ole nettitaidoissaan samalla tasolla. Nettikasvatus onkin hedelmällisintä, mikäli opettaja tekee itse tilanneanalyysin oman luokkansa nettimaisemasta ja -taidoista ja käyttää ammattitaitoaan niiden kehittämiseen. Lähtökohdaksi tulisi ottaa lasten ja nuorten omat nettikokemukset ja heidän tämänhetkinen mediasuhteensa, josta käsin heitä johdatellaan tunnistamaan, analysoimaan ja ymmärtämään netin ilmiöitä sekä osallistumaan nettijulkisuuteen. Taustalla on Paulo Freiren ajatus miljööanalyysistä eli siitä, että oppilaiden motivaation herättämisen on tapahduttava oppilaiden omasta todellisuudesta käsin (Freire

1978, 82). Oppilaalle tärkeiden ja merkityksellisten asioiden kautta oppiminen on helpompaa ja ymmärrettävämpää kuin tiedon tai taidon oppiminen ilman sidosta oppilaan omaan elämään tai kokemukseen. Oppimisen kokeminen mielekkäänä ja itselle merkityksellisenä on tärkeää.

Nettiin liittyvien taitojen merkitys ei tule ainakaan vähenemään tulevaisuudessa. Yhä useammat kokemukset ovat mediavälitteisiä ja yhä useamman työ sisältää jonkinlaista tiedon prosessointia. Tiedon luotettavuuden arviointi, tiedonhakutaidot ja tiedonpalasten yhdistelyn taito ovatkin oleellisia nettiajan kansalaistaitoja. Ilman kyvykkyyttä omien ajatusten ja tunteiden ilmaisemiseen mediassa nuoren mahdollisuudet osallisuuteen ovat heikot.

Minustako nettikasvattaja?

Tämän päivän kasvattajuuden haasteista suurimpia on kasvattaa lapsia ja nuoria media- ja informaatiotulvan keskellä. Nettikasvatus ei kuitenkaan ole sen ihmeellisempää kuin kasvatus yleensä: se on oppilaiden kohtaamista. Ytimessä ovat toiminnan kasvatustavoitteet, opetusmenetelmät sekä oppilaan ja opettajan välinen vuorovaikutus. Opettajan ei tarvitse tietää netistä oppilaitaan enemmän, vaan opettajan rooli on kannustaa nuoria pohtimaan ja kyseenalaistamaan. Osallistavassa toiminnassa ja toiminnallisissa menetelmissä opettajan rooli onkin valmentajamainen.

Yleisesti ottaen monet nettitaidot opitaan informaalisti – kokeilun ja erehdyksen kautta, kavereilta, itsestään. Emme voi kuitenkaan luottaa siihen, että kaikilla lapsilla olisi yhtäläiset mahdollisuudet kohdata mediaa ja oppia nettitaitoja vapaa-ajallaan. Pitää myös muistaa, että runsas netinkäyttö ei tarkoita automaattisesti taitavaa netinkäyttöä. Lisäksi vapaa-ajalla opitut taidot ovat usein puutteellisia ja tiettyihin näkökulmiin keskittyviä. Siksi nettikasvatus pitää sisällyttää systemaattisesti koulujen opetussuunnitelmiin. Oppilaiden välisten erojen kuominen umpeen on koulun tehtävä – koulu ehkäisee eriarvoistavaa kehitystä netikasvatuksen keinoin. Oppilaille pitää turvata tasa-arvoiset mahdollisuudet median turvalliseen käyttöön ja kohtaamiseen, omaehtoiseen itseilmaisuun ja yhteiskunnalliseen mediaosallistumiseen.

Aivan kaikki opettajat voivat olla mediakasvattajia ja välittää oppilaille mediakulttuurissa elämiseen vaadittavia taitoja. Opettajan oma mediasuhde vaikuttaa hänen tyyliinsä ottaa netti osaksi opetusta. Opettajan ei tarvitse välttämättä tuntea nuorten mediakulttuuria perin pohjin eikä hänen tarvitse olla tekniikkaguru, vaan hän voi ohjata nuorta esimerkiksi nettikäyttäytymisen saloihin oman elämäkokemuksensa turvin. Nettikasvattajan ura on hyvä aloittaa oman mediasuhteen tarkastelusta: millainen on suhteeni internetiin ja miten se näkyy työssäni?

Nettikasvattajan ei tarvitse osata kaikkea nettiin liittyvää eikä ottaa esille kaikkea, vaan suhteuttaa omaan taustaansa ja tehtäväänsä. Nettikasvatuksen ei tarvitse olla iso projekti, vaan se voi toteuta arkisesti herättämällä keskustelua luokassa.

Nettikasvattajan kompetenssin pohjana ovat henkilökohtaiset nettitaidot, omat kokemukset netinkäytöstä, kiinnostus internetin ilmiöitä kohtaan sekä rohkeus ottaa nettiin liittyviä asioita esille

nuorten kanssa. Mediakasvatuskoulutuksiin osallistumisesta ja alan kirjallisuuteen perehtymisestä ei myöskään ole haittaa opettajan nettikasvatuskompetenssin kehittymiselle. (Kotilainen 2005, 149–151.)

Kasvattajaa tarvitaan tueksi avaamaan netin arvokysymyksiä, pohtimaan yhdessä median valintoja, ohjaamaan luotettavan tiedon äärelle ja rohkaisemaan nettijulkisuuteen. Hyvä nettikasvattaja ei arvota nuorten mielipiteitä ja mediamieltymyksiä, vaan nostaa niitä yhteisten pohdintojen aineksiksi. (Kotilainen 2005, 149.) Taitava kasvattaja ei myöskään vähättele nuorten nettivälitteisiä kokemuksia – esimerkiksi netissä tapahtunut kiusaaminen voi tuntua nuoresta jopa pahemmalta kuin kasvokkaisen todellisuuden kiusaamistilanne. Hyvä kasvattaja tarjoaa riittävästi tietoa ja taitoja, jotta nuori osaa suojautua itse netin haitoilta.

Lapset ja nuoret elävät mediakulttuurissa, jota aikuisen voi olla joskus vaikea ymmärtää. Siksi on hedelmällistä osallistaa oppilaita nettiin liittyvän opetuksen suunnitteluun ja toteutukseen. Myös perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2004) edellyttävät, että koulussa vahvistetaan yhteisöllisiä toimintatapoja sekä edistetään oppilaan osallisuutta. Kun oppilaille annetaan vastuuta, he tuntevat, että heihin luotetaan, ja oppivat myös itse luottamaan itseensä.

Toiminnallisten menetelmien taustaa

Toiminnalliset menetelmät eivät ole mikään uusi asia. Tekemällä oppiminen ja kokemusperäinen oppiminen ovat lähtöisin jo 1900-luvun alusta. Tällöin John Dewey korosti menetelmää *Learning by doing*, joka perustuu siihen ajatukseen, että ihminen oppii parhaiten tekemällä itse. Deweyn mukaan oppiminen tapahtuu kokonaisvaltaisen tekemisen avulla syntyneen kokemuksen ja elämyksen kautta. (ks. esim. Kivinen & Ristelä 2001, 157.)

Toiminnallisten menetelmien taustalla on myös ajatus sosiokonstruktivisesta oppimisesta. Sosiokonstruktivisella oppimiskäsityksellä on juurensa sekä humanistisessa psykologiassa että konstruktivisessa oppimisnäkökysymyksessä (Kataja, Jaakkola & Liukkonen 2011, 31).

Konstruktivisessa oppimisnäkökysymyksessä korostuvat kokemuksellisuus, luovuus, minän kasvu ja itseohjautuvuus. Opetuksessa painottuvat kokemukset ja elämykset. Oppimisen toivotaan tapahtuvan sykleittäin oppimistapahtuman synnyttäessä uusia kokemuksia, joita voidaan hyödyntää edelleen uuden oppimisessa. Sosiokonstruktivinen oppimisnäkökysymys painottaa erityisesti oppimisen toteutumista tietyissä sosiaalisissa konteksteissa, joissa se rakennetaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Tiedollisia valmiuksia pyritään laajentamaan opiskelemalla ryhmissä, joiden sisällä opetettavaan asiaan liittyviä kokemuksia jaetaan. (Kauppila 2007, 30–48.)

Sosiokonstruktivisessa oppimisessa on tärkeää, että oppilaat saavat vaikuttaa opetukseen. Heidän tulee myös sisäistää opetuksen tavoitteet. Heidän mielipiteitään ja valintojaan arvostetaan ja tuetaan. Sosiokonstruktiviselle oppimiselle ominaisia piirteitä ovat muun muassa opiskelijoiden mahdollisuus vaikuttaa opetukseen, ryhmähengen ylläpitäminen ja itsetunnon vahvistaminen, vastavuoroinen opettaminen, tiedon yhteisöllinen rakentaminen, projektioppiminen sekä ongelmanratkaisumenetelmät. (Kauppila 2007, 181–187.)

Toiminnalliset menetelmät osallisuuden ja oppimisen mahdollistajina

Internetissä toimiessa tarvitaan monenlaisia metakognitiivisia taitoja. Itsenäisen ja kriittisen ajattelun tavat opitaan itse tekemällä, vertailemalla ja keskustelemalla – eikä siihen välttämättä tarvita teknisiä välineitä. Erinomaista nettikasvatusta voi toteuttaa ilman ainuttakaan tietokonetta, älypuhelinta tai smart boardia.

Toiminnalliset menetelmät eroavat luennointityyppisestä opetuksesta siten, että toiminnallisten menetelmien keskiössä ovat oppilaan omat kokemukset ja ajatukset. Toiminnallisilla harjoituksilla keskusteluun voi ottaa asioita, joiden käsittely yhteisesti voisi muuten olla hankalaa. Keskustelu antaa opetettaville asioille lisää syvyyttä ja mahdollistaa opitun soveltamisen myös arkielämässä. (ks. esim. Markkanen 2012, 17.)

Toiminnallisissa menetelmissä ei istuta paikoillaan ja kuunnella, vaan osallistutaan itse aktiivisesti tiedon tuottamiseen. Oppilaat löytävät omia ratkaisujaan eläytymällä, väittelemällä ja kokeilemalla. Toiminnalliset menetelmät kehittävät oppilaiden itseohjautuvuutta ja ajattelun taitoja, joita myös nettimaailmassa tarvitaan.

Toiminnallisia menetelmiä ovat esimerkiksi (ks. esim. Kataja, Jaakkola & Liukkonen 2011);

- Yhteistoiminnallisen oppimisen menetelmät
- Draamamenetelmät
- Mielikuvatyöskentely
- Leikilliset ja pelilliset menetelmät
- Luova kirjoittaminen

Toiminnallisia opetusmenetelmiä on monenlaisia, mutta yhteistä niille kaikille on oppijan oma aktiivinen osallistuminen toimintaan. Oppilaat pääsevät kokeilemaan erilaisia tekijyyden ja toimijuuden rooleja toiminnallisten menetelmien avulla. Opettajan tehtävänä on ottaa askel taaksepäin ja antaa oppilaille tilaa. Opettajan tärkeä rooli on olla mukana taustatukena ja toiminnan mahdollistajana. Osallistava opettaja toimii niin, että oppilaat saavat olla tekemisen pääosassa. Opettaja luo toiminnalle puitteet ja motivoi oppilaita. Opettajan tehtävänä on myös auttaa oppilasta reflektoinnissa toiminnallisen tuokion jälkeen: mitä opit tämän harjoituksen avulla?

Toiminnalliset menetelmät sopivat hyvin erityyppisille oppijoille, sillä oppilaat pääsevät näyttämään osaamistaan myös muilla keinoin kuin kirjallisella kokeella. Toiminnan kautta on myös mahdollista kartuttaa osaamista, jota muuten ei oppisi. Toiminnalliset menetelmät opettavat esimerkiksi yhdessä olemisen taitoja: joissakin tehtävissä on tultava lähelle ja kosketettava toisia, joissakin on ratkottava ongelmia ja ideoitava yhdessä. Toiminnallisten menetelmien myötä oppilaat voivat tutustua toisiinsa luonnollisissa vuorovaikutustilanteissa. Työskentely erilaisten ihmisten kanssa kehittää toisten huomioonottamisen kykyä sekä ymmärrystä erilaisista mielipiteistä. (ks. esim. Markkanen 2012, 17.)

Toiminnalliset menetelmät tuovat oppilaiden kouluarkeen viihtyvyyttä, vaihtelevuutta sekä oppimisen mielekkyyttä. Toiminnallisten menetelmien ansiosta oppilaat tutustuvat luokassa myös

muihin oppilaisiin kuin parhaisiin kavereihinsa. Toiminnalliset menetelmät tasapäistävät luokan valtasuhteita, sillä peleissä ja leikeissä säännöt koskevat kaikkia oppilaita, joten kaikki ovat niissä samanarvoisia. Toiminnallisten harjoitusten sivutuotteena luokan yhteishenki koheneekin kuin huomaamatta.

Toiminnallisten menetelmien käyttämisen ehtona on, että oppilaat tuntevat olonsa hyväksi ja turvallisiksi ryhmässä. Ryhmäyttämiseen kannattaakin käyttää aikaa läpi lukuvuoden – ei vain uuden luokan aloittaessa. Oppilaat uskaltavat sanoa mielipiteensä, kun he voivat luottaa siihen, että heitä oikeasti kuunnellaan. Ja kun oppilas itse on tullut kuulluksi, hän oppii arvostamaan myös muiden mielipiteitä ja kykenee vastavuoroiseen keskusteluun.

Tukea toiminnalliseen nettikasvatukseen

Toiminnallisia menetelmiä nettikasvatukseen on kehitetty muun muassa Finnish Safer Internet Centre -hankkeessa ja sitä edeltäneissä EU:n Safer Internet -ohjelmasta rahoitetuissa hankkeissa. Seuraavassa esitellään neljä maksutonta materiaalia, jotka sisältävät toiminnallisia menetelmiä nettitaitojen harjoitteluun. Kukin materiaali sisältää oppituntikokonaisuuksia, jotka lähtevät liikkeelle tutustumisharjoituksista ja etenevät vaativampiin, turvallista ryhmää edellyttäviin toiminnallisiin harjoituksiin. Harjoituksia voi kuitenkin hyödyntää myös yksittäin. Materiaalit ovat ladattavissa pdf-tiedostoina netistä.

Ei nettikiusaamiselle! (2011)

Ladattavissa osoitteessa www.mll.fi/mediakasvatus --> Aineistot

Mannerheimin Lastensuojeluliiton tuottama materiaali. Opetusmateriaalissa on tietoa nettikiusaamisesta ja sen ehkäisemistä sekä toiminnallisia harjoituksia perusasteen 4.–6. luokkien opetukseen. Materiaalia on neljän oppitunnin verran. Ensimmäisellä oppitunnilla keskitytään lasten omien netinkäyttötapojen tarkasteluun, toisella oppitunnilla pohditaan mitä nettikiusaaminen on, kolmannella mietitään keinoja nettikiusaamisen puuttumiseen ja neljännellä oppitunnilla kootaan kaikki opittu yhteen ja tehdään luokan yhteiset nettikiusaamisen vastaiset säännöt.

Laki, nuoret ja netti (2011)

Ladattavissa osoitteessa www.mll.fi/mediakasvatus --> Aineistot

Mannerheimin Lastensuojeluliiton tuottama materiaali. Viiden oppitunnin kokonaisuus yläkouluikäisille, erityisesti 8.–9.-luokkalaisille nuorille. Oppituntipaketissa on taustatietoa nuorten netinkäytöstä ja lakiasioista sekä viisi 45 minuutin mittaista oppituntia. Oppitunnit käsittelevät netinkäyttäjien oikeuksia ja velvollisuuksia. Tunneilla keskitytään netinkäytön ongelmiin, joissa henkilökohtaiset oikeudet ovat usein uhattuina: toisen kunniaa loukkaavan materiaalin julkaisemiseen ja levittämiseen, yksityiselämää loukkaavien tietojen levittämiseen, tekijänoikeuden loukkaamiseen ja perättömien vaarailmoitusten julkaisemiseen. Tunneilla perehdytään myös nuorten

rikosoikeudelliseen vastuuseen. Näihin asioihin syvennyttään nuorten nettiarkea lähellä olevien esimerkkien avulla. Viimeisellä tunnilla kootaan yhteen aiemmin opitut asiat.

Viisaasti verkossa (2011)

Ladattavissa osoitteessa www.mll.fi/mediakasvatus --> Aineistot

Mannerheimin Lastensuojeluliiton tuottama Viisaasti verkossa - opas tukioppilastoimintaan antaa välineet yksityisen ja julkisen viestinnän rajojen, tietotulvan hallitsemisen sekä henkilötietojen jakamisen mekanismien opettamiseen sekä auttaa toimimaan nuoren tukena ja keskustelukumppanina. Materiaalissa käsitellään myös nuorten kasvuun liittyviä arkoja aiheita: kiusaamista, mediakulttuurin seksualisoitumista sekä aikuiseksi kasvamisen paineita. Opas sisältää kuuden tunnin jatkokoulutusaineiston tukioppilaiden koulutukseen. Koulutuksen jälkeen tukioppilaat voivat pitää oppitunteja nuoremmille oppilaille. Materiaalin harjoituksia voi käyttää myös muiden oppilaiden kuin tukioppilaiden kanssa.

Nettielämää-videot ja -keskustelumateriaali (2012)

Ladattavissa osoitteessa: www.mediataitokoulu.fi - Tehtäväpankki - Nettielämää

Tämä Mediakasvatus- ja kuvaohjelmakeskuksen tuottama materiaali koostuu kouluttajan oppaasta ja kolmesta videosta. Jokainen video rakentuu nettiin liittyvän tarinan ympärille. Tarinallisuus herättää tunteita, mikä syventää oppimiskokemusta. Videot toimivat keskustelunherättäjinä luokassa.

Videot on suunnattu eri ikäryhmille: 1.–2.-luokkalaisille, 3.–4.-luokkalaisille ja 5.–7.-luokkalaisille. Kunkin ikäryhmän tarinassa korostuu muutama netinkäyttöön liittyvä teema. Tarinoiden ei ole tarkoitus opettaa kaikkia netissä tarvittavia taitoja yhden oppitunnin aikana, vaan keskittyä kyseisen ikäryhmän kannalta oleellisiin asioihin.

Lähteet

- Freire, P. (1978). *Pedagogy in process. The letters to Guinea-Bissau.* (Alkuteos Cartas a Guiné-Bissau. Registros de uma experiencia em processo. 1977, transl. Hunter, J.) London: Writers and Readers Publishing Cooperative.
- Kataja, J., Jaakkola, T. & Liukkonen, J. (2011). *Ryhmä liikkeelle. Toiminnallisia harjoituksia ryhmän kehittämiseksi.* Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kauppila, R. A. (2007). *Ihmisen tapa oppia. Johdatus sosiokonstruktiviseen oppimiskäsitykseen.* Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kerhokeskus (2011). *Mediataitojen oppimispolku perusopetuksessa.* Helsinki: Kerhokeskus – koulutyön tuki ry & Opetus- ja kulttuuriministeriö. Saatavana verkossa: http://www.kerhokeskus.fi/easydata/customers/kerhokeskus/files/etusivu/mediataitojen_oppimispolku_netti.pdf (luettu 2.11.2012).
- Kiili, C. (2012). *Online Reading as an Individual and Social Practice.* Jyväskylä studies in education, psychology and social research 441. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Saatavana verkossa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/38394/978-951-39-4795-8.pdf?sequence=1> (luettu 2.11.2012).

- Kivinen, O. & Ristelmä, P. (2001). Totuus, kieli ja käytäntö. Pragmatistisia näkökulmia toimintaan ja osaamiseen. Helsinki:WSOY.
- Kotilainen, S. (2005). Mediakasvatusta ammattitaidolla. Teoksessa T. Varis (toim.) Uusrenessanssijättelu, digitaalinen osaaminen ja monikulttuurisuuteen kasvaminen. OKKA-säätiön julkaisuja. Helsinki: Okka, Opetus-, kasvatus- ja koulutusalojen säätiö, 143-154.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. & Ólafsson, K. (2011). EU Kids Online. Final report. EU Kids Online Network. Saatavana verkossa: [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineReports/Final%20report.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(2009-11)/EUKidsOnlineReports/Final%20report.pdf) (luettu 26.3.2013).
- Markkanen, E.-L. (2012). Kuulun! Välineitä ryhmän toiminnan tukemiseen. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Saatavana verkossa: http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/46e2d315a28b745c9fe4b4ece754d825/1352457505/application/pdf/15493454/MLL%20Kuulun_www.pdf (luettu 9.11.2012).
- Matikainen, J. (2009). Verkko kasvattajana. Mitä aikuisen tulisi tietää ja ajatella verkosta? Helsinki: Palmenia.
- Opetushallitus (2004). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Saatavana verkossa: http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf (luettu 2.11.2012).
- Peura, J., Pelkonen, M. & Kirves, L. (2009). Miksi kertoisin, kun se ei auta? Raportti nuorten kiusaamiskyselystä. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Saatavana verkossa: <http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/fca47cc7b3560b25d00ad2d9c9eb638a/1352461979/application/pdf/8577382/MLL%20Kiusaamiskyselyraportti%20web.pdf> (luettu 9.11.2012).
- Tuominen, S. & Mustonen, A. (2007). Tunteella ja järjellä nettiin. Teoksessa H. Kynäslähti, R. Kupiainen & M. Lehtonen Näkökulmia mediakasvatukseen. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2007. Helsinki: Mediakasvatusseura. <http://www.mediakasvatus.fi/publications/ISBN978-952-99964-1-4.pdf> (luettu 2.11.2012).
- Vesterinen, O., Vahtivuori-Hänninen, S., Oksanen, U., Uusitalo, A. & Kynäslähti, H. (2006). Mediakasvatus median ja kasvatuksen alueena – Deskriptiivisen mediakasvatuksen ja didaktiikan näkökulmia. Kasvatus : Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja 37 (2006):2, 148–161. Saatavana verkossa: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/4595/vesterinen148-161.pdf?sequence=1> (luettu 9.11.2012).

KIRJOITTAJAT

Marko Forss, ylikonstaapeli

HELSINGIN NETTIPOLIISI
MARKO.FORSS@POLIISI.FI

Marko Forss toimii Helsingin nettipoliisissa. Ryhmän tehtävänä on näkyvä poliisityö sosiaalisessa mediassa. Ryhmän yhteystiedot ja lisätietoja sosiaaliseen mediaan liittyvistä rikoksista löytyvät nettipoliisin kotisivuilta www.poliisi.fi/nettipoliisi.

Maiju Haltia-Nurmi, VTM, ma. nuorisosihteeri

VIHDIN KUNTA
MAIJU.HALTIA-NURMI@VIHTI.FI

Maiju Haltia-Nurmi toimii Vihdin kunnan nuorisosihteerinä. Haltia-Nurmi on opiskellut pääaineenaan sosiologiaa Turun yliopistossa. Hän tarkasteli pro gradu -tutkimuksessaan haastatteluvaineiston avulla nuorten, median ja kansalaisuuden välistä suhdetta. Tutkimuksen päätavoitteena oli luoda kokonaiskuva siitä, millaisena kansalaisosallistuminen ja -identiteetti ilmenevät nuorten kertomuksissa sekä selvittää sitä, millainen rooli medialla on suhteessa nuorten aktiiviseen kansalaisuuteen.

Hanna Hoppo, PsM, FM, erityisasiantuntija

MEDIAKASVATUS- JA KUVAOHJELMAKESKUS MEKU
HANNA.HAPPO@MEKU.FI

Hanna Hoppo työskentelee erityisasiantuntijana Mediakasvatus- ja kuvaohjelmakeskus MEKUssa. Hänen tehtäviään ovat muun muassa kuvaohjelmien luokittelujärjestelmän kehittäminen ja luokittelijoiden kouluttaminen, erityisesti lapsen kehityksen ja mediasuojelun näkökulmasta. Lisäksi Hoppo on vastannut Lapsiperheiden mediakysely 2012 -hankkeen toteuttamisesta MEKUssa.

Niina Huhtala, KM, FM

IBM
NIINA.HUHTALA@FI.IBM.COM, HUHTALA.NIINA@GMAIL.COM

Kirjoittaja on tehnyt tutkimusta verkkokiusaamisen ilmiöstä vuosina 2007 ja 2011. Lisäksi hän suunnitteli ja toteutti vuonna 2011 Suomen IBM:lle (International Business Machines) yhteiskuntavastuuprojektin, jossa vapaaehtoiset IBM:n työntekijät jalkautuivat suomalaisille peruskouluille luennoimaan verkkokiusaamisesta kasvattajille. Projektin tavoitteena oli edistää verkkokiusaamisen tunnistamista ja ennaltaehkäisyä.

Vapaaehtoistyömoduuli oli osa IBM:n On Demand Community -ohjelmaa, joka kannustaa organisaation työntekijöitä tekemään vapaaehtoistoimintaa yhteiskunnan eri osa-alueilla.

Sirkku Kotilainen, FT, professori

TAMPEREEN YLIOPISTO
SIRKKU.KOTILAINEN@UTA.FI

Sirkku Kotilainen työskentelee mediakasvatuksen professorina Viestinnän, median ja teatterin yksikössä sekä Kasvatustieteiden yksikössä Tampereen yliopistossa. Hän tutkii lasten ja nuorten mediasuhteita ja medialukutaitoja erityisesti osallistumisen näkökulmasta enimmäkseen kansainvälisesti vertailevalla tutkimusotteella.

Reijo Kupiainen, FT, professori

AALTO-YLIOPISTO
REIJO.KUPIAINEN@AALTO.FI

Reijo Kupiainen työskentelee visuaalisen kulttuurin teorian professorina Aalto-yliopiston taiteen laitoksen Porin yksikössä. Kupiainen johtaa EU Kids Online -tutkimusverkoston Suomen tutkimusryhmää ja tutkii medialukutaitoa, mediakasvatusta ja lasten ja nuorten internetiä sosiaalisena ja luovana ympäristönä.

Mika Mustikkamäki, FM, YTK

PROJEKTISUUNNITTELIJA, SUOMEN KIRJASTOSEURA
MIKA.MUSTIKKAMAKI@GMAIL.COM

Kirjoittaja on tarkastellut kirjastoja ja mediakasvatusta erilaisilla foorumeilla ja julkaisuissa, joista viimeisimpänä Opetus- ja kulttuuriministeriön Kirjastot ja media 2012. Hän on edustanut kirjastoja Mediakasvatusseuran hallituksessa 2010-2012, ja osallistunut kirjastojen mediakasvatuksen kehittämiseen ja kirjastohenkilökunnan koulutukseen erilaisissa hankkeissa ja käytännön kirjastomaailmassa.

Kaarina Nikunen, FT, erikoistutkija

TAMPEREEN YLIOPISTO
KAARINA.NIKUNEN@UTA.FI

Kaarina Nikunen työskentelee erikoistutkijana Tampereen yliopiston Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskuksessa (COMET). Hänen tutkimuksensa kytkeytyy yleisötutkimukseen ja mediateknologian, erityisesti internetin, muutoksiin yleisö- ja tuotantosuhteissa, sekä globaalien ja transnationaalien mediamuotojen lisääntymiseen.

Tatjana Pajamäki, päällikkö, Auttavat puhelin- ja nettipalvelut

MANNERHEIMIN LASTENSUOJELULIITTO
TATJANA.PAJAMAKI@MLL.FI

Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) on kaikille avoin kansalaisjärjestö, joka edistää lapsen ja lapsiperheen hyvinvointia, lisää lapsuuden arvostusta ja näkyvyyttä yhteiskunnassa sekä tuo lapsen näkökulmaa päätöksentekoon. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja nuorten puhelin ja netti on valtakunnallinen, maksuton, suomenkielinen, kaikille lapsille ja nuorille tarkoitettu palvelu, joka päivystää vuoden jokaisena päivänä.

Leena Rantala, KM, tohtoriopiskelija

TAMPEREEN YLIOPISTO, KASVATUSTIETEIDEN YKSIKKÖ
LEENA.MARJUT.RANTALA@UTA.FI

Leena Rantala valmistelee väitöskirjaa koulun mediakasvatuksen kulttuurista. Hän on julkaissut mediakasvatusta, medialukutaitoa ja mediaosallistumista käsitteleviä kansainvälisiä ja kotimaisia tieteellisiä artikkeleita sekä osallistunut useisiin alan konferensseihin. Vuonna 2013 Rantala työskentelee opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuriyksikössä projektisuunnittelijana mediakasvatusasioissa.

Sara Sintonen, MuT, dosentti

HELSINGIN YLIOPISTO
SARA.SINTONEN@HELSINKI.FI

Sara Sintonen työskentelee Helsingin yliopiston opettajankoulutuksella yliopistonlehtorina. Hän on mediakasvatuksen dosentti. Tällä hetkellä hän vetää mm. LATU -tutkimusprojektia, jossa tarkastellaan lasten digitaalista omaehtoista tuottamista, sekä soveltaa opetustyössään erilaisia mediapedagogisia lähestymistapoja.

Annikka Suoninen, FT, YTL, erikoistutkija

NUORISOTUTKIMUSSEURA
ANNIKKA.SUONINEN@JYU.FI

Annikka Suoninen on tehnyt lasten ja nuorten mediankäyttöön liittyvää tutkimusta jo neljännesvuosisadan ajan. Tällä hetkellä hän toimii erikoistutkijana Nuorisotutkimusverkostossa ja on vastuussa vuosien 2012 ja 2013 Lasten mediabarometri -tutkimuksista. Hän on myös mukana EU Kids Online -hankkeen Suomen tutkimusryhmässä.

Piia af Ursin, KM, tutkija

TURUN LAPSI- JA NUORISOTUTKIMUSKESKUS
PKAFUR@UTU.FI

Piia af Ursin toimii projektitutkijana Turun lapsi- ja nuorisotutkimuskeskuksessa lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamiseen tähtäävässä Nuoret luupin alla -hankkeessa. Lisäksi suorittaa jatko-opintoja kansainvälisen tohtorihjelman puitteissa Erlangen-Nürnberg yliopistossa Saksassa ja Turun yliopistossa, kasvatustieteen laitoksella. Väitöstutkimuksen aiheena on lasten kulttuuri-osallisuus.

Suvi Tuominen, YTM, projektipäällikkö

FINNISH SAFER INTERNET CENTRE, MEDIAKASVATUS- JA KUVAOHJELMAKESKUS
SUVI.TUOMINEN@MEKU.FI

Kirjoittaja työskentelee Mediakasvatus- ja kuvaohjelmakeskuksessa EU-rahoitteisen Finnish Safer Internet Centren projektipäällikkönä sekä lasten digitaalisen median käytön asiantuntijana. Kirjoittajan työhön kuuluu myös kansallisen Mediataitoviikon koordinointi. Hän on työskennellyt mediakasvatuksen parissa noin kymmenen vuoden ajan, josta suurimman osan Mannerheimin Lastensuojeluliitossa. Lisäksi hän on kirjoittanut mediakasvatuksen oppimateriaaleja mm. opetushallitukselle ja Mediakasvatusseuralle.

MEDIAKASVATUSSEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDIEFOSTRAN
FINNISH SOCIETY ON MEDIA EDUCATION